Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ANA TILI HÁM OQÍW SAWATLÍLÍĠÍ 3

3-klass ushın sabaqlıq

Milliy baǵdarlama tiykarında birinshi basılımı

TASHKENT – 2022

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

UO'K 811.512.121(075.3)
KBK 81.2(5O'zb-6Qor)ya72
A 17

JÍǴAGÚL USPANOVA,
XURLIXAN ABDIJABBAROVA

Pikir bildiriwshiler:

Taumuratova Gúlsaadat – Nókis qalasındağı 29-sanlı mekteptiń I kategoriyalı baslawısh klass muǵallimi.

Kudaybergenova Feruza – Qanlıkól rayonı 21-sanlı mekteptiń I kategoriyalı baslawısh klass muǵallimi.

SHÁRTLI BELGILER:

«Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı» 1-bólim. 3-klass ushın sabaqlıq – Tashkent. 2022. 144 bet. J.Uspanova, X.Abdijabbarova.

Ózbekstan Respublikası maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan basıp shıǵarıldı.

Original maket hám dizayn koncepciyası Respublikalıq bilimlendiriw orayı tárepinen islendi.

ISBN 978-9943-7811-1-5

© Respublikalıq bilimlendiriw orayı, 2022

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

MAZMUNÍ

I BAP

7 MEN, SEN, OL, OLAR
ǴÁREZSIZLIK MAYDANÍ

9 WATAN TÁRIYPI *(X. Dáwletnazarov)*

10 QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍ

12 WATAN – SHAŃARAQTAN BASLANADÍ!

14 ÓTMISHTEGI QARA ÚYLER *(Q. Ayımbetov)*

16 SEN DEGENDE *(I.Yusupov)*

18 ÁLEMDEGI ÁJAYÍP BALALAR

20 DÚNYANÍŃ EŃ JAS GROSSMEYSTERLERI

22 MENTAL ARIFMETIKA – AQÍL SABAǴÍ

25 LEONARDO DA VINCHI

29 JÁMIYETLIK TRANSPORTLAR
QALA TRANSPORTÍ

30 METRO

32 JÁMIYETLIK ORÍNLARDA ÓZIN TUTÍW ÁDEBI
ALǴÍS *(D. Úbbiniyazova)*

37 MENIŃ JOL KARTAM

II BAP

36 TÁBIYAT INAMLARÍ
QARAQALPAQSTANNÍŃ GÓZZAL TÁBIYATÍ

34 TAWLAR

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

38 QARATAW *(J. Óteniyazov)*

39 SAHRA-SHÓLLERDI ÚYRENEMIZ

41 JAMBASQALA *(K. Raxmanov)*
SHÓLDI SHEGINDIRGEN QALALAR

43 SHÓL ÓSIMLIKLERI

45 DÁRYALAR HÁM TEŃIZLER

47 TEŃIZ JAĠASÍNDA *(A. Sultanov)*

49 ARAL TEŃIZI

52 GÚMGÚM HÁM JÍLAN *(X. Saparov)*

54 JASÍL TÁBIYAT.
Jap-jasıl, jasıl, jasıl *(T. Mátmuratov)*

56 WATANÍMÍZDÍŃ TÁBIYATÍN SÚYIŃ!
ÚLKENI TANÍŃ, BALALAR! *(T. Seytjanov)*

57 ANTARKTIDA – MUZ SALTANATÍ

59 EKI AYAZ *(Belorus xalıq ertegi)*

62 DÚNYA OKEANLARÍ

64 ARALDAĠÍ AKULA *1-bólim (J. Óteniyazov)*

66 ARALDAĠÍ AKULA *2-bólim (J. Óteniyazov)*

69 ATLANTIKA *(M. Seytniyazov)*

71 QUTQARÍWSHÍ DELFIN *1-bólim (V. Grover)*

73 QUTQARÍWSHÍ DELFIN *2-bólim (V. Grover)*

76 BEREKET DÁRYASÍ

78 ÁMIWDÁRYA *(T. Jumamuratov)*

80 JOLBARÍS TÍRNAĠÍNDA *1-bólim (Á. Shamuratov)*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

82 JOLBARÍS TÍRNAǴÍNDA *2-bólim (Á. Shamuratov)*

III BAP

85 SAP DENEDE SAP AQÍL
SALAMATLÍQ GIREWI
DENSAWLÍQ – TEREŃ BAYLÍQ *(ertek)*

87 SPORT – MENIŃ JOLDASÍM *(X. Saparov)*

88 JÁHÁN REKORDÍN ORNATQAN JANSULÍW

90 DURÍS AWQATLANÍW – SALAMATLÍQ GIREWI
Ádepnama *(Q. Ámetov)*

92 VITAMINLER
MIYWELER HAQQÍNDA ERTEK

94 PAYDALÍ PALÍZ ÓNIMLERI HAQQÍNDA ERTEK

96 ÁKEME JÁRDEM BERIŃ, AYAZ ATA! *(gúrriń)*

99 TÁBIYATTÍ QORǴAYMÍZ
Tábiyattı qorǵayman *(X. Úbbiniyazov)*

101 TEREKTIŃ DE JANÍ BAR! *(G. Esemuratova)*

102 SAZAN BALÍQ *(X. Saparov)*

103 VIRUS DEGENIMIZ NE?

105 SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ *1-bólim*

107 SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ *2-bólim*

108 SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ *3-bólim*

IV BAP

111 KÁSIBIM – MAQTANÍSHÍM
ERINSHEKLIK – JAMAN ILLET
JALQAWDÍŃ ISI *(ráwiyat) (Y. Ájimov)*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

112 KIM BOLSAM EKEN?
Muǵallim *(T. Qabulov)*

114 MUǴALLIMGE RAXMET *1-bólim (T. Qayıpbergenov)*

116 MUǴALLIMGE RAXMET *2-bólim (T. Qayıpbergenov)*

119 TIGIWSHILIK KÁSIBI *(X. Saparov)*

120 QURÍLÍSSHÍLAR
Qurılısshı bolaman *(Z. Ishmanova)*

122 ÚY ALDÍNDAǴÍ QÍYTAQ JER
Diyqan bala menen qıyqań bala *(T. Mátmuratov)*

123 NÁLSHE EKKEN QÍZ *(N. Japaqov)*

V BAP

125 JAS EKONOMIST
PUL HAQQÍNDA TÚSINIK

126 ISBILERMEN *(B. Sarıbaev)*

127 AŃQAW MERGEN *(ertek) (M. Dáribaev)*

129 JETI ǴÁZIYNE

131 PILLEKESH QÍZ QOSÍǴÍ *(I. Yusupov)*

132 QASQA SÍYÍR *(gúrriń) (J. Óteniyazov)*

134 KEL, MIYMANÍM *(A. Óteniyazova)*

135 TORAŃǴÍL TOǴAYLARÍ *(K. Karimov)*

136 PAL HÁRRELERI

137 JALPAQ TAWÍQ *(M. Nızanov)*

139 MIYRIMLI BALA *(gúrriń) 1-bólim (Ó. Ayjanov)*

141 MIYRIMLI BALA *(gúrriń) 2-bólim(Ó. Ayjanov)*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

I BAP

MEN, SEN, OL, OLAR ǴÁREZSIZLIK MAYDANÍ

1-SENTYABR – ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍŃ ǴÁREZSIZLIGI KÚNI

Túsinip oqıń!

BAYRAMÍŃ MÚBÁREK, HÚR ÓZBEKSTAN!

1991-jıl 31-avgust. Bul sáne tariyx betlerinde altın háripler menen jazıldı. Sebebi, bul kúni Ózbekstan Respublikasınıń ǵárezsizligi járiyalandı. 1991-jıl 1-sentyabr Ózbekstan Respublikasınıń ǵárezsizlik alǵan kúni dep belgilendi.

Pútkil xalqımız Ózbekstan Respublikasınıń ǵárezsizlikke erisken kúnin saltanatlı túrde bayramlaydı. Bayram keshesine arnalǵan koncert baǵdarlaması «Ǵárezsizlik maydanı»nda ótkeriledi. Bayram húrmetli Prezidentimizdiń qutlıqlaw sózi menen baslanadı. Bunda hárbir wálayat óziniń milliy saxnalıq kórinisleri menen qatnasadı. Sonıń ishinde qaraqalpaq xalqınıń milliy úrp-ádetleri menen tanıstıratuǵın saxnalıq kórinisler de orın alǵan.

Bizler – ǵárezsizlik jemislerimiz. Sonlıqtan Ana-Watanımızdıń gúlleniwi ushın ayanbay xızmet etemiz.

Ullı hám muqaddeseń, ǵárezsiz Watan!

(«Jetkinshek» gazetasınan)

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

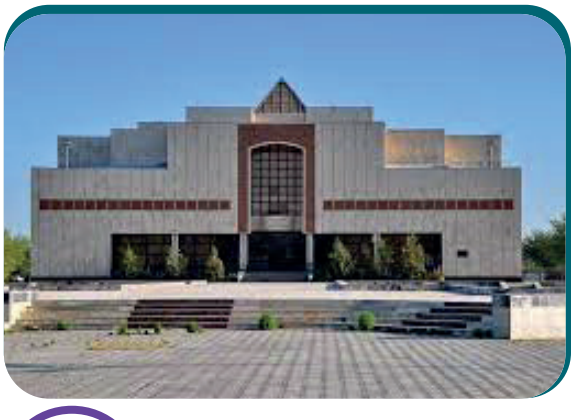
Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

1. Súwretlerge dıqqat awdarıń. Olarda qanday baylanıs bar?

Tapsırmanı orınlań!

2. Gáplerdi dawam etiń. Dápterińizge jazıp alıń.

Meniń watanım – … Men óz elimdi súyemen, sebebi…

3. Sorawlar tiykarında bir-birińiz benen sáwbetlesiń.

- 1-sentyabr qanday bayram?
- Xalqımız bul bayramdı qalay kútip aladı?
- Ǵárezsizlik bayramın qalay bayramladıńız?

Eslep qalıń!

Sesler jazıwda háripler menen tańbalanadı. Sesti aytamız hám esitemiz. Háripti jazamız hám oqıymız.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Túsinip oqıń!

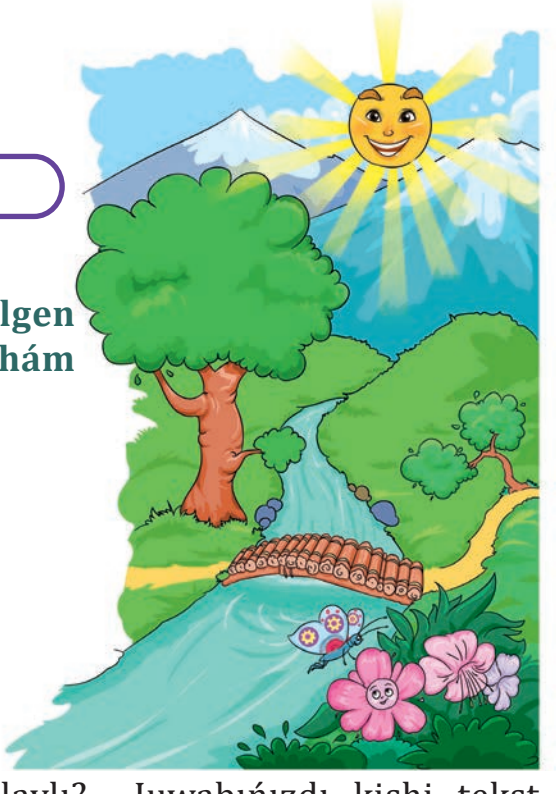
Watan tárіypi

Giya bolıp kógerip,
Giya bolıp tolaman,
Topıraǵı **teberik**,
Qaraqalpaqtan bolaman.

Janım ishinde janım,
Jasaǵay bul el aman.
Ózbekstan Watanım
Qaraqalpaqtan bolaman.

Xalila Dáwletnazarov.

Boy kóterdi bir shınar,
Xalqı **abat** bostannan.
Ata-baba ruwxı yar,
Tashkent – Ózbekstanman.

Tapsırmanı orınlań!

4. Qosıqtaǵı qara hárip penen berilgen sózlerdiń mánilerin bilip alıń hám olarǵa gáp qurań.

Giya – shóp, ósimlik.

Teberik – qádirli, qımbatlı.

Abat – molshılıq, toqshılıq

5. Oylap kóriń.

Ne ushın Ózbekstanda jasaw qolaylı? Juwabıńızdı kishi tekst kórinisinde jazıń. Hárbir gápińizde neshe sóz bar ekenligin anıqlań.

Tayanısh sózler: tınısh, tatıw, miymandos, xalıq, keńpeyil.

6. Kóp noqattıń ornına tiyisli háriplerdi qoyıp kóshirip jazıń. Óz kósheńiz haqqında nelerdi bilesiz?

B..zler B...rdaq k...shesinde t...ramız. H...rbir ...ydıń ul-qızl...rı k...sheni sıpırıp taz...laydı. Kósh...mizdiń eki b...yındaǵı ter...kler, g...ller sup-sulıw bol...p tur. Ásirese, m...ywe aǵashları júdá k...p.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍ

Video tamashalaw waqtı

Qaraqalpaqstan Respublikası haqqındaǵı videonı tamashalań.

Túsinip oqıń!

Qaraqalpaqstan Respublikasında 16 rayon hám 1 qala bar bolıp, iri qalaları – Xójeli, Qońırat, Tórtkúl, Shımbay hám Taqıyatas. Paytaxtı – Nókis qalası.

Qaraqalpaqstan xalqınıń sanı 2021-jılǵı maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda 1 million 939 mıń bes júz adamdı quraydı. Onda qaraqalpaq, ózbek, qazaq, túrkmen hám taǵı basqa da millet wákilleri jasaydı. Olar bir-biri menen dos hám tatıw.

Sorawlarǵa juwap beriń

7. Dostıńız benen sáwbetlesiń.

- Videodaǵı qaysı jerler sizge tanıs?
- Siz qaysı qalada/rayonda turasız?
- Sayaxatshılarǵa qaysı jerlerdi kórsetken bolar edińiz?
- Elatıńızdan qanday ataqlı insanlar jetisip shıqqan?
- Elimizdi ele de kórkeytiw ushın ne islegen bolar edińiz?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Sesler dawıslı hám dawıssız bolıp ekige bólinedi.
Dawıslı sesler: a, á, e, ı, i, o, ó, u, ú.
Dawıssız sesler: b, d, f, g, ǵ, h, x, j, k, q, l, m, n, ń, p, r, s, t, v, w, y, z, c, sh, ch

Tapsırmanı orınlań!

8. Kóp noqattıń ornına dawıslı háriplerdiń tiyislisin qoyıp, kóshirip jazıń.

N...kis – dosl..q qalası. Onda s...lıw jaylar, biy...k im...ratlar boy tikl...gen. Ásir...se, keshki waqıtta j...dá sulıwl...nıp ketedi. Kósh...leri keń hám jaqtı.

9. Sóz oyını. Kesteden rayon atların durıs tabıń.

M	B	O	Z	A	T	A	W	SH
O	Q	T	A	Q	I	Y	A	T
Y	A	X	O	J	E	L	I	A
N	N	L	Í	K	Ó	L	G	S
A	Q	SH	O	M	A	N	A	Y

~~*Moynaq,*~~ *Bozataw, Qanlıkól, Taqıyatas, Xojeli, Shomanay.*

10. Oylap kóriń. Basqa qaysı rayonlardıń atın bilesiz? Olardı dápterińizge jazıp alıń hám dawıssız seslerdiń astın sızıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

WATAN – SHAŃARAQTAN BASLANADÍ!

Tapsırmanı orınlań!

11. Oylap kóriń. Ne ushın shańaraq watan ishindegi kishkene watan dep ataladı? Olardıń arasında qanday baylanıs bar?

Mısalı: *Eldi prezident basqaradı, al shańaraqtı ….*

12. Dostıńız benen sáwbetlesiń.

- Shańaraǵıńızda neshe adam bar?
- Siz neshinshi perzentsiz?
- Shańaraǵıńızda qanday kásip iyeleri bar?
- Úyińizde qanday tártip ornatılǵan?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Dawıslı sesler juwan hám jińishke bolıp ekige bólinedi.

Juwan dawıslı sesler: a, o, u, ı

Jińishke dawıslı sesler: á, ó, ú, i, e.

Tapsırmanı orınlań!

13. Jańıltpashtı kóshirip jazıń hám yadlap alıń.

Meniń atam ertek aytar,
Arasında jıl qaytarar,
Qartaysa da quwnaq ele,
Jaylaw jaqtan mal qaytarar.
Qartaysa da tez qaytarar.

Xalmurat Saparov

14. Súwret tiykarında dostıńız benen sáwbetlesiń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ÓTMISHTEGI QARA ÚYLER

Túsinip oqıń!

... Qoralardıń ishine qatara qara úyler tigiledi. Qıs ayları awıl adamları usı qara úylerdiń ishinde ómir keshiredi. Qıstıń qattı ayazlı keshlerinde qara úydiń ortasındaǵı oshaqqa ot jaǵıladı. Ayazda tońǵan balalar ottıń shoǵına ısınadı. Qattı ayaz kúnleri balalar kúni menen sol oshaqtıń dógereginde boladı. Tún bolǵanda, jatar waqta úy ishiniń hámmesi kórpege tıǵıladı. Adamnıń demi menen japqan kórpeniń ernegine qıraw qatadı. Jas balalardıń kiyimi tek ǵana bir kóylekten ibarat boladı. Túnde kórpede jatqanda kóyleklerin sheship jatadı. Azanda balalar jalańash etine suwıq kóylekti kiyiwge jerkenip, apasına:

– Apa, kóylegimdi jılıtıp ber, – dep dawıslaydı. Miyirman ana balasınıń kóylegin janıp turǵan ottıń jalınına tutıp jılıtıp, balasına kiygizedi. Bala kóylekti kiyip alıp eki ayaǵın eki jaqqa kerip otqa abınıp otıra qaladı. Balanıń anası azanǵı pisirgen sútiniń qaspaǵın qırıp, sherek gúlsheniń betine jaǵıp qoyadı. Onı ornınan turǵan balasına beredi. Birazdan keyin sáskelik jarma pisedi. Balalar sáskelik jarmanı ishkennen keyin biraz jılıǵanday boladı.

Qoranıń aldına quyash tússe bolǵanı jalań ayaq balalar quyashlamaǵa shıǵıp oynaydı. Kún batqannan keyin hámme jáne úyge tıǵıladı. Ortada jańǵan ottıń, asılǵan úlken qara qazannıń dógeregine jıynaladı.

Ata-babalarımızdıń quwanısh hám qayǵısına sherik bolǵan bul qara úyler házirgi dáwirde de óz qádirin joǵaltqan joq.

Qallı Ayımbetov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Video tamashalaw waqtı

Qaraqalpaq qara úyi haqqındağı videonı tamashalań.

Tapsırmanı orınlań!

15. Dostıńız benen sáwbetlesiń.

- Ata-babalarımız ne ushın qara úyden paydalanǵan?
- Er adamlar úydiń qaysı tárepinde jasaǵan?
- Miymanlarǵa tósek qay jerge salınǵan?
- Qara úydi kórdiń be? Qay jerde?
- Shańaraq qara úydiń qaysı bólegi?
- Onıń shańaraq degen sózge baylanısı bar ma?

16. Tekstten tómendegi sózlerge baylanıslı gáplerdi kóshirip jazıń hám mánilerin túsinip alıń.

Qıs ayları, jatar waqta, miyirman ana, sáskelik jarma, qara qazan.

Eslep qalıń!

Dawıssız sesler únli hám únsiz bolıp ekige bólinedi.
Únli sesler: b, v, d, g, ǵ, j, z, l, m, n, ń, r, w, y;
Únsiz sesler: p, f, t, k, q, sh, s, x, h, c, ch.

17. Kóp noqattıń ornına únli hám únsiz seslerdi durıs qoyıp kóshirip jazıń.

– Apa, kóyle...imdi jılıtı... ber, – dep da...ıslaydı. Miyir...an ana ba...asınıń kó...legin ja...ıp tur...an ot...ıń jalı...ına tutı... jılı...ıp, bala...ına kiy...izedi. Balanı... ana...ı aza...ǵı pisi...gen sú...iniń qaspa...ın qırıp, gú...sheniń betine ja...ıp qoyadı. Onı ornı...an tur...an bala...ına be...edi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

SEN DEGENDE...

Túsinip oqıń!

Juldızlardıń eń jaqtısın,
Terip-terip alaǵoyǵan,
Adamlardıń eń jaqsısı,
Sol jaqtıǵa baraǵoyǵan.

Asqar tawday adamlıqtı,
Aǵın suwday hadallıqtı,
Ullılıqtı, edenlikti,
Kókiregine quyaǵoyǵan.

Sen tuwarsań aqıldı da,
Sulıwdı da, batırdı da...
«Xalıq» dep seniń atıńdı da,
Kim qoysa da, dana qoyǵan...

Bazda ózim danadayman,
Bazda isim shaladayman,
Seni kórsem óz atama,
Erkelegen baladayman.

Qosıq – teńiz, bolsam balıq,
Is buyırsa, sizdey xalıq,
Ayaǵımdı qolǵa alıp,
Basım menen jumalayman.

Ibrayım Yusupov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Audio tıńlaw waqtı

M.Ótemuratov atqarıwındağı «Sen degende» qosıǵın tıńlań hám joqarıdağı tekst penen salıstırıń.

Sorawlarǵa juwap beriń

18. Dostıń menen sáwbetles.

- Qosıq sizge unadı ma? Nesi menen?
- Shayır óz qosıǵında ne demekshi bolǵan?
- Qosıqtı naması menen tıńlaǵanda kóz aldıńızǵa neler keldi?
- Xalıqqa xızmet etiw degendi qalay túsineseń?

Tapsırmanı orınlań!

19. Oylap kórıń. Tómendegi sózler qanday máni ańlatadı? Dápterińizge jazıp alıń.

Jaqsı, jaqtı, adamlıq, hadallıq, ullılıq, danalıq, aqıl, batır.

Eslep qalıń!

D-t háripleri sózlerdiń barlıq orınlarında jazıladı.

20. Tómende berilgen sózlerdi d-t seslerin qoyıp ózgertip jazıń. Sózlerdiń mánilerin túsindiriń.

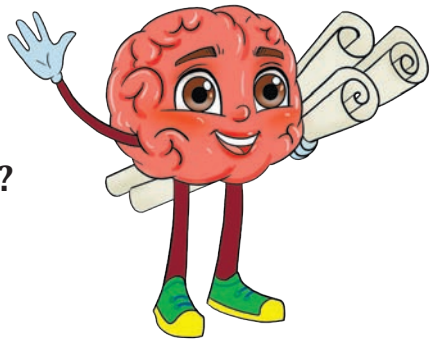
Dara–	tos–	dawıs-
Daraq–	tana–	durıs -
Derek–	taq–	daw-

Úlgi: *Dara-tara*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ÁLEMDEGI ÁJAYÍP BALALAR

Sorawlarǵa juwap beriń

Vunderkind degen sózdi esittińiz be?

Túsinip oqıń!

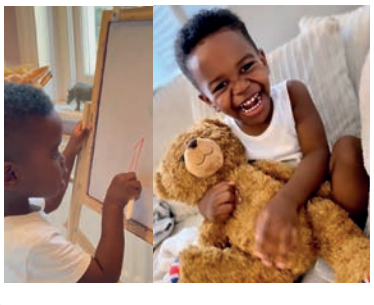
Vunderkind – inglis tilinen alınǵan bolıp, tań qalarlıq balalar degendi ańlatadı. Yaǵnıy olar teńlesleri arasında aqılıy hám intellektuallıq jaqtan anaǵurlım dárejede rawajlanǵan balalar. Olarda matematika, fizika, muzıka hám enciklopediyalıq bilimler erte qáliplesken bolıwı múmkin. Olar ózleri qatarındaǵılar ele mektepte bilim alıp atırǵanında, erte jasınan, mektep pitkermesten burın joqarı oqıw orınlarında oqıp, qánigeligi boyınsha ilimiy dárejelerdi jaqlawǵa erisedi. Bunday ájayıp vunderkind balalardıń muzıkaǵa qızıǵatuǵınları operalar jazsa, sportqa qızıǵatuǵınları shaxmat chempionları dárejesine jetedi.

Belgiyalı 2009-jılı tuwılǵan Loran Simons degen bala 8 jasında orta mektepti pitkerip, universitetke kirip, eń jas student boldı.

Londonda jasaytuǵın 2 jasar Isaya Gyampi 4 tilde sóylep hám jazıp dúnyanı tań qaldırdı. Házirgi waqıtta bul bala inglis, ispan, francuz, yapon tillerinde sóylep, hátteki jazıwdı da biledi. Bunnan basqa ol 100ge shekem sanay aladı, kóbeytiw kestesin tolıq yadlap alǵan.

Mikaela Iren Fudolig 1991-jılı tuwılǵan. 11 jasında Filippin universitetiniń studenti boldı hám onı ayrıqsha diplom menen pitkeredi. Ol 16 jasında fizika qánigeligi bakalavr dárejesin aladı. Házirgi waqıtta ol sol universitettiń professorı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Kameron Tompson ájayıp matematik, ol 1997-jılı tuwılıp, 4 jasında mektepte oqıp júrip muǵallimniń qátesin durıslaǵan. Muǵallim eń kishi san «0» dese, ol «0»den de kishi sannıń (-1, -2...) bar ekenligin aytıp bergen.

Ol 11 jasında Ullı Britaniya ashıq universitetiniń matematika basqıshında ilimiy dárejege erisedi.

(Internet tarmaǵınan)

Tapsırmanı orınlań!

21. Oylap kóriń. Bul balalardıń basqalardan artıqmashlıǵı nede? Uqsaslıǵı nede? Venn diagrammasına túsiriń.

22. Berilgen sózlerdiń mánisin túsinip alıń hám jazıp qoyıń.

Vunderkind –
Enciklopediya –
Bakalavr –
Professor –

Eslep qalıń!

V háribi – únli, dawıssız ses. **F** háribi – únsiz dawıssız ses. Únli **V** dawıssızı kóbinese sózdiń basında, ortasında jazıladı. Familiyalarda sózdiń aqırında ushırasadı. Únsiz **F** sesi sózdiń basında, ortasında hám aqırında da jazıla beredi. ***Mısalı:*** *vint, avtobus, Asanov, futbol, bufet, sharf.*

Tapsırmanı orınlań!

23. Kóp noqattıń ornına v, f háripleriniń tiyislisin qoyıń. Qálegen 3 sózge gáp qurań.

...itamin, tu...li, ...afli, ...amiliya, ko...e, ...anna, ...underkind, ko...ta, shi...oner, ...arenie, Asano..., Polato...a.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

DÚNYANÍŃ EŃ JAS GROSSMEYSTERLERI

Sorawlarǵa juwap beriń

Grossmeysterler kimler?

Eslep qalıń!

Grossmeyster – bul eń joqarı shaxmat dárejesi.

Yaǵnıy shaxmattı jetik biletuǵın sportshı.

Túsinip oqıń!

Shaxmat – aqıl sportı. Onıń menen shuǵıllanǵan adam logikalıq jaqtan durıs oylaytuǵın, qálegen máseleni sheshe alatuǵın dana boladı. Bul sport túri menen jeti jastan jetpis jasqa shekemgiler júdá qızıǵıp shuǵıllanadı. Olardan ayırımları shaxmat boyınsha jáhán turnirlerinde qatnasıp, xalıqaralıq grossmeyster dárejesine erispekte.

Eń quwanarlısı, bizíń jerleslerimiz de dúnyanıń eń jas grossmeysterleri qatarınan orın iyelemekte. Olardan biri Nodirbek Abdusattarov bolsa, ekinshisi Javohir Sindarovlar.

Nodirbek Abdusattarov 13 jas 1 ay 11 kúnlik bolǵanında xalıqaralıq grossmeyster dárejesine erisip, shaxmat tariyxında rossiyalı Sergey Karyakinnen keyingi 2-orındı iyeledi. Soń hindistanlı Rameshabu 2-orınǵa shıǵıp, Nodirbek 3-orınǵa tústi.

Aradan kóp uzamay ózbekstanlı jáne bir shaxmatshı Javohir Sindarov 12 jas 10 ay 7 kúnlik jası menen 2-orınǵa kóterildi. Ol úshinshi ret xalıqaralıq grossmeyster dárejesin jaqlaǵan edi.

Házirgi waqıtta ózbekstanlı 4 jas shaxmatshımız dúnyanıń kúshli onlıǵına kirgen.

(Internet tarmaǵınan)

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

24. Oylap kóriń. Shaxmat oyınınıń qanday paydası bar? Qaysı jerleslerimiz dúnyanıń kúshli onlıǵına kirgen?

- **Shaxmat taxtası hám ondaǵı taslardıń atların bilesiz be? Atların atań.**
- **Oyın shárti menen tanıssız ba? Aytıp beriń.**

Eslep qalıń!

Shaxmat sózi «shax» hám «mat» degen parsı sózinen alınǵan bolıp, «shax óldi» degen mánisti ańlatadı.

Tapsırmanı orınlań!

25. Tekstten paydalanıp, tómendegi sózlerge gáp qurań.

Shaxmat ...
Nodirbek Abdusattarov ...
Javohir Sindarov ...

26. Dostıń menen sáwbetles.

- Búgin qaysı vunderkind balalar haqqında sóylestik?
- Shaxmat haqqında ne bilesiz?
- Siz qaysı sport túrine qızıǵasız?
- Jaqsı nátiyjege erisiw ushın ne islew kerek?
- Aldıńızǵa qanday maqset qoydıńız?

Eslep qalıń!

H, X háripleri – únsiz dawıssız sesler. H, X sesleri sózdiń basında, ortasında jazıladı, sózdiń aqırında siyrek ushırasadı. *Mısalı:* *háreket, máhál, paxta, chex, xalıq, pah.*

Tapsırmanı orınlań!

27. Kóp noqattıń ornına h, x háripleriniń tiyislisin qoyıp kóshiriń.

...úrmet, ...abar, saya...at, ...ázil, payta...t, ...alıq, ba...a, tariy..., qa...arman, pa..., ná...án, ...oshamet.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

MENTAL ARIFMETIKA – AQÍL SABAǴÍ

Túsinip oqıń!

Mental arifmetika – bul matematikalıq ámellerdi yadtan kalkulyatordan da tezirek esaplawdı ámelge asırıw usılı. Ol tómendegi uqıplılıqlardı rawajlandıradı:

- Dıqqattı jámlew;
- Logika;
- Kóz aldına elesletiw;
- Analitikalıq pikirlew;
- Dóretiwshilik pikirlew.

Mental arifmetikanı úyrenip atırǵan balalar tek ǵana matematikadan emes, al basqa ilim tarawlarında da jetiskenlikke erise aladı.

Házirgi kúnde mental arifmetika menen kópshilik balalar shuǵıllanbaqta. Dúnya júzilik turnirler ótkerilip, jeńimpazlar anıqlanbaqta.

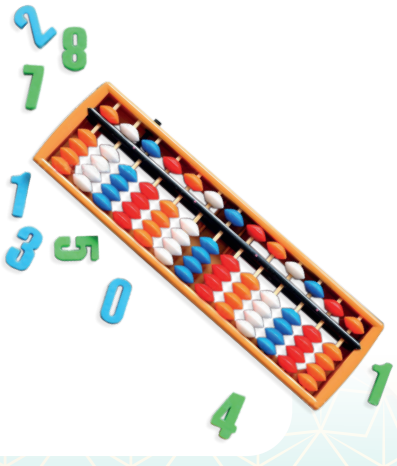
2019-jılı Kombodjada mental arifmetika boyınsha jáhán chempionatı bolıp ótti. Onda 85 mámleketten bes mıńnan aslam bala qatnastı.

Ózbekstan komandasınan bul jarısqa 13 bala qatnasıp, sonnan tórtewi 1-orın, besewi 2-orın hám tórtewi 3-orındı qolǵa kirgizdi. Olardıń eń úlkeni 14 jasar bolsa, eń kishkenesi 5 jasar.

(Internet tarmaǵınan)

Eslep qalıń!

Abakus – mental arifmetikada esaplaw quralı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Video tamashalaw waqtı

Mental arifmetika haqqında maǵlıwmat beriwshi videonı tamashalań.

Tapsırmanı orınlań!

28. Oylap kóriń! Mental arifmetikanıń bizge qanday paydası bar? Siziń bul haqqında xabarıńız bar ma edi? Tómendegi sózlerge awızsha gáp qurań.

Abakus, mental arifmetika, jeńimpaz, aqıl.

29. Tekstte berilgen tómendegi sózlerdiń mánisin túsinip, dápterińizge jazıp alıń.

- Dıqqattı jámlew – ...
- Logika – ...
- Kóz aldına elesletiw – ...
- Analitikalıq pikirlew – ...
- Dóretiwshilik pikirlew – ...

Eslep qalıń!

Ń háribi – únli (sonor) dawıssız ses. Bul sestiń únsiz jubaylası joq. **Ń** háribi, tiykarınan, sózdiń ortasında hám aqırında jazıladı. ***Mısalı:*** *ańız, ańsat, ań, keń.*

Sh háribi – únsiz dawıssız ses. **Sh** háribi sózdiń basında, ortasında hám aqırında jazıladı. ***Mısalı:*** *shash, shoshqa, shógirme, qurash (milliy bas kiyim).*

Tapsırmanı orınlań!

30. Kóp noqattıń ornına ń hám sh háriplerініń tiyislisin qoyıp kóshirip jazıń. Qálegen 5 sózge gáp qurań.

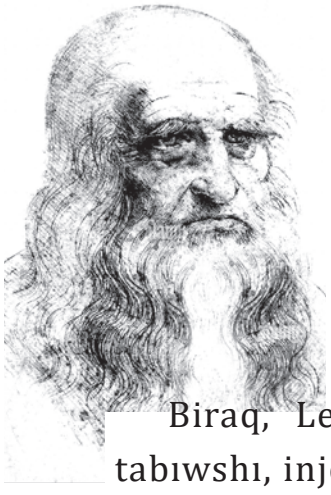
Aǵa..., te...ge, jo...ıshqa, ...eńgel, te...leme, ta...law, ó...esh, a...sat, a...shı, qa...arman, qura..., ma...lay.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Túsinip oqıń!

LEONARDO DA VINCHI

Óz dáwirinen ilgerilep ketken insan

Kópshilik adamlar Leonardo Da Vinchi degende onıń ataqlı «Mona Liza» súwretin eske túsiredi. Bul súwret Parijdegi kórkem-óner muzeyinde saqlanadı. Hár jılı millionlaǵan sayaxatshılar onı tamashalawǵa keledi.

Biraq, Leonardo tek ǵana súwretshi emes, al talantlı oylap tabıwshı, injener, arxitektor hám músinshi bolǵan. Ol kóplegen jańa hám ájayıp ideyalarǵa bay bolǵan.

Leonardo Da Vinchi 1452-jılı Italiyanıń Vinchi qalasına jaqın jerde tuwılǵan. Onıń balalıǵı tábiyat qoynında ótken. Ol óziniń átirapındaǵı haywanlar hám jánliklerdi baqlaytuǵın edi.

Keyin ol ákesi menen Florenciya qalasına kóship keledi. Ol jerde Verrokkiyo atlı ataqlı súwretshi hám músinshiniń qolında óner úyrenip, jumıs isley baslaydı. Sol waqıtta óz zamanındaǵı texnikalar haqqındaǵı júdá kóp maǵlıwmatlarǵa iye boladı. Bul oǵan túrli mexanizmlerdiń qalay isleytuǵının túsinip alıwına járdem beredi. Ol jáne hár qıylı boyawlardı aralastırıp, kerekli reńler alıwdı hám músindi metaldan islewdi de úyrenip aladı. Leonardo hámiyshe bilimge qushtar boldı. Ol ózin qorshaǵan álemdi tınbay úyrenip, kórgenlerin qaǵazǵa túsirip barar edi. Ol qolına túsken bárshe kitaplardı oqıytuǵın, basqa adamlardıń ideyaların tıńlaytuǵın hám olardan úyrengen jańalıqların jazıp baratuǵın edi. Ayırım qoljazbaları

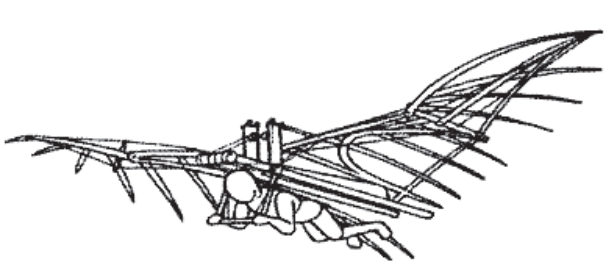

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

plakatlarday úlken, basqaları bolsa belbewinde alıp júriwge qolaylı boliwı ushın kishkene bolǵan. Onıń jazǵanlarınıń kópshiligi joǵalıp ketken, biraq ayırımları bizge shekem jetip kelgen. Olarda súwretler hám sulıw tańba menen jazılǵan jazıwlar bar.

Leonardoniń qol jazbalarında ózi tárepinen oylap tabılǵan zatlardıń súwretleri bar. Sonday-aq, bul qoljazbalarda sol qurılmalardıń qalay islewin de kórsetip ketken.

Ol mashinalarǵa, sonday-aq, tiri haywanlardıń háreketleniwine, olardıń dúzilisine de qızıǵatuǵın edi.

Ol aǵıp turǵan suw, terektegi japıraqlar, ushıp baratırǵan quslar hám insan denesin soǵar edi. Qorshaǵan ortalıqtı baqlaw waqtında, ol hámiyshe ózi ushın bir jańalıqtı ashar edi. Leonardo bárshe bilimlerin hám basqalardan esitken ideyaların hámme waqıt rawajlandırıp kelgen. Nátiyjede onıń qoljazbalarındaǵı derlik barlıq súwretlerde pútkilley jańa ideyalar súwretlengen. Ayırımları keleshek sızılmalarına uqsaydı. Mısalı, onıń «ushar mashina» sızılması aspanda hawa sharları hám samolyotlardıń payda boliwınan ádewir aldın sızılǵan.

Leonardo jańa ideyalarǵa bay boliwına qaramay, súwretlerdegi sızılmalarınıń kópshiligin turmısqa engize almadı. Qol jazbalarınıń birinde parashyut penen súwretlengen adamnıń súwreti bar edi. Bul ideya tek ǵana 300 jıldan keyin 1783-jılı birinshilerden bolıp, bir francuz jerge parashyutta túskennen keyin ǵana turmısqa engizildi.

Onıń taǵı bir oylap tapqanı insan denesin úyreniwi hám onıń qanday háreketlene alıwına bolǵan qızıǵıwı tiykarında jaratılǵan.

Leonardoda adamlardıń qolları, ayaqları hám basqa da aǵzaları súwretlengen sızılmalar kóp bolıp, ol, haqıyqattan da, mexanik adam – robottı rejelestirgen! Bul robot otırıp, qolların silkite alatuǵın, basın qıymıldata alatuǵın, awzın ashıp-jaba alatuǵın bolǵan.

Leonardo Da Vinchi 1519-jılı qaytıs boladı. Ol, haqıyqattan da, óz dáwirinen ilgerilep ketken insan edi.

(Xalıqaralıq PIRLS testinen)

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TEKST BOYÍNSHA SORAWLARǴA JUWAP BERIŃ.

1. Leonardo Da Vinchi kim bolǵan?

a) Fermer;
b) Shıpaker;
s) Músinshi;
d) Quruwshi;

2. Leonardo Da Vinchidiń balalıqtaǵı qaysı tájiriybesi onıń oylap tabıwshı bolıp jetisiwine járdem bergen?

a) Ákesi menen Parijge saparı
b) Haywanlar hám jánliklerdi baqlawı
s) Kórkem muzeylerdi barıp kóriwi
d) Kerekli bolǵan reńdi shıǵarıw ushın reńlerdi aralastırıwı

3. Leonardo Da Vinchi Verrokkiyodan nelerdi úyrendi? Eki mısal keltiriń. Bul bilimleri oǵan kelesi ómirinde qanday járdem bergenin túsindiriń.

_____
_____

4. «Bilimge qushtar edi» degen gápten Leonardo Da Vinchi haqqında nelerdi bilip alıw múmkin?

a) Ol kereginen kóp nárseni biliwdi qálegen
b) Onda túrli mexanizmlerdi jaratıw ideyaları kóp bolǵan
s) Ol talantlı súwretshi hám músinshi bolǵan
d) Ol óz keleshegi haqqında qıyalǵa iye bolǵan

5. Ne sebepten házirgi kúnde Leonardo Da Vinchidiń qoljazbaları insanlar ushın úlken áhmiyetke iye?

_____
_____

67. Ne ushın Leonardo Da Vinchi kóplegen oylap tabıwlarınıń turmısqa engizilgenligin kóre almadı?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

a) Ol kóplegen jańa oylap tabıwlardı jaratıw menen bánt bolǵan.
b) Ol tek ǵana oylap tabıwshı emes, al súwretshi de bolǵan.
s) Onıń oylap tabılǵan qurılmaları turmısqa engizilgende ol ómirden kóz jumǵan edi
d) Ol heshkimge oylap tapqanların ámelge asırıwǵa jol qoymadı.

7. Leonardo Da Vinchi tábiyattan úyrengen nárselerinen bir mısal keltiriń. Bul baqlawlar oǵan oylap tabıwda qalay járdem bergenligin túsindirip beriń.

_____
_____

8. Parashyut birinshi márte qashan turmısqa engizilgen?
a) 1452-jılı
b) 1519-jılı
s) 1783-jılı
d) 1800-jılı

9. Tekst «Óz dáwirinen ilgerilep ketken insan – Leonardo Da Vinchi» dep atalǵan. Leonardo Da Vinchi oylap tapqan zatlarınan bir mısal keltiriń hám ol qalayınsha óz dáwirinen ilgerilep ketkenin túsindiriń.

_____
_____

10. Bul tekstke tómendegi atamalardan qaysı biri durıs keliwi múmkin?
a) Leonardo Da Vinchi – metalǵa islew beriw boyınsha usta
b) Leonardo Da Vinchi – Italiyada jasaǵan adam
s) Leonardo Da Vinchi – ataqlı súwretshi
d) Leonardo Da Vinchi – ideyalarǵa bay insan

11. Avtor Leonardo Da Vinchi haqqında nelerdi oylamaqta? Óz pikirińizdi túsindiriwde oqıǵanlarıńızdan paydalanıń.

_____
_____

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

C háribi – únsiz dawıssız ses. Basqa tillerden kirgen sózlerde jazıladı.

Mısalı: *cirk, konstituciya, cement, cirkul, cifr.*

Ch háribi – únsiz dawıssız ses. Basqa tillerden kirgen sózlerde jazıladı.

Mısalı: *chempion, pochta, chemodan, chek.*

Tapsırmanı orınlań!

31. Berilgen sózlerdi gáp ishinde keltirip jazıń. C, ch háripleriniń astın sızıń.

Cirkul *chayxana* *chek* *cement*

32. «Leonardo Da Vinchi» tekstinen *ch, c* háripleri qatnasqan sózlerdi tabıń hám jazıń.

33. Súwret tiykarında kishi tekst dúziń. Tekstke at qoyıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

JÁMIYETLIK TRANSPORTLAR

34. Súwretke qarań. Qaysı transport túrlerin kórip tursız? Olardıń uqsaslıq hám ayırmashılıqların atań.

1. Bul transportlardıń qaysılarınan paydalanasız?
2. Jámiyetlik transportlardıń eń tiykarǵı wazıypası ne?
3. Sizge kóbirek qaysı transport unaydı? Ne ushın?

QALA TRANSPORTÍ

Túsinip oqıń!

Úlken qalalarda bir orınnan ekinshi orınǵa jetip barıw ushın uzaq aralıqtı basıp ótiw kerek. Eger piyada barılsa, kóp waqıt sarplawǵa tuwra keledi.

Qala transportı tez bir orınnan ekinshi orınǵa jetkeredi. Qala transportı degende dárhal kóz aldımızǵa avtobus, tramvay, trolleybus, metropoliten, jónelisli taksiler keledi.

Birinshi avtobuslar úlken qalalarda payda bolǵan. Keyin ala tramvay hám trolleybuslar payda boldı. Olar ushın arnawlı «jollar» salındı, sımlar tartıldı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

- Qala transportı degende neni túsinesiz?
- Mektepke ne menen qatnaysız?
- Qaysı transport túrinen kóbirek paydalanasız? Ne ushın?

Eslep qalıń!

Hárbir gáp bas háripten baslanadı. Adam atları da bárqulla bas hárip penen jazıladı. Qosıqtıń hárbir qatarı bas háripten baslanadı.

35. Dápterge 4 klaslas oqıwshınıń atın hám olardıń qaysı transporttan paydalanatuǵının jazıń.

Úlgi: *Ayzada bazarǵa 5-sanlı avtobus penen baradı.*

METRO

Qalalar úlkeyip, kósheler tıǵız bola berdi. Soniń ushın háreketleniwdiń bir bólimi jer astına kóshirildi hám metro payda boldı. Metroniń tolıq ataması – metropoliten bolıp, ol grek tilinde «bas qala, oray» degen mánini bildiredi. Metro poezdları tiykarınan jer astı jollarınan qatnaydı.

Jer astı temir jolı mashinalar háreketleniwine kesent bermesten, júdá kóp jolawshılardı tasıw múmkinshiligine iye. Metro tek ǵana úlken qalalarda bar. Bándirgige barıw ushın tekshe yaki eskalatordan paydalanıp jer astına túsiw kerek. Metro elektropoezdların mashinist basqaradı. Bándirgilerde tártip-qaǵıydanı náwbetshi ishki isler xızmetkerleri tártipke salıp turadı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Birinshi metro joli Angliya paytaxtı Londonda 1863-jılı qurılǵan. Tashkentte metro poezdları 1977-jıldan baslap júre basladı. Paytaxtımızǵa kelgen miymanlar metronı ápsanalardağı jer astı saraylarına uqsatadı. Ol jer qısta jıllı, jazda salqın. Metronı hámme jaqsı kóredi, sebebi ol elimiz maqtanıshı.

Tapsırmanı orınlań!

36. Tekst boyınsha berilgen gáplerdiń izin dawam etiń.

1. Metro – bul...
2. Metronı .... basqaradı.
3. Eń birinshi metro ... qurılǵan.
4. Tashkentte metro poezdları ... júre basladı.

37. Rolli oyın. Kishi toparlarda islesiw. Hárbir toparǵa bir jámiyetlik transport súwreti beriledi.

Berilgen súwret boyınsha kishigirim maǵlıwmat beriń hám sol jámiyetlik transportqa baylanıslı saxnalıq kórinis tayarlań.

Eslep qalıń!

Tilimizdiń quramına basqa tillerden kirgen sózlerge **ózlestirme sózler** delinedi.

Mısalı: elektr, avtobus, metro, samolyot, stadion, voleybol, kitap, qálem, xat, watan.

38. Berilgen sózlerge gáp qurań. Olardı jámiyetlik transport penen baylanıstırıń.

Aeroport, temir jol vokzalı, avtobus, stadion.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

JÁMIYETLIK ORÍNLARDA ÓZIN TUTÍW ÁDEBI

39. Súwretlerge dıqqat awdarıń. Olarǵa qanday atama beriwge boladı?

Sorawlarǵa juwap beriń

1. Jámiyetlik transportta ózimizdi qalay tutıwımız kerek?
2. Eger telefonda sóylesiwge tuwra kelse she?
3. Avtobus orınlıqları kimlerge arnalǵan? Ne ushın?

ALǴÍS

Bazar kúni edi. Sayımbet ǵarrı aqlıqlarına bazarlıq alıp bándirgige keldi. Avtobus júreyin dep turǵan eken. Ǵarrı miniwden-aq avtobus ornınan áste qozǵala basladı.

– Ata, tórley beriń, ana jas balalar orın berer, – dedi esiktiń awzında turǵan jas jigit. Ǵarrı jılısıp, orınlıqta otırǵan eki balanıń qasına jaqınladı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

– Sultan, mına ǵarrınıń orın beredi dep bizlerge qaray kiyatırǵanına qara! Kórmegendey bolıp kózimizdi jumıp otırayıq, – dedi Asqar.

– Haw, jora! Atam maǵan, bárqulla jası úlkendi sıyla, sálem ber, aldınan kesip ótpe, avtobusta orın ber, –deydi. Sol ǵarrınıń ornında seniń atań da boliwı múmkin ǵoy! – dedi de Sultan:

– Assalawma áleykum, ata, keliń, mına jerde otırıń, – dep ornınan ırǵıp turdı.

– Aynalayın qaraǵım, bereket tap, baxıtlı bol! – dedi ǵarrı Sultannıń arqasınan qaǵıp.

Sonda Asqar qızarǵanınan tómen qaraw menen boldı.

Bir waqıtta kóziniń qıyığı menen qaptalına qarap edi, bir hayaldıń ózine qarap turǵanın bayqadı.

– Apa, mına jerde otıra ǵoyıń, – dep hayalǵa orın berdi.

– Balam, tárbiyalaǵan ata-anańa raxmet! – dedi.

– Áne, kórdiń be, alǵıs alǵan qanday jaqsı, – degendey Sultan Asqarǵa kúlimsirep qarap qoydı.

Dárixa Úbbiniyazova.

Sorawlarǵa juwap beriń

- Waqıya qaysı kúni boldı?
- Avtobusta kimler bar edi?
- Bolǵan waqıyalar sizlerge tanıs pa? Ne ushın?
- Asqar menen Sultanǵa minezleme beriń.

Tapsırmanı orınlań!

40. Jámiyetlik transportta jolawshılar ózlerin qalay tutıwı kerek? Bul haqqında dostıńız ushın 3 usınıs jazıń.

1. ...
2. ...
3. ...

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

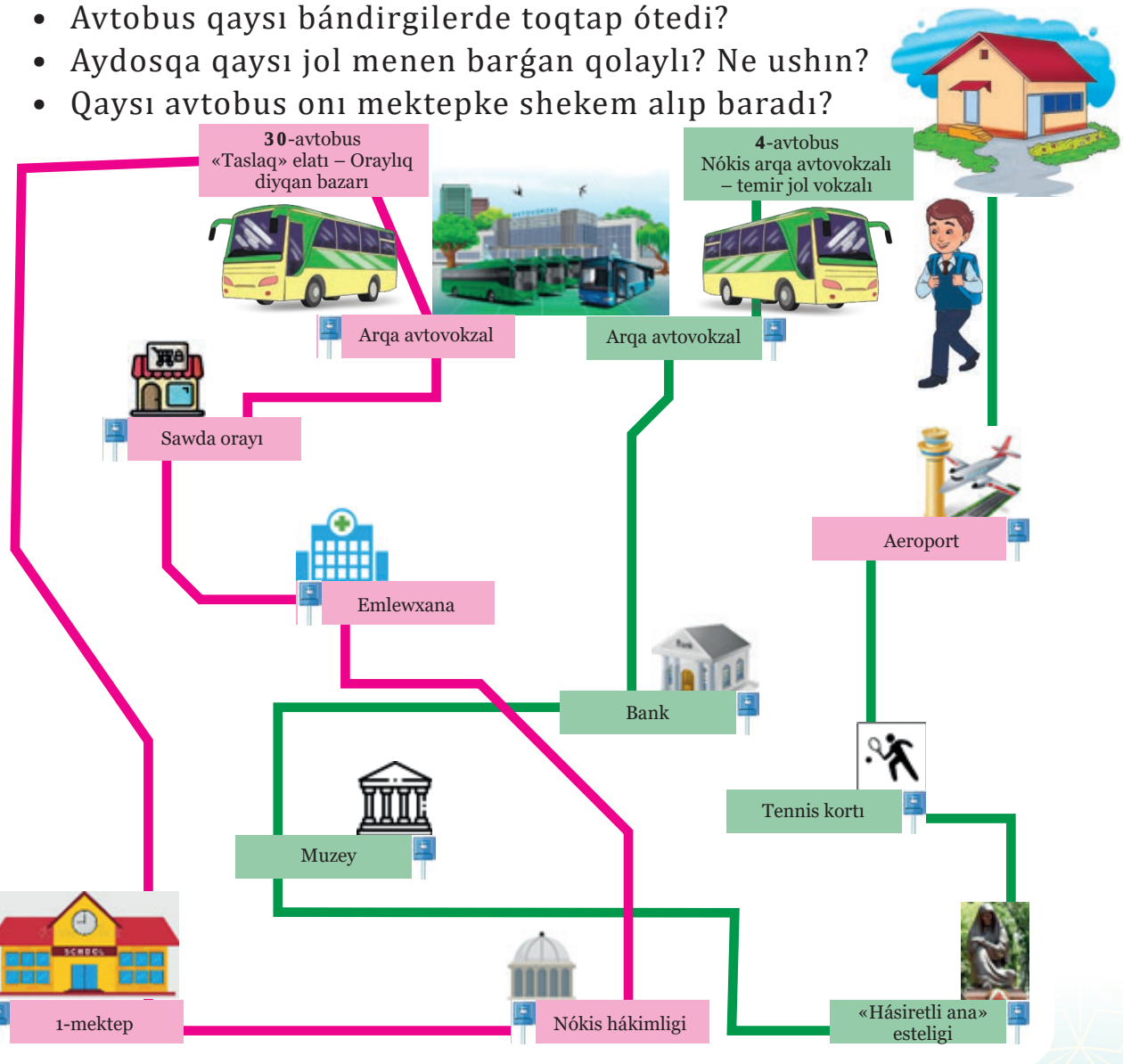
41. Berilgen sózler tiykarında gáp quraǵ hám dostıńız benen sáwbetlesiń.

márhámat	yaq, raxmet	keliń, otırıń
járdem kerek pe?	raxmet	keshirersiz

MENIŃ JOL KARTAM

Aydos 1-sanlı mektepte oqıydı. Ol mektepke 30 hám 4-sanlı avtobuslar menen qatnaydı. Onıń úyinen mektepke shekemgi jol kartasına dıqqat penen qarań. Aydosqa qaysı jol menen barǵan qolaylı?

- Avtobus qaysı bándirgilerde toqtap ótedi?
- Aydosqa qaysı jol menen barǵan qolaylı? Ne ushın?
- Qaysı avtobus onı mektepke shekem alıp baradı?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

42. Dostıń menen sáwbetles. Joqarıdağı kartadan qálegen bir jerdi kórsetip partalasıńızdan ol jerge qalay barıw múmkinligin sorań.

43. Berilgen súwret tiykarında ózińizdiń úyden mektepke shekemgi jol kartańızdı sızıń hám aytıp beriń.

Eslep qalıń!

Basqanıń dıqqatın qaratıw ushın aytılǵan sózge **qaratpa sóz** delinedi. Qaratpa sózler útir arqalı bólip jazıladı.

Mısalı: ***Shaxsánem,*** *kitapxanaǵa birge barayıq! Jigerli bol jastan,* ***balam!*** *(Berdaq). Bileseń be,* ***dostım****, keshe qızıqlı waqıya boldı.*

44. Kóp noqattıń ornına tiyisli qaratpa sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

1. ..., muzeydiń qasında toqtatıp alasız ba?
2. ..., bul avtobus oraylıq bazarǵa bara ma?
3. Bul jerde bos orın bar, ..., márhamat otırıń.
4. Raxmet, baxıtlı bol, ...

Kerekli sózler: *balam, apa, aǵa, ata.*

45. Partalas dostıńızǵa jámiyetlik transportta ózin tutıw ádebi boyınsha bir usınıs aytıń. Gápińizde qaratpa sózdi qollanıń. Soń dápterińizge jazıp alıń. Qaratpa sózlerdiń astın sızıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

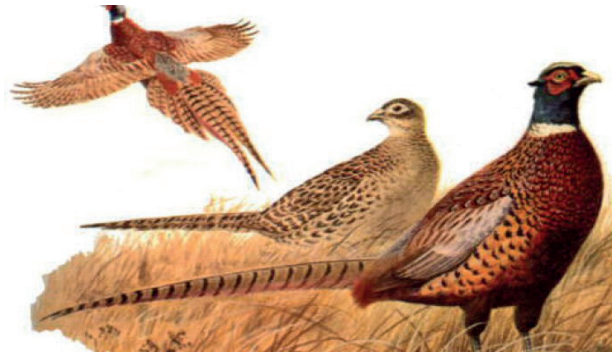
Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

II BAP

TÁBIYAT INAMLARÍ

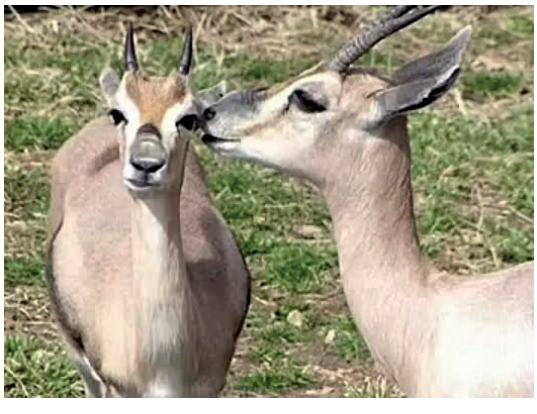
QARAQALPAQSTANNÍŃ GÓZZAL TÁBIYATÍ

46. Súwretlerge dıqqat penen qarań. Sizińshe, olardıń arasında qanday baylanıs bar?

Tapsırmanı orınlań!

47. Dostıńız benen súwretke qarap gáp qurań.

Mısalı: *Aǵam Ámiwdáryadan sazan balıq tuttı.*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TAWLAR

Tawlar – jer betiniń tegisliklerge qaraǵanda bálent kóterilip turǵan bólegi. Tawlarda ósimlikler hám haywanlar az boladı. Joqarıǵa kóterilgen sayın hawa suwıq boladı. Biraq olar ózgeshe sulıwlıqqa iye. Tawlar – tas, qar, muz hám samallar saltanatı esaplanadı.

Kópshilik adamlar suwıq hám biyik bálentliklerdi baǵındırıwǵa qızıǵadı. Dúnyadaǵı eń biyik taw shıńı – Gimalay tawındaǵı Everest shoqqısı. Ol Nepal mámleketi shegarasında jaylasqan. Everest shoqqısınıń biyikligi 8 mıń metrden aslam. Alpinistler bul tawdıń shıńına shıǵıwǵa eristi.

Ózbekstanlı alpinist Sergey Denisenko elimizde birinshi bolıp usı shoqqıǵa shıǵa aldı. Ol qolaysız hawa rayı sebepli 8848 metrli tawǵa 59 kúnde shıǵıp, onnan piyada 2 kúnde túsken. Jerlesimiz dúnyanıń eń biyik jerinde turıp Ózbekstan bayrağı hám prezidentimiz Sh.Mirziyoevtiń portreti menen súwretke túsken. Bul – biz ushın úlken maqtanısh!

Ózbekstannıń besten bir bólegin tawlar iyelegen. Qaraqalpaqstanda Qarataw, Aybúyir tawı, Bórshitaw, Tóktaw, Qusqanataw sıyaqlı onsha biyik bolmaǵan taw hám tóbelikler bar.

48. Berilgen sózlerge túsinik beriń.

Everest – ...
Alpinistler – ...
Qarataw – ...

Eslep qalıń!

Jer, suw, rayon, kanal, ózek atları **bas hárip penen** jazıladı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

49. «Tawlar» tekstinen bas hárip penen jazılǵan jer, taw atamaların kóshirip jazıń. Olardıń ne ushın bas hárip penen jazılıp turǵanın túsindiriń.

50. Kóshirip jazıń. Bas hárip penen jazılǵan sózlerdiń astın sızıń. Olardıń ne ushın bas hárip penen jazılǵanın túsindirip beriń.

Bizler avtobusqa mindik. Dáslep Qońırat rayonında toqtadıq. Soń Moynaq rayonına qaray jol aldıq. Jolda Qızıljar, Úshsay awılları bar. Gúlparshın Tashkentten Qońıratqa poezd benen keldi.

51. Qosıqtı tásirli oqıń hám yadlap alıń.

QARATAW

Qaynap-qaynap qatqan taw,
Óz tasına batpan taw,
Jurtımnıń bar baylıǵın,
Bawırlap basıp jatqan taw.

Ámiwdi qorǵap jat kózden,
Kóziniń jasın tókken taw,
Qısta qarǵa juwınıp,
Altı ay jazda kepken taw.

Márt Edige qılıshın,
Qayrap-qayrap ótken taw,
Aydos babam el ushın
Belgi salıp ketken taw.

Mıń jıllar basıp eńsesin,
Nar túyedey shókken taw.

Jumaniyaz Óteniyazov.

Sózlik:

Batpan – awırlıq ólshemi, salmaq.
Nar – túyeniń jalǵız órkeshli túri.
Eńsesin – arqa jawırının.

Sorawlarǵa juwap beriń

52. Qosıq mazmunı boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Qarataw haqqında nelerdi bilesiz?
- Sizińshe, Edige, Aydos biyler kimler?
- Basqa qaysı xalıq batırları haqqında bilesiz?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

SAHRA-SHÓLLERDI ÚYRENEMIZ

53. Súwretke dıqqat penen qarań. Olardıń arasında qanday baylanıs bar? Qaysı reńler kózge taslanadı?

Túsinip oqıń!

Shóller

Shólistan jer betiniń ıssı hám qurǵaq bólegi esaplanadı. Orta Aziyadaǵı eń úlkeni – Qaraqum hám Qızılqum shólleri. Bul sahralar júdá úlken maydandı iyelegen bolıp, sheksiz qumlıqtay túyiledi. Ol jerde shólge shıdamlı haywanlar jasaydı, ósimlikler ósedi. Haywanlar kóbinese túnde háreket etedi. Kúndiz jer astına tereń in qazıp, ıssıdan qorǵanadı.

Qızılqum sahrası Qaraqalpaqstan aymaǵınan ótedi. Sonlıqtan da qaraqalpaqlardı «sahrayı xalıq» dep ataydı. Olar kólik retinde túyelerden paydalanǵan. Sebebi túyeler bir háptege shekem suwsız jasay aladı. Sol sebepli olardı «sahra kemesi» dep te ataydı.

Shólde saqsaq tıshqan, jılan, kiyik, sayǵaq, eshkimer, kesirtke, kirpi hám taǵı basqa da haywanlar jasaydı. Seksewil, qarabaraq, juwsan, ádiraspan sıyaqlı shıpalı ósimlikler ósedi.

Sorawlarǵa juwap beriń

54. Tekstke baylanıslı sorawlar:

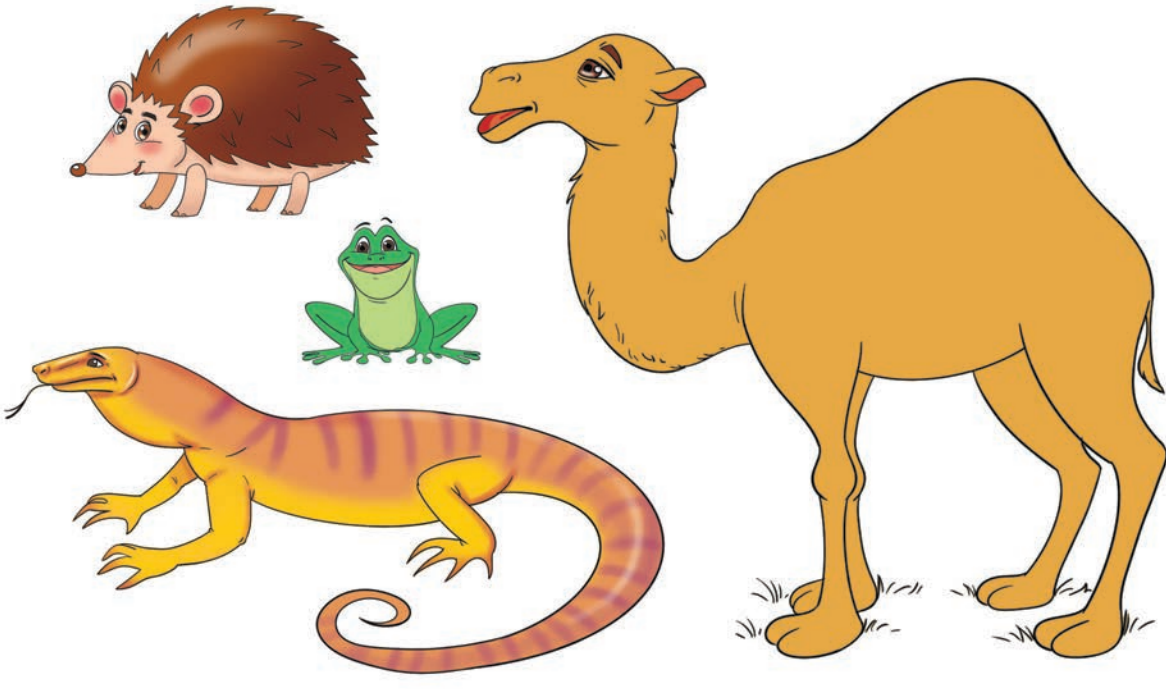
- Shólde hawa rayı qanday boladı?
- Orta Aziyadaǵı eń úlken shóller qaysılar?
- Kimlerdi «sahrayı xalıq» dep ataydı? Ne ushın?
- «Sahra kemesi» dep qaysı haywanǵa aytadı? Ne ushın?
- Shólde qanday haywanlar hám ósimlikler bar?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

55. Qaysı súwret artıqsha? Ne ushın?

56. Hárbir súwret boyınsha gáp qurań hám dápterińizge jazıp alıń. Olardı táriyipleń.

Eslep qalıń!

Mánileri bir-birine jaqın sózler sinonimler dep ataladı.
Mısalı: *sulıw – shıraylı, gózzal, kórkem;*
batır – márt, bahadır, kúshli;
aybındı – seskendi.

57. Berilgen sózlerden sinonimler jasań hám kóshirip jazıń.

ıssı	shólistan	úlken
jáziyra	náhán	sahra

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

JAMBASQALA

Túsinip oqıń!

58. Qosıqtı rollerge bólinip oqıń. Ondaǵı qara hárip penen berilgen sózlerdiń sinonimlerin tabıń.

Jambasqala

Suwanberdi:

Ássalam, **sahra!** Men keldim saǵan,
Qáhárińnen qorqpas búgin adam,
Keldim sende ómir jaratıw ushın,
Jaslıǵımnıń **dańqın** taratıw ushın!

Shól:

Men **shólmen** – máńgilik uyqı qamalı,
Oyata almaǵan ómir samalı,
Qısta qar kórgenmen, báhárde – jamǵır,
Jazda **áptap** penen bolǵanman tandır.

Keńesbay Raxmanov.

Sorawlarǵa juwap beriń

- Qosıqta ne haqqında sóz boladı?
- Shólge qala qurıw múmkin be?

SHÓLDI SHEGINDIRGEN QALALAR

Túsinip oqıń!

Dúnyada sahra, qumlıq jerler oǵada kóp. Insanlar olardı ózlerine boysındırıp, qalalar, zavod, fabrikalar, hátte, jasalma kóller qurmaqta. Máselen, sulıwlıǵı hám jer astı baylıǵı boyınsha dúnyaǵa belgili Dubay qalasınıń ornında burın shólistan bolǵan. Buǵan iseniw júdá qıyın! Al házir ol jer sayaxatshılardıń súyikli demalıw ornına aylanǵan. Xalqı da júdá bay, toq jasaydı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Biziń elimizde de sahra ornında jańa qalalar payda bolıp atır. Ellikqala rayonı, Qońırattaǵı Elabad, Aqsholaq elatları bunıń ayqın mısalı bola aladı. Házir ol jerlerde jap-jasıl terekler, biyik-biyik jaylar, gúzar jollar, mektep, emlewxana, sport maydanshaları bar. Iri zavodlar jumıs islep tur.

«Adam qolı – gúl» dep sonı aytsa kerek. Sebebi insan qolı tiygen jerler abat bolıp, sahra, shóller kún sayın sulıw qalalarǵa aylanbaqta. Ele de kórkeye ber, meniń gózzal bostanım!

(«Jetkinshek» gazetasınan alındı)

Sorawlarǵa juwap beriń

Dostıńız benen súwretke qarap gáp qurań.

- Adamlar ne ushın sahralarǵa qala salıp atır?
- Dubay qalası haqqında ne bilesiz?
- Elimizde sahra ornında payda bolǵan qalalar qaysılar?
- «Adam qolı – gúl» degendi qalay túsinesiz?

Tapsırmanı orınlań!

59. Kesteni toltırıń. Qala hám shóldiń unamlı hám unamsız táreplerin sanap ótiń.

Qala		Shól	
+	-	+	-

60. Berilgen sózlerge temaǵa baylanıslı gáp qurań

qala	jabayı haywanlar	shól
tirishilik	mashina	zavod

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

SHÓL ÓSIMLIKLERI

61. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Sahranıń gúlleri

Kóz qumarıń qanadı,
Áyne báhár kúnleri,
Shoqtay ǵıjlap janadı,
Sahranıń gúlleri.

Biyrehim bolsa da,
Qızılqumnıń shólleri,
Qulpıradı sonshama,
Sahranıń gúlleri.

Saratanda uyıtqıp say,
Eser otlı jelleri,
Kúyip keter shıdamay,
Sahranıń gúlleri.

Tuqım shashar sál burın,
Qalǵanında súlderi,
Kúter báhár jamǵırın,
Sahranıń gúlleri!

Hikmetulla Ayımbetov.

62. Berilgen qosıq qatarların tásirli oqıń. Qosıqqa sáykes keletuǵın súwretti durıs tabıń hám qaptalına sanın jazıń.

1 Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
«Qaraqalpaqstan» degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Ibrayım Yusupov.

☐ ***Juwsan***

☐ ***Seksewil***

2 Qaqshıyıp qıyınlıqqa tós keriwli,
Bilmeydi qula dúzde seskeniwdi,
Salmaǵı mısalı pil súyegindey,
Súyemen shól perzenti seksewildi.

Tuqımı jer tańlamay ónip keter,
Jasında kók shırshaday dónip keter,
Jansa da tegin janbay, adamzatqa, –
Boydaǵı bar qızıwın berip keter.

Ibrayım Yusupov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

3 Bası – qurash jayılǵan,
Shaqaların ayırǵan,
Jalt-jult etip turısı,
Aynımaydı qayıńnan.

Jalǵız búyrek jardagi,
Japıraǵı bar taǵı,
Bara qaldı jaqınlap,
Túrekeńniń barmaǵı.

Tilewbergen Jumamuratov.

☐ **Gewrek**

Sorawlarǵa juwap beriń

Oylanıp kóriń.

- Shólde qanday ósimlikler ósedi?
- Olar qalay suw ishedi?
- Sizińshe, bul ósimliklerdiń tábiyatqa qanday paydası bar?

Eslep qalıń!

- Tekst – bul mazmunı jaǵınan bir-biri menen baylanısqan gápler.
- Tekstke atama qoyıladı.
- Teksttiń kólemi hár qıylı boladı.

Tapsırmanı orınlań!

63. Joqarıda berilgen maǵlıwmatlar tiykarında «Shóldegi tirishilik» degen temada kishi tekst dúziń.

Tayanısh sózler: *seksewil, juwsan, gewrek, sahra gúlleri, suliw, ıssı, ósedi, tábiyat, jawın, haywanlar, panalaydı, saya.*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

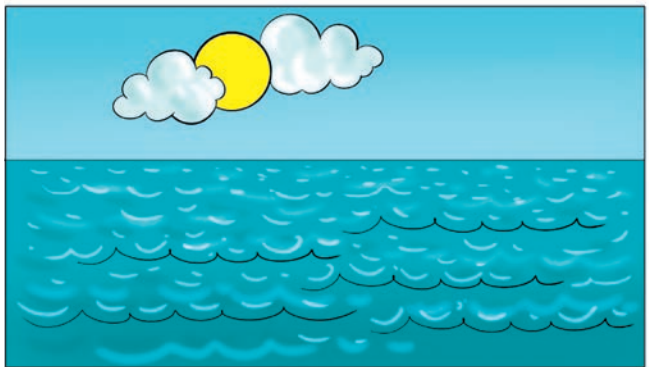
DÁRYALAR HÁM TEŃIZLER

Túsinip oqıń!

Dáryalar hám teńizler suwdıń tiykarǵı deregi esaplanadı. Biraq olardaǵı suw hár qıylı boladı. Teńiz suwı duzlı-ashshı, al dáryanıń suwı dushshı boladı.

Suw – bul tirishilik deregi. Suwsız ósimlikler, haywanlar hám adamlar da jasay almaydı. Jer astında da suw boladı. Jer astı bulaqları, jer betine shıǵıwǵa jol tabadı hám saylardı payda etedi. Olar kishi dáryalarǵa jıynaladı hám olardan úlken dáryalar payda boladı. Taw dáryaları júdá tez aǵadı, tegisliklerdegi dáryalar bolsa ásten hám tınısh aǵadı. Olardıń suwları teńizge quyıladı.

Okeanlar teńizlerden oǵırı úlken. Jer júzinde tórt okean bar. Olar – Tınısh, Atlantika, Hind hám Arqa muz okeanları.

Bizıń aymaǵımızdan Ámiwdárya aǵıp ótedi. Burınları ol suwın Aral teńizine quyıp turǵan. Ámiwdáryada balıqlardıń birneshe túri jasaydı. Al Aral teńiziniń suwı oǵırı shorlanıp ketkenligi ushın ondaǵı balıqlar joq bolıp ketken. Olar tek qasındaǵı iri kóllerde ǵana jasaydı.

(Balalar enciklopediyasınan)

Sorawlarǵa juwap beriń

64. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Dárya menen teńiz suwınıń qanday parqı bar?
- Dáryalar qalay payda boladı?
- Jer júzinde neshe okean bar? Atların atań.
- Bizler qaysı dáryanıń boyında jasaymız?
- Aral teńizi haqqında nelerdi bilesiz?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

65. Teksttiń mazmunı boyınsha izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Bizler Ámiwdárya boyında jasaymız.
__1__ Dárya suwı dushshı, al teńiz suwı shor boladı.
____ Dúnyada tórt okean bar.
____ Dáryalardıń payda bolıwı.

Tapsırmanı orınlań!

66. Súwret tiykarında kishi tekst dúziń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TEŃIZ JAǴASÍNDA

(Jurnalisttiń áńgimesinen úzindi)

Túsinip oqıń!

Quyash kem-kemnen óz uyasına qaray jılıslap baratır. Tústegidey emes, kúnniń qızıwı **ádewir** páseyeyin dedi.

– Asıq ulım, balıqshılardıń qaytatuǵın waqtı jaqınlap qaldı, sál keshikseńiz ushırasa almay qalasız. Anaw bultlar jawın aralas dawıl alıp kiyatır. Balıqtı qabıl etetuǵın jerge shekem ádewir juriwińiz kerek, – dedi bizlerge kemesin berip, jaǵaǵa ertip kelgen ǵarrı **eskekti** qolımızǵa uslatıp atırıp.

Bizler qayıqqa mindik... Men shúy qulaqqa eskekti ildirdim de, bar kúshimdi salıp, taban tirep, eki qollap eskekti tarttım. Qayıq teńiz tolqınına óshegisip, alǵa qaray eńterildi. Há demey-aq mańlayımnan shıp-shıp ter shıqtı...

Sharshap, silemiz qatıp balıq qabıllaytuǵın jerge **óldim azarda** jetip keldik. Qalashları kún nurına shaǵılısıp, qayıqtıń ultanında tınımsız sekirip atırǵan sazan, shabaq, sılalardı kórgende barlıq qıyınshılıqlar umıt boldı. Qasımdaǵı súwretshi fotoapparatın tınımsız shırtıldatıp, ózine unaǵan kórinislerdi túsirip atır.

Kútilmegende samal kem-kemnen kúsheydi. Silpilep jawın jawıp, ǵarrınıń aytqan boljawı duris kele basladı. Tolqınlar shóldegi órkesh-órkesh qumlarǵa uqsap alıs jaǵalarǵa jónep baratır...

Jaǵaǵa qaytar waqıt shaması. Balıqshılar motorlı qayıqtıń **yakorların** kótere basladı. Bizler arqan menen shandıp, olardıń sońına qayıǵımızdı tirkedik. Tábiyat ne degen qızıq! Qápelimde dawıl turdı, jawın jawdı. Mine, endi qara bultlardı serpip taslap, taǵı da quyash kórindi.

Bararda sonsha mańlay terletip, azap shegip barıp edik, motorlı qayıq tez júredi eken, bizlerdi jaǵaǵa demde jetkerdi. Bizler qırǵa tústik. Qum ústine suw sewip ketkendey bolıptı. Men endi qayıǵı menen eskegin sorap alǵan ǵarrını izley basladım...

Alpısbay Sultanov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

67. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Shıǵarma kimniń tilinen bayanlanǵan?
- Ol teńizge ne ushın barǵan?
- Teńizde hawa rayı qanday boldı?
- Balıqtıń qanday túrlerin bilesiz?
- Sizińshe, waqıya qalay juwmaqlandı?

Tapsırmanı orınlań!

68. Shıǵarmadaǵı waqıyalardıń izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Kún batar máhál.
____ Hawa rayınıń birden ózgeriwi.
____ Balıqshılar menen ushırasıw.
____ Motorlı qayıqta jaǵaǵa keliw.

69. Shıǵarmadaǵı qara hárip penen berilgen sózlerdiń mánilerin tawıp, dápterińizge jazıp alıń.

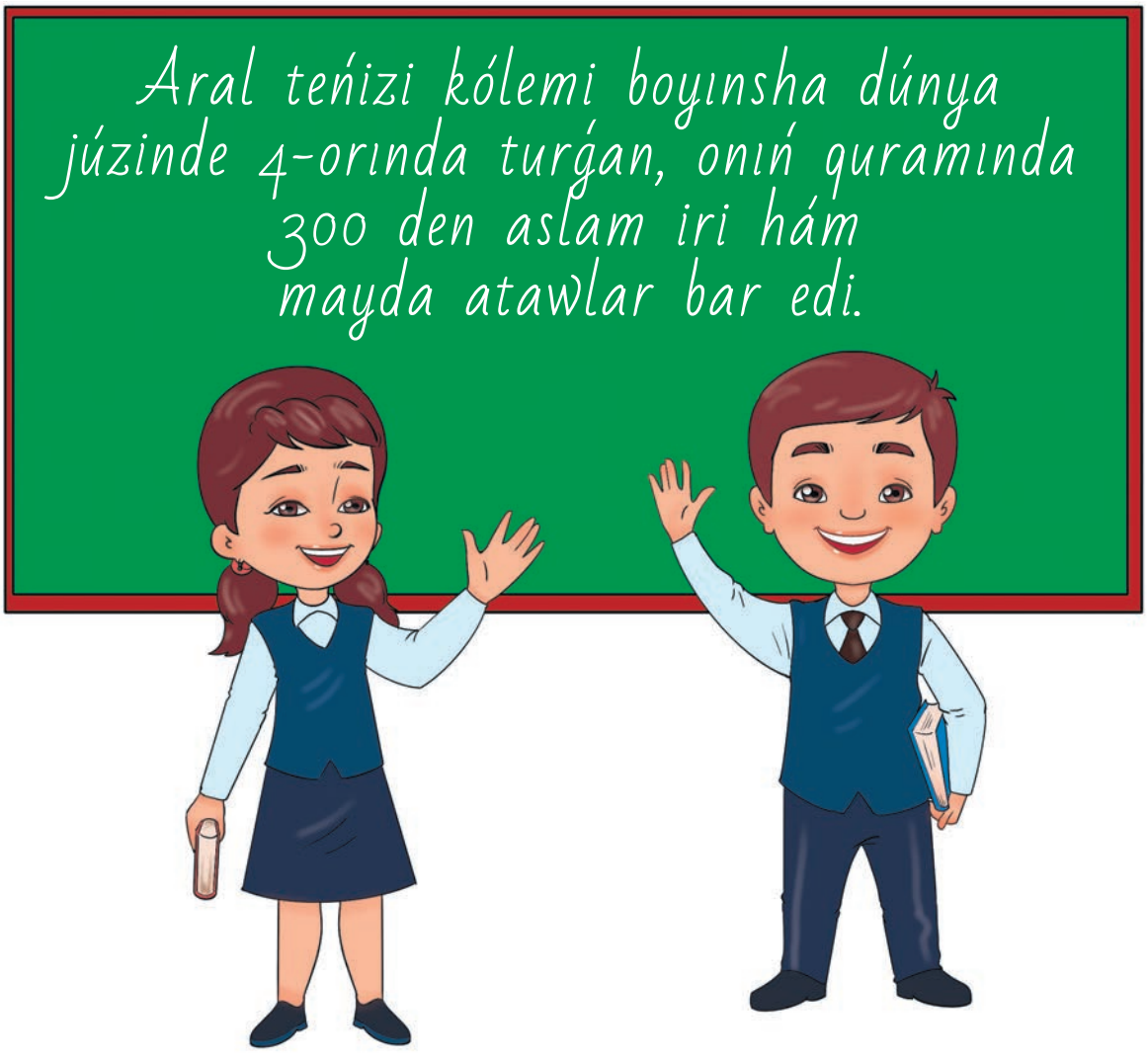
Úlgi: ***Yakor*** *– qayıq, kemelerdi suwda irkiw ushın taslap qoyılatuǵın úsh tisli awır temir.*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ARAL TEŃIZI

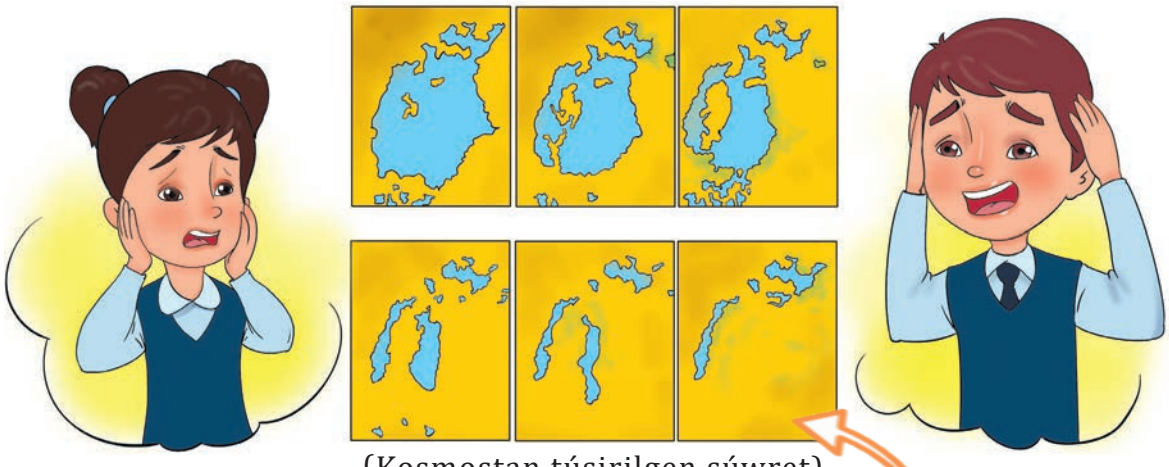
Túsinip oqıń!

Aral duzlı kól bolıp, ol Qazaqstan hám Ózbekstan shegarasında jaylasqan. Biraq onı kól emes, al Aral teńizi dep ataydı. Sebebi ertede Aral júdá úlken aymaqtı iyelegen. Oǵan Ámiwdárya hám Sırdáryadan suw quyılatuǵın bolǵan.

Bunnan 50 jıl aldın Aral dúnyada úlkenligi boyınsha tórtinshi orında turatuǵın kól esaplanǵan. Onda úlken kemeler júzgen, balıqshılıq jaqsı rawajlanǵan. Moynaqta sol dáwirlerdi óz kózi menen kórgen insanlar jasaydı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

(Kosmostan túsirilgen súwret)

Biz jasap turǵan aymaqtıń hawası qurǵaq, al suwdıń puwlanıwı kóp. Jawın-shashın bolsa anaǵurlım az. Al awıl xojalıǵın rawajlandırıw ushın bizge kóp muǵdarda suw kerek. Suwǵarılatuǵın jerlerdiń maydanı keńeyip ketiwine baylanıslı Aralǵa quyılatuǵın suw da azayıp ketken. Nátiyjede kóp jıllar dawamında Aralǵa jeterli suw kelmegen hám ondaǵı suwlardıń puwlanıwı tezlesken. Joqarıdaǵı kosmostan túsirilgen **súwret** arqalı biz teńizimizdiń qanday awhalǵa túsip qalǵanın kóriwimizge boladı.

(«Suw haqqında ne bilesiz?» kitabınan)

Sorawlarǵa juwap beriń

70. Oylanıp kóriń.

- Araldı qalay qutqarıwǵa boladı?
- Aral burın qanday edi, al házir qanday jaǵdayda?

Tapsırmanı orınlań!

71. Súwretlerge dıqqat penen qarań hám kishi tekst dúziń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Video tamashalaw waqtı

Aral teńizi haqqındağı videonı tamashalań.

Tapsırmanı orınlań!

72. Doslarıńız benen video tiykarında sáwbetlesiń.

- Aral teńiziniń keleshegi haqqında qanday pikirdesiz?
- Sizińshe, ol qanday kóriniste boladı?

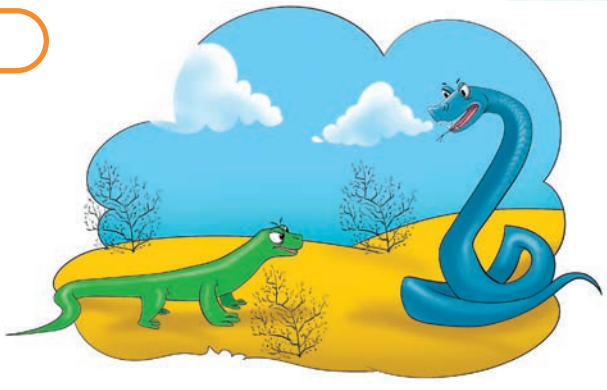

Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

GÚMGÚM HÁM JÍLAN

Túsinip oqıń!

Meniń aǵam Ústirttegi sharwashılıq xojalıǵınıń qoyların baǵadı. Men jazǵı demalıs kúnlerinde mektep oqıwshılarınıń lagerinde emes, aǵamnıń qasında bolıp, oǵan qolǵanat bolǵandı táwir kórdim.

Bir kúni aǵam qoylardı maǵan tapsırdı. Ózi qońsı awıldaǵı merekege ketti. Qoylar Ústirt keńisliǵinde jayılıp júr. Olardı sırttan baqladım. Dóń jerge barıp otırdım. Qarsı aldımda jılan menen gúmgúmniń qıranpısh bolıp urısıp atırǵanın kórip qaldım. Olar bir-birinen qalısar emes. Ózleriniń jeytuǵın jemtigin bir-birinen qızǵanıp, soǵan talasıp atırǵan shıǵar, – dep oyladım.

Gúmgúm jılannıń tumsıǵınan tislegisi keledi. Jılan bolsa, onnan qaymıǵıp tisletpeydi. Jılan awzın ashıp, tisiniń túbindegi bezinen záhárin qarsılasınıń denesine shashıp atır. Gúmgúm bolsa dógeregine jaltaqlap qaradı.

Jaqın aralıqta tarbayıp ósip turǵan, pisiwge shamalasqan, túri sarǵısh tartqan bir túp ádiraspanǵa zıtqıp bardı. Ol ádiraspanǵa tula boyın súykelep awnadı. Sóytip záhárden qutılǵanday boldı. Gúmgúm taǵı da qaytıp keldi. Onıń menen «sawash»tı dawam etti. Jılan oǵan taǵı da burınǵıday záhárin septi. Gúmgúm jáne ádiraspanǵa zıtqıp bardı. Denesin súykedi. Onıń denesi záhárden tazalanıp, jılanǵa qaytıp keldi. Urıs taǵı dawam etti.

Men buǵan hayran qaldım. Ornımnan turdım. Jańaǵı ádiraspandı tamırı menen qoparıp aldım. Onı qolıma uslap artıma jasırdım da bılayıraq barıp turdım.

Gúmgúm taǵı da jılannan sıtılıp tezlik penen ádiraspan ósip turǵan orınǵa jetip keldi. Ádiraspan bolsa meniń qolımda edi. Gúmgúm tum-tusına alaqlap qaradı. Azǵana waqıttan soń ol qıymıldamastan jerde jattı. Bul ret jılannıń záhári onıń denesine tolıq ótken edi.

Men ádiraspandı jerden qoparǵanıma, onı artıma jasırǵanıma qattı ókindim.

Xalmurat Saparov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

73. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Waqıya qashan hám qay jerde bolǵan edi?
- Qaysı haywanlar alısıp atır edi?
- Gúmgúm jılannıń záhárinen qalay qorǵandı?
- Sizińshe, bala ne ushın ádiraspandı julıp aldı?
- Bala durıs isledi me? Ne ushın?

Tapsırmanı orınlań!

74. Shıǵarmadaǵı waqıyalardıń izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Aǵam qoylardı baǵıwdı maǵan tapsırdı.
____ Jazda aǵama járdemge bardım.
____ Gúmgúm ádiraspannan shıpa taptı.
____ Gúmgúm menen jılannıń alısıwı.
____ Gúmgúmniń ólimi.
____ Ádiraspandı julıp aldım.

75. Ádiraspannıń paydalı tárepleri haqqında jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

JASÍL TÁBIYAT

Túsinip oqıń!

JAP-JASÍL, JASÍL, JASÍL...

Awıldıń dógeregi,
Jap-jasıl, jasıl, jasıl...
Aq paxta jóneledi,
Shadlıǵım mashın-mashın.

Awıldıń dalası bay,
Kóreyin, qır asayın,
Berip tur kúle shıray,
Hár túbi ǵawashanıń.

Shırtıldar qawınları,
«Tiyseń tek shıtnarman» dep.
Shabdalı dártke dári,
Jiydesi shıqlardan kóp.

Tik ósken aq teregi,
Kewlimdi biyikletken.
Qalayınsha bul jerlerdi,
Kózlerim qıyıp ketken.

Jap boyı terekleriń,
Iyilip oyǵa shúmgen...
Ah, menıń ósken jerim,
Ah, menıń qıymas irgem!

Awıldıń dógeregi,
Jap-jasıl, jasıl, jasıl,
Shadlıqqa bólenedi,
Kewilim hasıl-hasıl.

T.Mátmuratov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

76. Qosıq boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Shayır qosıqta ne haqqında jırlaydı?
- Ol qaysı ósimlik hám miywe, palız ónimlerin atap ótken?
- Qosıqtı oqıǵanıńızda kóz aldıńızǵa neler elesledi?

Tapsırmanı orınlań!

77. Partalas dostıńız benen óz tuwılǵan mákanıńızdıń tábiyatın táriyiplep kishi tekst dúziń.

Eslep qalıń!

Mánileri bir-birine qarama-qarsı sózler antonimler dep ataladı.

Mısalı: *biyik-pás, aq-qara, qalıń-juqa, úlken-kishi*
erte-kesh, alıs-jaqın, otır-tur, bar-kel, ǵarrı-jas.

78. Berilgen sózlerdiń antonimlerin tawıp jazıń.

Íssı	**kel**
bar	**patas**
mazalı	**arıq**
júr	**suwıq**
taza	**ashshı**
semiz	**toqta**

79. Berilgen sózlerdi baylanıstırıp gáp qurań.

1. Qara bult, qapladı, aspandı.
2. Tábiyat, janlı, gúllerge, búrkendi.
3. Aqqan, suwdıń, sıldırlap, sesti, esitildi.
4. Sayrap tur, quslar, ján-jaqta.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

WATANÍMÍZDÍŃ TÁBIYATÍN SÚYIŃ! ONÍ IZERTLEY BILIŃ!

Túsinip oqıń!

ÚLKENI TANÍŃ, BALALAR!

Úlkeni tanıń, balalar!
Qanday sulıw úlkemiz!
Teńiz deseń, Aral bar,
Súyetuǵın hámmemiz.

Toǵayın kórseń jazında,
Keń jazıqlıq jaynaǵan.
Tawları biyik, kóliniń,
Suwı tınıq aynadan.

Bul úlkeniń ájayıp,
Gúl jaynaǵan jazı bar.
Qurǵaǵın mal jaylaǵan,
Kólinde aq quw, ǵazı bar.

Tájetdiyin Seytjanov.

Sorawlarǵa juwap beriń

80. Oylanıp kóriń.

- Úlkemizdiń tábiyatı máwsimlerge baylanıslı qalay ózgeredi?
- Qosıqta úlkemiz tábiyatına tán qanday sózler berilgen?

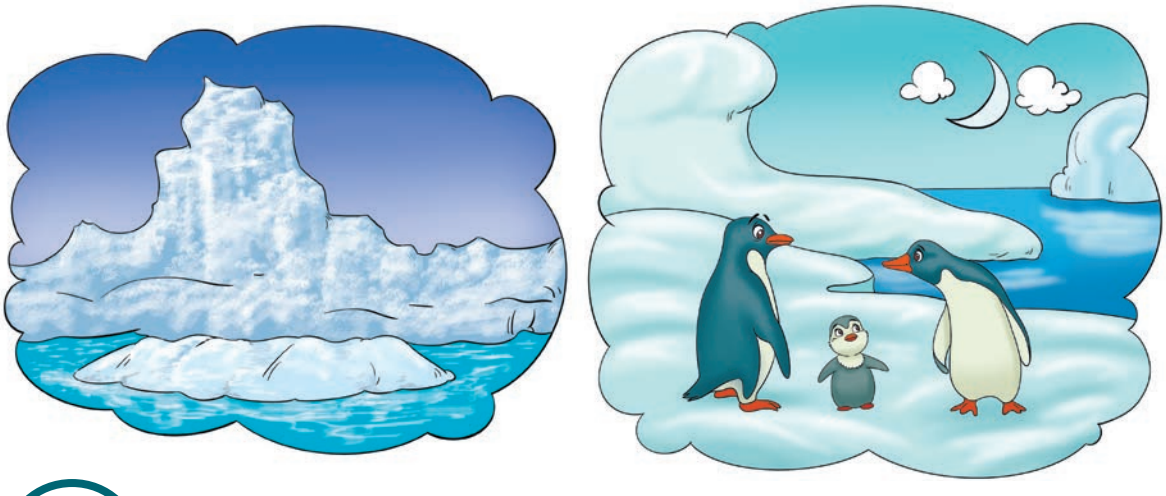
Tapsırmanı orınlań!

81. «Ájayıp úlke» temasında súwret salıń hám sol tiykarında kishi tekst dúziń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ANTARKTIDA – MUZ SALTANATÍ

Sorawlarǵa juwap beriń

1. Súwrette nelerdi kórip tursız? Táriyipleń.
2. Qalay oylaysız, ne ushın bul jerde adam jasamaydı?

ANTARKTIDA

Planetamızda altı materik bar, soníń biri **Antarktida**. Ol eń qublada jaylasqan bolıp, pútkilley **muz** benen qaplanǵan. 1820-jılı rus teńiz sayaxatshıları F.F.Belinsgauzen hám M.P.Lazarevler óz kemelerinde kúshli tolqınlar hám muzlıqlardan ótip, kóp qıyınshılıqlardı jeńip, Antarktida jaǵalarına jaqınlaydı. Biraq ol jerge birinshi bolıp barǵan adam 1899-jılda norvegiyalı K.Borxgrevink bolǵan.

Bunnan million jıllar burın, ele jerde adam payda bolmastan aldın Antarktidada hawa ıssı bolıp, qalıń toǵaylar ósip, úlken haywanlar jasaǵan. Biraq Antarktidanıń arqasındaǵı jerlerde muz benen qaplanǵan eń áyyemgi muz qatlamları bolǵan. Materiktiń jer astı baylıqları: temir, altın, reńli metallar, tas kómir sıyaqlı paydalı qazılmaları bar.

Kóllerden qońır, qızıl, kók-jasıl reńdegi júdá mayda suw ósimlikleri tabılǵan bolıp, olar suwǵa túrli reń berip turadı. Demek, muzlıqlar álemi – Antarktidada tirishilik bar eken. Teńiz boylarında sulıw quslar – **pingvinler** jasaydı. Kitler, delfinler, tyulenlerdiń birneshe túrleri júzip júredi, bular arasında teńiz pıshıǵı da bar.

Materiktiń ortasha biyikligi teńiz betinen 2000 metrden aslam. Materikte tez-tez kúshli samallar esip turadı. Antarktida heshbir

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

mámleketke tiyisli emes. Sonlıqtan ol **tınıshlıq** materigi esaplanadı.

(Balalar enciklopediyasınan)

Eslep qalıń!

Materik – tórt tárepi suw menen qorshalǵan úlken qurǵaqlıq.

Sorawlarǵa juwap beriń

82. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Planetamızda neshe materik bar?
- Qaysı materik máńgi muzlıqlar menen qaplanǵan?
- Bunnan million jıllar aldın Antarktida qanday kóriniste bolǵan?
- Ol jerde qanday haywanlar jasaydı?
- Ol qaysı mámleketke tiyisli?

Tapsırmanı orınlań!

83. «Antarktida» tekstinde qara hárip penen boyalǵan sózlerge gáp qurań.

Eslep qalıń!

Zattıń túr-túsin, sıpatın, kelbetin, dámin bildiretuǵın sózler **kelbetlik** dep ataladı.

Mısalı: *biyik, sulıw, mazalı, shaqqan, mart.*

84. Kóp noqattıń ornına tiyisli kelbetliklerdi qoyıp kóshirip jazıń.

Erte zamanda bir elde ... patsha hám ... tawıs bolıptı. Bul eldiń adamları júdá ... hám .... eken. Tawıs qanatların jayǵanda, onnan ... teńgeler shashıladı eken.

Kerekli sózler: Aqıllı, altın, miynetkesh, awızbirshilikli, altın.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

EKI AYAZ

(belorus xalıq ertegi)

Túsinip oqıń!

Eki ağalı-inili Kók murın **ayaz** hám Qızıl murın ayaz sheksiz dalada seyil etip júrgen eken. Eki ayaz birin biri maqtap, emin-erkin qıdırıp júripti. Al tún bolsa jap-jaqtı eken. Ayazlar emin-erkin júrsin degendey dógerek-átirap jım-jırt.

Tınıshlıqtı aytpaysań ba, tap dúnyada tiri jan joqtay, átirapta **tınıshlıq** húkim súrgen. Ayazlar ashıq dalańlıqtan toǵayǵa juwırıptı. Toǵayda terekten–terekke sekirip ótipti, qoyanlardı úrkitipti, awıllardağı jaylardıń tóbelerin tasırlatıptı.

– Waq, – deydi Kók murın ayaz, hámmesi úylerinen shıǵıwǵa qorqadı.

– Qáne, kim de kim úyinen shıǵıp kórsin, jaqsılap qorqıtamız, – dep juwap beripti Qızıl murın ayaz.

Tań ata baslaptı. Úylerdiń morılarınan tútin shıǵa baslaptı. Er adamlar úylerinen shıǵıp, kimi qarazǵa, kimi otınǵa ketipti.

– Háy, inishek, – deydi Qızıl murın ayaz. Qánekey, kelgen dalamızǵa qaray juwıramız.

Olar tağı da juwırıp ketedi. Ekewi birge keletuǵın jolawshılardı kúte baslaydı. Jolda **shana**lardıń sesti esitile basladı. Bir jerlerden qońırawdıń sesti esitildi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Shanada otırǵan bay kisi attıń jılawın tartıp otırǵan adamnan tez aydawın talap etedi.

– Háy, sen toqtap tur, – deydi Kók murın ayaz. Sen otınǵa ketken adamnıń izinen juwır, ol adamnıń kiyimi onsha qalıń emes, ańsat ǵana tońdıra alasań. Al men shanada otırǵan baydıń izinen juwıraman, onıń tonı júdá qalıń, ańsatlıq penen tońdıra almaysań.

Solay etip olar jolawshılardı tońdırıw ushın juwırıp ketipti.

Kók murın ayaz bayǵa jetip alıp, tonınıń ishine kirip ketipti. Íssılıqtı quwıp shıǵara baslaydı. Bay **suwıq**tan tońa baslaydı, ayaqları tońıp, murnı kógeredi. Kók murın ayaz buǵan jáne de quwanıp, baydı qattı tońdıradı.

Al Qızıl murın ayaz otınǵa ketken adamnıń izinen jetip kelip tońdıra baslaydı.

– Háy, ayaz, sen házillespe, – depti awıl adamı. Ol shanadan túsip, ayaqların tapıldatıp, qolları menen háreket etip, yarım shaqırım jerge shekem juwırıptı. Keyin terlep ketipti. Qaytadan shanaǵa otırıp, jolın dawam etipti.

– Hásseniy, toqtap tur, otın shapqanda saǵan kórsetemen, – dep Qızıl murın ayaz onı toǵayda kútip turıptı. Awıl adamı toǵayǵa kelip, baltanı alıp, otın shawa baslaydı. Íssılap ketedi, ústki kiyimlerin sheship qoyadı, al ayaz bolsa quwanıp ketip, jerdegi kiyimin appaq etip boyaydı.

Otınshı otındı shawıp bolıp tonın sheshken jerge kelse, tonı qatıp qalǵan eken.

– Há, sen ele usı jerde ekenseń ǵoy, tuwısqanım? – dep qolına qamshını alıp, tondı ura baslaydı.

Qızıl murın ayaz tonnıń ishinen zorǵa qashıp, toǵayǵa juwıradı. Qızıl murın ayaz otınshıǵa qattı ashıwı kelse de, qolınan hesh nárse kelmepti.

Sorawlarǵa juwap beriń

85. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Eki ayazdıń atları kim edi?
- Kók murın ayaz kimdi qorqıtpaqshı boldı?
- Qızıl murın ayaz she?
- Kim ayazdı jeńedi? Qalay jeńedi?
- Bunnan qanday juwmaq shıǵarıw múmkin?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

86. Ertektegi waqıyalardıń izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Qızıl murın ayaz otınshıdan jeńilip qaldı.

____ Eki aǵalı-inili ayaz seyilge shıqtı.

____Eki ayaz jolawshılardı tońdıradı.

____Otınshınıń tonı suwıqqa qatıp qaladı.

87. «Eki ayaz» ertegindegi qara hárip penen jazılǵan sózlerge gáp qurań.

88. Ertekti rollerge bólinip oynap beriń.

89. «Oylap tap» oyını. Tómendegi kelbetlik sózlerge qawsırmanıń ishindegi atlıq sózlerdiń tiyislisin qoyıp kóshirip jazıń.

Nadurıs		Durıs
Záwlim	(oqıwshılar)	
Qarıwlı	(kiyimler)	
Sayalı	(jigitler)	
Bilimli	(terekler)	
Qalıń	(jaylar)	

90. Atlıq sózlerge -lar, -ler jalǵawlarınıń qalay jalǵanıp turǵanın túsindiriń.

Eslep qalıń!

Sóz túrlewshi qosımtalar **jalǵawlar** dep te ataladı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

DÚNYA OKEANLARÍ

Túsinip oqıń!

Jer sharınıń suw menen qorshalǵan maydanı dúnya okeanı dep aytıladı. **Dúnya okeanı** tórtke bólinedi, olar – Tınısh, Atlantika, Hind hám Arqa muz okeanları. Tınısh okeanı – eń úlkeni, eń kishisi – Arqa muz okeanı.

Jer sharınıń 71 procent maydanı suw menen qaplanǵan. Okean suwı duzlı boladı. Eger 1 litr suwda duz 1 gramnan kem bolsa – **dushshı,** artıq bolsa **duzlı suw** dep ataladı.

Dúnya okeanı suwlarınıń temperaturası birese ıssı, birese suwıq bolıp ózgerip turadı. Olar quyashtan jer júzine keletuǵın ıssılıqtıń 70 procentin jutadı.

Okean suwlarında oǵırı mayda, kózge ilinbes jánliklerden baslap iri balıqlar, hátte 150 tonnalıq kók kitlerge shekem jasaydı. Okean túbinen as duzı hám taǵı basqa da paydalı qazılmalar alınadı.

Onıń beti oǵırı úlken, sheksiz suwdan ibarat bolıp, materiklerdi tórt tárepinen juwıp turadı.

(Internet tarmaǵınan)

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

91. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Okean dep nege aytamız?
- Dúnyada neshe okean bar? Atların atań.
- Jer sharınıń qansha bólegi suw menen qorshalǵan?
- Qanday suwdı duzlı suw dep ataymız?
- Qanday suwdı dushshı suw dep ataymız?

Tapsırmanı orınlań!

92. «Dúnya okeanları» tekstindegi qara hárip penen jazılǵan sózlerge gáp qurań.

Eslep qalıń!

Zattıń sanın, qatar tártibin, muǵdarın bildiretuǵın sózlerdi **sanlıq** deymiz. Sanlıq sózlerge **neshe? qansha? neshinshi?** degen sorawlar qoyıladı. Mısalı: **úsh** dápter, **besinshi** kún.

Tapsırmanı orınlań!

93. Tómendegi sorawlarǵa awızeki juwap beriń.

- Klasıńızda neshe oqıwshı bar?
- Sen neshinshi partada otırasań?
- Búgin háptenıń neshinshi kúni?
- Tuwılǵan kúniń qashan?

94. Kóp noqattıń ornına sandı bildiretuǵın sózlerdi qoyıp, kóshirip jazıń.

1. Menıń sumkamda ... kitap, dápter, ... qálem bar. 2. Búgin sabaqqa ... oqıwshı qatnastı. 3. Men azanda saat ... turaman. 4. Búgin bizlerge ... sabaq boldı. 5. Ana tili páninen ... bahasın aldım.

95. Sanaq sanlarǵa *-ınshı, -inshi, -nshı, -nshi* qosımtalarınıń tiyislisin qosıp, kóshirip jazıń.

Bir, eki, úsh, jeti, toǵız, on, on tórt, on altı, jigirma bir, otız segiz.

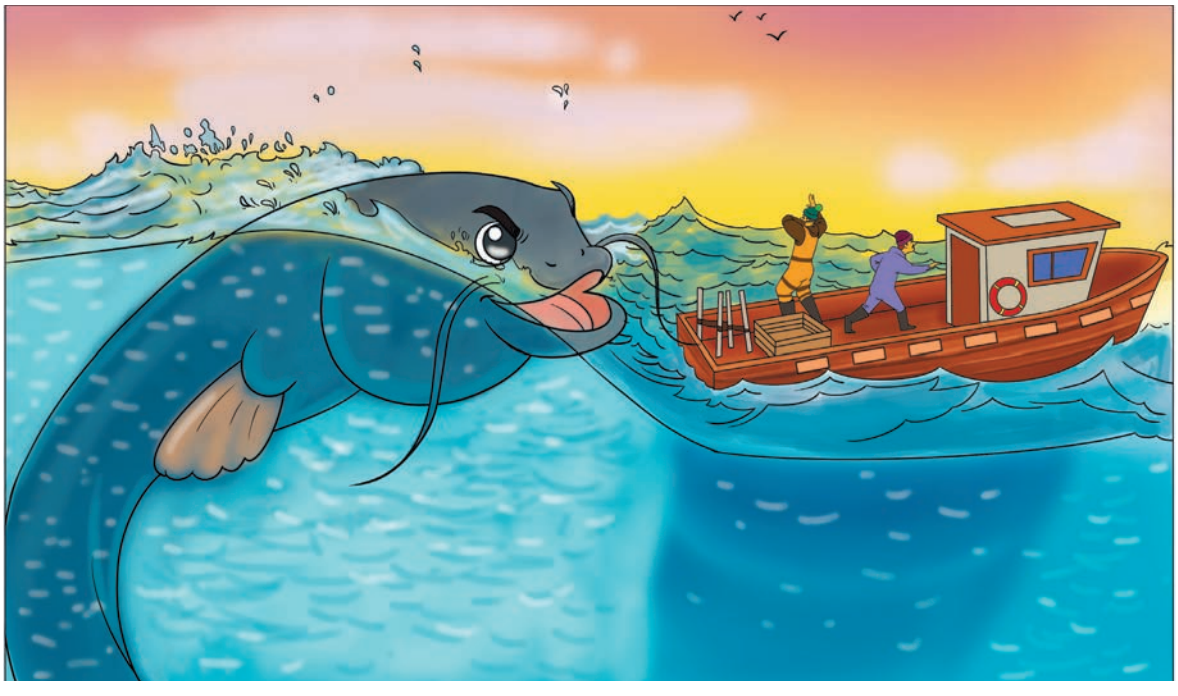
*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ARALDAǴÍ AKULA

(gúrriń) 1-bólim

Túsinip oqıń!

Bunnan kóp jıllar burında, Aral teńizi tamanda, Ámiwdiń quyǵan jerinde, qaraqalpaq elinde bir balıqshı boldı. Adamlar onıń atın Abat batır der edi.

Ol bir kúni teńizge shıǵıp úlken jayındı qarmaqqa túsirip, qayıǵına baylap awılına qaytti. Kógalay kók teńizde yoshlanıp qosıq aytti. Al úlken jayınlar bolsa, qayıqtı awdarıp, Abat batırdı jutıp jibermekshi boldı. Qápelimde úsh-tórt jayın qayıqtıń dógereginde júzip, úlken iyrim payda etti. Qayıq shır-gúbelek aylanıp, jetekte kiyatırǵan jayın keyinge tarttı.

Batır qarawıtıp júrgen úlken jayınlardı kórip sirá qorqpadı. Ol qayıqtıń túbinde jatırǵan tonın alıp, ishine temir oshaq penen quman-qazandı orap, jipke baylap teńizge tasladı. Úlken jayın bul «olja»nı ashkózlik penen jutıp, ózinen ózi qayıqqa baylanıp qaldı.

Abat batır shanıshqınıń sabına arqandı bekkem etip baylap, qayıqtı awdarmaqshı bolǵan jayınnıń moynına «girsh» ettirip qadadı. Úsh jayınnıń biri qayıqtı súyrep, ekewi izine erip baratırǵanın kórgen basqa jayınlar onıń izinen qalmay júze berdi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Azıraq waqıt ótkennen keyin tolqın qayttı da, jayınlar «Domalaq kól»diń ishinde qalıp qoydı.

Abat batırdıń awılǵa alıp kelgen jayınların awıl adamları qısı menen birimlep deńgene etip bólisti. Sonda awıl adamları Abat batırdıń jayınlardı qalay uslaǵanın aytısıp, hayran qalıstı.

Bul waqıyadan keyin Abat batırǵa ustalar teńizdegi tolqınlarǵa shıdamlı úlken keme soǵıp berdi. Ol endi qorqpastan jayınlardıń qurdımına barıp, birewin alıp keletuǵın edi.

(Dawamı bar)

Jumaniyaz Óteniyazov.

Sorawlarǵa juwap beriń

96. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Waqıya qay jerde júz berdi?
- Abat batır qanday adam? Kásibi ne?
- Ol qanday erlik kórsetti?
- Abat uslanǵan jayınlardı ne qıldı?
- Ustalar Abat batırǵa ne ushın úlken keme soǵıp berdi?

Tapsırmanı orınlań!

97. Gúrrińdegi waqıyalardıń izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Ustalar Abat batırǵa úlken keme soǵıp berdi.

____ Bul waqıya qaraqalpaq elinde boldı.

____ Jayınlar «Domalaq kól» ge túsip qaldı.

____Úlken jayın «olja» dep oylap, temirge qaplanǵan tondı jutıp aldı.

____ Awıl adamları qısı menen jayındı azıq etti.

Eslep qalıń!

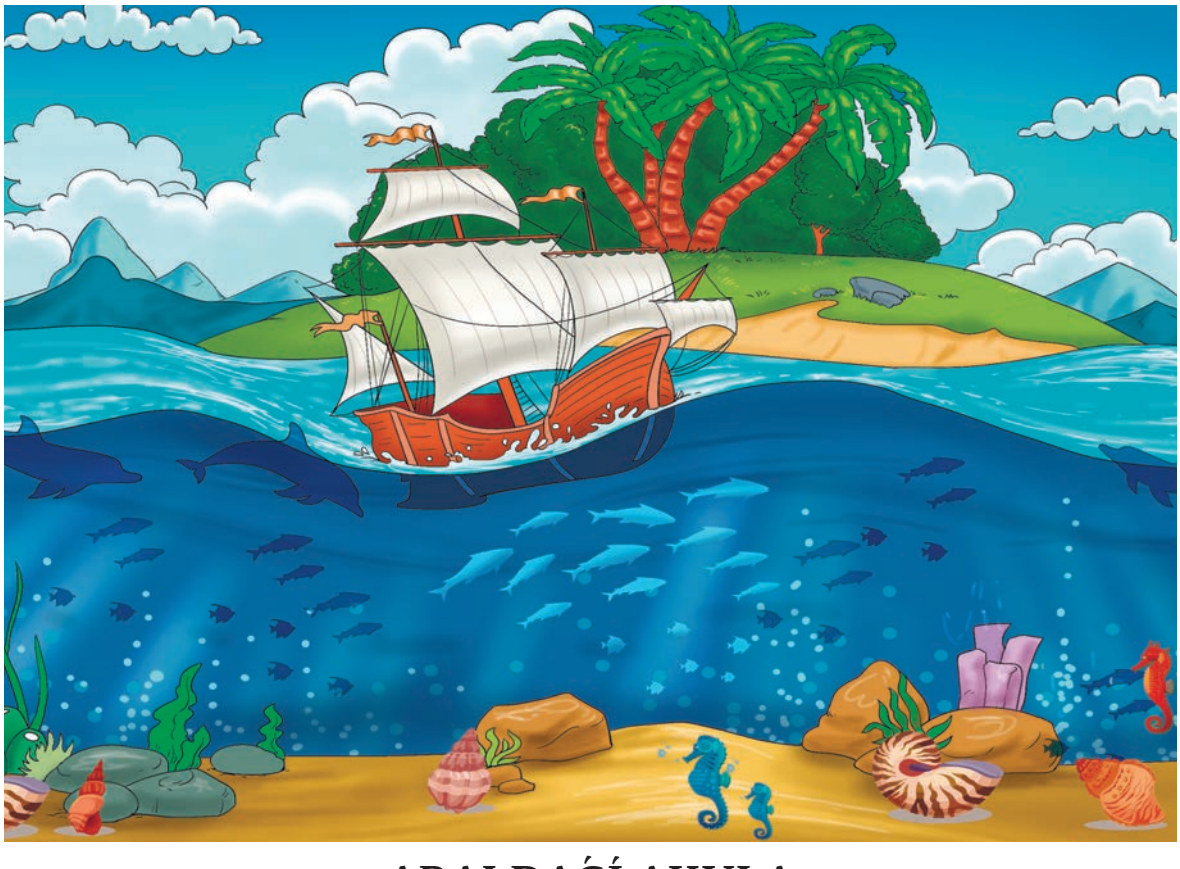
Gáp tamamlanǵan oydı bildiredi. Hárbir gáp bas háripten baslanıp jazıladı. Mısalı: Jaz keldi. Miyweler pise basladı. Nókis – Qaraqalpaqstan Respublikasınıń paytaxtı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

98. Súwretke qarap birneshe gáp qurań. Hárbir gáp neshe sózden dúzilgenin aytıp beriń.

ARALDAǴÍ AKULA

(gúrriń) 2-bólim

Túsinip oqıń!

(Dawamı)

Ol bir kúni jayınlardıń qurdımına barsa, suwdıń beti qan josıp atırǵanın kórip, hayran qalıp, suwǵa úńildi. Suwdıń ishinde qıyan-kesti ayqas bolıp atır eken. Abat batır ómiri tuwıp kórmegen, súwenge usaǵan eki jırtqısh balıq jayınnıń qarnın jarıp, tislegen jerin julıp alıp jep ketip atır edi.

Jırtqısh balıq atılǵan oqtay zuwlap biraz jerden aylanıp kelip, jayınlarǵa húJim jasamaqta. **Balıqshı** óziniń tanıs jayınların ayap ketti.

Sebebi ol hesh waqta **ashkózlik** etip balıqtı zayalaǵan emes, artıq awlamas edi. Al mına jırtqısh bolsa eń kishkene jayınlarǵa húJim jasamaqta. Abat batır kóp oylanıp turmay úlken jayın

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

qarmaqtı polat sımǵa bekitip, jemtikke aparǵan eki qadaqtay mal góshin baylap suwǵa tasladı. Jırtqısh balıq góshtiń iyisin sezip aylanıp keldi de, birden asap jiberdi. Burıńǵı ádetine salıp órden-ıqqa júze basladı. Balıqshı sımdı sawmalap, taǵı jiberip tartıp alıp, balıqtı sharshattı.

Sáskeden kún awǵanǵa shekem bul balıq penen ayqasqan Abat batır jayınlardıń qurdımına qaytıp kelse, ózi qarmaǵına túsirgen balıqtıń jubayın barlıq jayınlardıń quwıp júrgenin alıstan kórdi.

Batır birewine qanaat etip, jayınlar mákanınan awılına qayttı. Ol balıǵın awıldaǵı jası úlken ǵarrılarǵa kórsetti. Ǵarrılar sonda:

– Balam, bul **akula** degen. Bir zamanlarda **Aral teńizi** barlıq okean menen ushlasıp turǵan waqta ótip qalǵan. Onnan beri suw qaytıp, barlıq tuqımı qırılıp qalıp edi. Jayınlardıń ortasına tússe, ekinshisi de óledi. Jayınlar quyrıǵı menen urıp tiydire qoysa, sespey qatadı. Ájeline asıǵıp kelgen eken. Endi, balam bul balıqtıń góshin jemey-aq qoyıń. Súyegi pıshaqqa sap boladı. Tislerin temir ornına paydalana bereseń. Bul balıqtı tiriley uslap kelgen seniń óziń naǵız batır ekenseń, – dep oǵan pátiya berdi.

Akulanı Aral teńizinde Abat batırdan keyin heshkim uslaǵan da emes, kórgen de emes. Tek jaqında ǵana teńiz qurıǵannan keyin, teńiz ultanınan akula balıǵınıń azıw tisi shıqtı. Bul bizler ushın ertektey bolıp júrgen Abat batırdıń erliklerinıń de ıras ekenin, Araldıń okeanǵa qosılǵanınan derek berer edi.

Jumaniyaz Óteniyazov.

Sorawlarǵa juwap beriń

99. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Ne sebep suwdıń betinde qan bar edi?
- Abat batır jırtqısh balıqtı qalay usladı?
- Teńizge akula qalay kelip qalǵan edi?
- Burın Araldıń okeanǵa qosılǵanın qalay dálilley alasız?
- Gúrrińdegi waqıyaǵa iseniwge bola ma? Ne sebep?
- Aral teńizi haqqında basqa qanday maǵlıwmatlardı bilesız?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

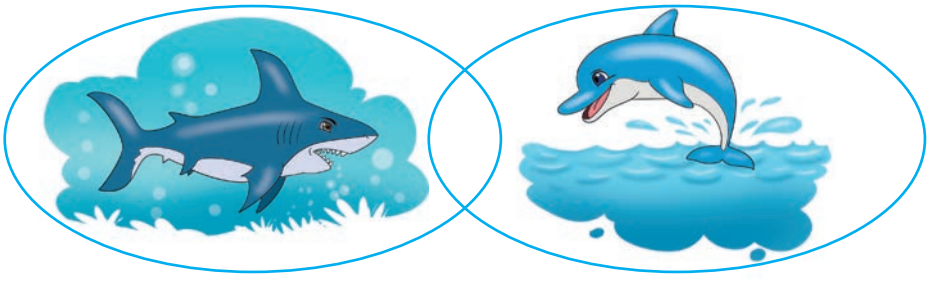
Tapsırmanı orınlań!

100. Gúrrińdegi waqıyalardıń izbe-izligin sanlar menen durıs belgileń.

____ Ǵarrılar Abatqa akula uslaǵanın ayttı.
____ Teńiz túbinen akula tisi tabıldı.
____ Suwda jırtqısh balıq jayınlarǵa húјim jasadı.
____Abat batır jayınlardı jırtqısh balıqtan qutqarmaqshı boldı.

101. Akula menen delfinniń ayırmashılıqları hám uqsas táreplerin Venn diagrammasına jazıń.

Ayırmashılıǵı | Uqsaslıǵı | Ayırmashılıǵı

Eslep qalıń!

Oqıǵanda hárbir gáptiń keynine kishigirim **irkilis** jasaladı.
Jazǵanda mazmunına qaray gáptiń keynine ya **noqat** (.), ya **soraw** (?), ya **úndew** (!) belgileriniń birewi qoyıladı.

102. Irkilis belgileriniń tiyislisin qoyıp gáplerdi kóshirip jazıń. Mazmunına itibar beriń.

1. O, ádiwli mektebim 2. Siziń bergen násiyatlarıńızdı heshqashan umıtpaymız 3. Bir hárip úyretken ustazǵa qırq jıl sálem ber 4. Sen úlkeyseń kim bolmaqshısań 5. Búgin «Araldaǵı akula» gúrrińin oqıdım.

103. Kóshirip jazıń. Hárbir gáptiń ne ushın bas hárip penen jazılıp turǵanın túsindiriń.

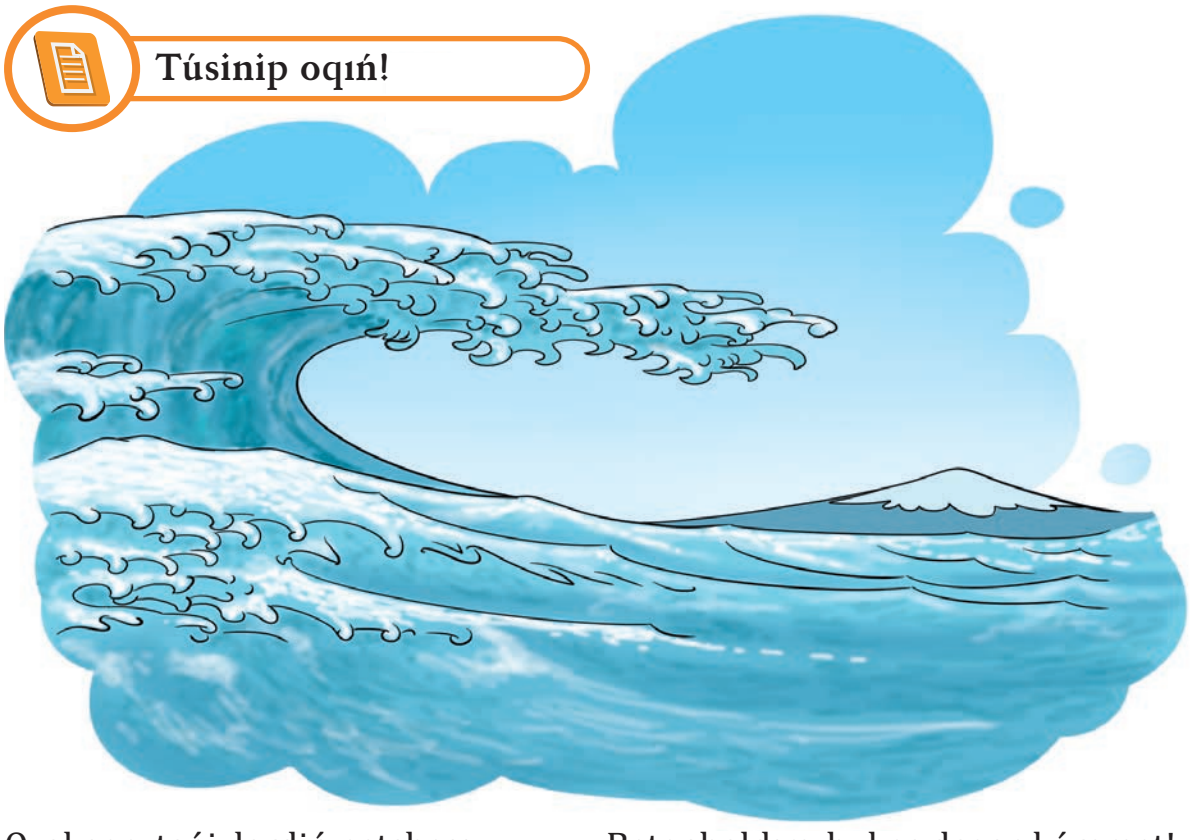
Awılımız Qazaqdáryanıń eki boyına jaylasqan. Dáryanıń suwı mol. Jaǵasındaǵı terekler kók-kóńbek bolıp tur. Miywe aǵashları tolıq miywelegen.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ATLANTIKA

Túsinip oqıń!

O, okean, teńizlerdiń patshası,
Ózińizshe jatqan bostan ekensiz,
Túpsiz kógis álem menen ushlasıp,
Ay jolında sheksiz aspan ekensiz.

Jalıqtırıp qurǵaqshılıq turmısı,
Kelgenimde kúsep seniń qoynıńdı,
O, okean, aydın shalqar, ullı suw,
Tolqıǵanda kórsettiń sen oyınıńdı.

Maǵan qúdiret tolqınıńdı kórsetip,
Bara-bara awdar-teńker shayqadıń,
Kitler júzgen alqımıńdı kórsetip,
Tirengendey jer keregin bayqadım.

Batar boldım, bul ne degen káramat!
Soz qolıńdı, Xristofor Kolumb!
Qalay taptıń Amerikanı aralap?
Qayaqlarǵa qoyayın men janımdı?

O, janıńa sáddaq seniń Magellan,
Tirenishti qaydan aldıń bundayda?
Jerdiń júzin bir aylanıp shıǵa alǵan,
Sayaxatshı bir rehim qılmay ma?

Máten Seytniyazov.

Sorawlarǵa juwap beriń

104. Oylanıp kóriń.

- Shayır qosıqta kimlerdiń atların tilge aladı?
- Olar qaysı isleri menen tariyxta qalǵan?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

105. Tómendegi maǵlıwmatlardı oqıń hám óz sózińiz benen aytıp beriń.

Xristofor Kolumb – 1492-jılı ózi bilmegen halda birinshi ret Atlantika okeanın kesip ótip, Amerikanı ashqan sayaxatshı.

Fernan Magellan – Atlantika okeanı arqalı Tınısh okeanǵa ótip, jer sharın aylanıp shıqqan birinshi evropalı sayaxatshı. Sol arqalı ol dúnya okeanlarınıń bir tutas ekenligin dálillegen.

Eslep qalıń!

Gápler mazmunına qaray **xabar, soraw, buyrıq, úndew gáp** bolıp tórtke bólinedi.

Sorawlarǵa juwap beriń

106. Kóshirip jazıń. Hárbir gápte neshe sóz bar ekenligin qawsırma ishine jazıń. Mazmunına itibar beriń.

1. Samolyot Tashkentke ushtı (). 2. Parkte sayalı terekler ósip tur (). 3. Adamlar tereklerdiń sayasında dem aladı (). 4. Yapırmay-a, muzqaymaqtıń mazasın ayt! (). 5. Qanday erteklerdi bilesiz ().

107. Máten Seytniyazovtıń «Atlantika» qosıǵınan hár túrli mánide keletuǵın 5 gáp terip jazıń.

Úlgi: *Bul ne degen káramat!*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

QUTQARÍWSHÍ DELFIN

1-bólim

Túsinip oqıń!

Búgin Asom menen ekewimiz **ǵáziyne** izlep, teńiz túbine súńgimewge sert etken edik.

Quyash bultlar artınan kórinip tursa da, hawa rayı biraz buzılısıp tur edi. Asom jaǵıstaǵı hawa rayın jaqsı biler edi. Ol qayıqta ashıq teńizge shıǵıp baratırǵanda hawa rayınıń ózgeriwi oǵan unamadı.

Men dostım delfindi izlep, dógerek-átirapqa kóz jiberdim. **Delfinniń** jas waqtında quyrıǵındaǵı úlken qarmaqtı alıp taslap, onıń ómirin saqlap qalǵan edim.

Men oǵan Bubu dep at qoydım hám ol meniń suw astındaǵı joldasım edi.

Men shógip ketken eski ispan kemesi qaldıqlarına dus kelgenimde, dostım Bubu meniń qasımda júzip baratır edi. **Keme** qaldıqları jaǵıstan shama menen bes kilometr uzaqlıqta hám jigirma bir metr tereńlikte edi. Men birinshi altın teńgeni tapqanımda, Bubu meniń harbir is-háreketimdi baqlap turar edi.

Quwanǵanımnan «O-ho!» dep jiberdim! Delfin Bubu da ózinshe qıshqırıp, meniń quwanıshıma sherik boldı. Biz barı-joǵı birneshe altın teńge tapqan bolsaq ta, biraq bul ájayıp sayaxat edi!

Asom qayıqtıń kóterilip-túsip shaypalǵanın kórip, «Kúshli jamǵır menen samal jaqınlaspaqta», – dedi. Meniń delfinim bunday boranlı kúnde kele me eken? – degen qıyalǵa bardım, lekin tolqınlı hám qorqınıshlı teńizde súzgish qanatlar kórinbes edi.

Men tınıshsızlana basladım. «Mine ol. Yakordı tasla», – dep baqırdı Asom. Men súńgiwshiler kiyimin kiydim de qırq bes minutqa jetetuǵın hawası bar kislorod ballonın alıp, ózimdi teńizge tasladım. **Teńizdiń** túbi kóringenshe, suw astına túsip kete berdim. Aradan shama menen yarım saat ótti hám kóriwim múmkin bolǵan nárseler tek ǵana teńiz túbindegi jar taslar edi. Bubudıń meni qızıǵıwshılıq penen baqlap turıwın saǵındım!

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sońınan manometr maǵan suw betine kóteriliwim kerekligin kórsetken waqıtta, jıltıraǵan temir jıyındısın kórip qaldım. Bul **altın shınjır**dıń bir bólegi edi. Men onı áste-aqırın tartıp edim, alpıs santimetr keletuǵın shınjır qum arasınan áste shıǵa basladı. Keyin ol bir nársege bekkem ilinip qaldı. Meniń kislorod ballonımdaǵı hawa tawsılıp barar edi. Men suw betine házir-aq kóteriliwim kerek! Men shınjırdı tartıp alıw ushın jáne bir márte urınıp kórdim, lekin ol bekkem ilinip qalǵan edi.

Men suw betine kóterilgenimde, Asom qolların delbeler sıyaqlı silkiter edi. Oǵan neni tapqanımdı aytpaqshı bolǵanımda, Asom:

– Yakordı tartıp alıwımız kerek. Kúshli boran jaqınlasqanın eskertti. Tezleseyik! – dedi.

(Dawamı bar)

Vayn Grover .

Sorawlarǵa juwap beriń

TEKST BOYÍNSHA SORAWLARǴA JUWAP BERIŃ.

1. Birinshi bólimniń tiykarǵı maqseti ne?

a) Asomnıń qayıqtı basqara alıwın kórsetiw

b) Kútilmegende qáwip-qáter júzege keliwi múmkinligin kórsetiw

s) Hawa rayı jaqsılanıp atırǵanlıǵın kórsetiw

d) Akvalangshılardıń ǵáziyneden xabardar ekenligin kórsetiw

2. Gúrrińdi aytıp berip atırǵan akvalangshı hám delfin Bubu ortasındaǵı doslıq neden baslanǵan?

a) Akvalangshı Bubudıń quyrıǵınan qarmaqtı alıp taslaǵan edi

b) Bubu akvalangshıǵa ǵáziyneni tabıwǵa járdem berdi

s) Akvalangshı Bubuǵa hár kúni azıǵın berer edi

d) Bubu akvalangshını suw astındaǵı tordan qutqardı

3.Gúrrińniń jawın bultı súwretlengen bólimin tabıń: Akvalangshınıń «tınıshsızlana baslawına» ne sebep boldı?

a) Qayıq qurǵaqlıqtan bes kilometr uzaqlıqta edi

b) Asom qayıqqa qarap turar edi

s) Bubu kórinbes edi

d) Kislorod ballonında hawa qalmaǵan edi

4. Akvalangshı ballon ishindegi kislorod tawsılıp atırǵan waqıtta neni kórip qaldı?

a) Shókken kemeni

b) Altın teńgeni

s) Tat basqan oq atqısh quraldı

d) Altın shınjırdı

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Xabar mánisin ańlatatuǵın gáp **xabar gáp** dep ataladı.

Xabar gáptiń sońında dawıs tolqını páseńleydi hám kishigirim irkilis islenedi. Xabar gáptiń keynine noqat (.) qoyıladı. Mısalı: Qońıraw qaǵıldı. Muǵallim sabaqqa kirdi.

108. «Qutqarıwshı delfin» tekstinde qara hárip penen jazılǵan sózlerge xabar gáp qurań.

QUTQARÍWSHÍ DELFIN

2-bólim

Túsinip oqıń!

– Toqta, Asom, men altın tawıp aldım! Anıq eki kilo keletuǵın, qımbat bahalı taslar menen bezetilgen altın shınjır bar eken, biraq ol bir nársege ilinip qalıptı. Men izime qaytıp, onı alıp shıqpaqshıman. Bul úlken baylıq ǵoy!.

– «Háy, – dedi Asom, – tuwlaǵan tolqınlar bes metrge kóteriledi eken. Altın ba ya jan kerek pe, yakordı kóterip, dárhal ketiwimiz kerek». Tolqınlar tuwlap, shaqmaq shaǵıp, gúldirmama gúmbirledi, jaǵday biraz qorqınıshlı tús aldı.

– Asom, sen haqsań, biraq gáziynemizdi ne qılamız? – dep narazılıq bildirdim.

– Men basqa kislorod ballonın kiyemen hám shınjırdı bosatıw ushın artqa qaytaman.

Qayıq yakor arqanlarına tirelip qalǵan edi. Samal gúwilder, jamǵır bolsa bizdi sabalar edi.

– Yaqshı, – dedi Asom, – arqanlar qayıqtı jáne bes minut uslap tura aladı, biraq onnan artıǵına shıdamaydı.

Men súngip, tuwrı suw túbine tústim. Mine ol. Shınjır teńiz túbinde dóńgeleklenip oralıp qalǵan altın jılanǵa uqsar edi. Men ele de tereńirek súńgidim. Qıyalımda teńizdiń túbi kórinbes edi. Bul waqıt penen jarısıw edi. Men shınjırdı bosatıp, artqa qaytıwım kerek edi. Qol saatıma qaradım. Aradan tórt minut ótti. Úlken tolqınlar qayıqtı álleqashan buzıp taslaǵan bolsa kerek.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Soń meniń barmaqlarım basqa bir nársege, shınjırdıń ushındaǵı brilliant penen bezetilgen medalǵa tiyip ketti. Shınjır shama menen bir metrden zıyatıraq bolıp, onıń hár besinshi bólegi almazlar menen bezetilgen hám oǵırı shıraylı edi. Onı shep qolıma orap alar ekenmen, júregim qanasına sıymay tolqınlanıp kettı. Bálkim, onnan da kóbirek ǵáziyne bar shıǵar, biraq waqtım sheklengen edi. Men suw betine kóteriliwim kerek edi. Suw júzine kóterilgende bolsa, tolqınlar denemdi aldıǵa-artqa qaray ılaqtırar edi.

Qayıq bolsa álleqashan ketip qalǵan edi! Men boranlı teńizde adasıp, jalǵız qalǵan edim. Bultlar sonshelli qap-qara bolǵanlıqtan átiraptı tún kibi qarańǵılıq qaplaǵan edi. Suwıq samal denemdi juwlatar edi. Jamǵır sheleklep quyǵanı sonshelli, teńiz jaǵasınıń qay jerde ekenligin anıq ayta almas edim. Birneshe saat dawamında suw betinde turıwǵa, ótip baratırǵan hárbir tolqın júzime urılǵanda, ilajı barınsha dem alıwǵa háreket eter edim. Jalǵızlıq, sharshaw hám suwıq – bul meniń jaqtı dúnyadaǵı eń sońǵı kúnim bolsa kerek, dep oyladım. Ne ushın «altın yakor» meni teńiz túbine shóktiredi?!

Sharshaǵanım shonshelli zorǵa háreketlener edim. Men qattı pushayman boldım. Shep qolıma orap alǵan altın shınjırdı oń qolım menen uslap kórdim. Shınjırdı jazdırıp, barmaqlarımdı keń ashtım. Teńiz túbinde derlik 300 jıldan beri jatqan shınjırdı tómenge áste ǵana túsirip jiberdim.

– Járdem beriń! – dep baqırdım qarańǵıda. – «Kim bar? Járdem!» – dep heshkim esitpesligin bilsem de baqıra berdim.

Bum! Bum! Bir nárse bálent hawazda zońq etip, qasımnan suwdı jarıp shıqtı. Keyin burınnan qulaǵıma tanıs eń súykimli sesti esittim. Bul delfinniń qıshqırıǵı edi. «Bul senbiseń, Bubu?» – dep sıbırladım. Men oǵırı haldan taydım, hátte, qollarımdı da zorǵa qozǵaltar edim, degen menen delfinniń arqasındaǵı júzgishinen eki qolım menen uslap alıwdı epledim. Bubu shıńǵırǵan dawıs shıǵardı hám áste ǵana júze basladı, meni suwda birneshe saat jeteklep bardı.

«Buǵan kim isener edi?» degen pikirde edim. Bul jaǵdayǵa ózim de onsha isenbegen edim. Tolqınlar basılaman degenshe, bizler jaǵısqa jaqınlasıp kele

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

berdik. Bubu meni jaǵısqa alıp shıqtı hám ayaqlarım jerge tiydi. Men saw-salamat edim.

Bubu maǵan jaqın jerde júzip, óziniń delfinshe shoq qosıǵın aytar edi. Men altın shınjırdı dep qáwip-qáterge qoyǵan ómirim ushın onnan qarızdar edim. Ol burılıp, ashıq teńiz tárepke júzip ketti de kózden ǵayıp boldı. «Raxmet, Bubu. Sen meniń ómirimdi saqlap qaldıń,» – dep onıń artınan baqırdım.

Vayn Grover.

Sorawlarǵa juwap beriń

TEKST BOYÍNSHA SORAWLARǴA JUWAP BERIŃ.

1. Gúrrińniń kóshki (yakor) súwreti túsirilgen bólimin tabıń: Ne ushın Asom «kóshkini kóterip ketiw» di qáledi?

a) Qorqınıshlı boran jaqınlasıp kiyatırǵan edi
b) Ol Bubudı tabıwdı qáler edi
s) Altın shınjır júdá awır edi
d) Hawa tek 45 minutqa jetiwi múmkin edi

2. Sizińshe, akvalangshı ekinshi márte súńgiwi kerek pe edi? Ótinish, tańlawıńızdı belgileń.

_____ Awa _____ Yaq

Siz ne ushın bunday pikirde ekenińizdi túsindiriw ushın gúrrińnen eki sebep keltiriń.

1._____
2._____

3. Gúrrińde akvalangshılar ekinshi márte suw betine kóterilgende, qayıq ketip qalıwı múmkinligi haqqında belgiler berilgen. Gúrrińnen bunı bilip alıwıńız múmkin bolǵan eki usılın keltiriń.

1._____
2._____

4. Akvalangshı shınjırdı «altın kóshki» dep ataǵanda neni názerde tutqan edi?

a) Ol qayıqtı bir orında uslap turar edi
b) Ol teńiz túbinde edi
s) Ol akvalangshını suw túbine tartıp baratırǵan edi
d) Ol akvalangshını bay etip jiberer edi

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

5. Gúrrińniń sońında akvalangshı qalay jaǵısqa shıǵıp aldı?

a) Ol jaǵısqa ózi júzip bardı

b) Bubu onı jeteklep bardı.

s) Asom onı qayıqqa shıǵarıp aldı.

d) Tolqınlar onı qurǵaqlıqqa alıp shıqtı

6. Ne ushın Asom obrazı bul gúrrińde úlken áhmiyetke iye?

a) Ol Bubu menen dos edi

b) Ol ǵáziyne qay jerde ekenligin biler edi.

s) Ol suwǵa súńgiwdi jaqtırar edi

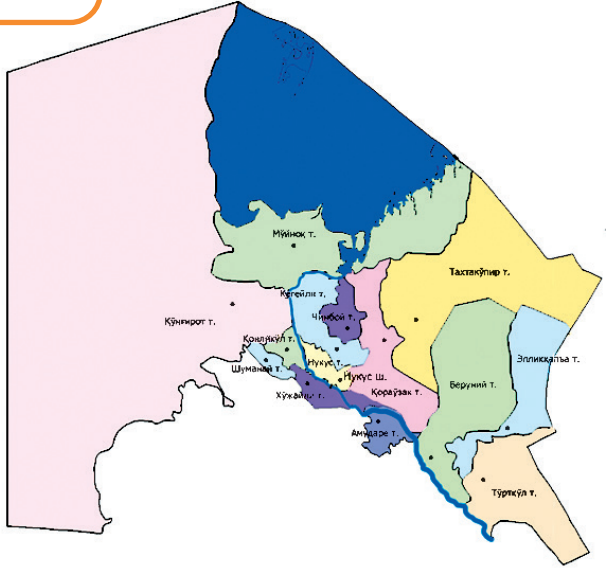
d) Ol qáwipten eskertti

7. Akvalangshılar bul gúrrińnen qanday áhmiyetli eki juwmaq shıǵarıwı múmkin?

Juwabıńızdı dálillew ushın gúrrińdegi júz bergen waqıyalardan paydalanıń.

BEREKET DÁRYASÍ

Túsinip oqıń!

Ámiwdárya – Orta Aziya aymaǵındaǵı eń suwı mol, uzın dárya. Áyyemgi zamanda Grekler onı **Oks** dep atańan. Al arablar hám jergilikli xalıq arasında dárya Jayhun atı menen de belgili bolǵan. Ámiwdáryanıń uzınlıǵı 2540 km.

Ol házirgi Tájikstannıń Pamir tawı eteklerindegi Panj hám Vaxsh dáryalarınıń birlesiwinen baslanadı. Ózbekstan, Awǵanstan hám Túrkmenstan aymaqlarınan aǵıp ótedi. Soń **Aral teńizine** quyıladı.

Ámiwdáryada balıqlardıń birneshe túri bar: ılaqa, sazan, súwen, bekire, aq balıq hám taǵı basqalar ılaylı suwda emin-erkin júzedi.

Bul dárya **bereketli,** nesiybeli esaplanadı. Onıń mámleketlik **Gerb**imizde súwretleniwi de biykarǵa emes. Sonday-aq, Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik Gimni de «Jayhun» sózi menen baslanadı.

(«Jetkinshek» gazetasınan)

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

109. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Ámiwdárya qanday dárya?
- Onıń qanday atamaları bar?
- Uzınlıǵı qansha?
- Ol qaysı dáryalardıń birlesiwinen payda boladı?
- Qaysı aymaqlardan ağıp ótedi?
- Ne sebep gerbimizde súwretlengen?

Tapsırmanı orınlań!

110. Ámiwdáryanıń súwretin salıń. Onı qalay kóz aldıńızǵa keltiresiz? Klasta doslarıńızǵa aytıp beriń.

111. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik gimnin klasıńız benen birgelikte atqarıń. Mazmunın túsinip alıń.

112. Kartadan Ámiwdáryanı tabıń.

Eslep qalıń!

Soraw mánisin ańlatatuǵın gáp **soraw gáp** dep ataladı. **Soraw gáp**tiń keynine **soraw belgisi (?)** qoyıladı. Mısalı: Qaysı mektepte oqıysań? Kimniń balasısań?

113. «Bereket dáryası» tekstindegi qara hárip penen jazılǵan sózlerge soraw gáp qurań.

114. «Kel, sırlasayıq!» oyın-shınıǵıwı. Toparıńız ishinde hárbirińiz tómendegi sorawlarǵa juwap beriń. Bir-birińizdi tıńlap úyreniń.

- Ne menen shuǵıllanıwǵa qızıǵasız?
- Neni unatpaysız?
- Siz benen qanday qızıqlı waqıya júz berdi?
- Neden kóbirek qorqasız?
- Dostıńızdıń qanday bolıwın qáler edińiz?

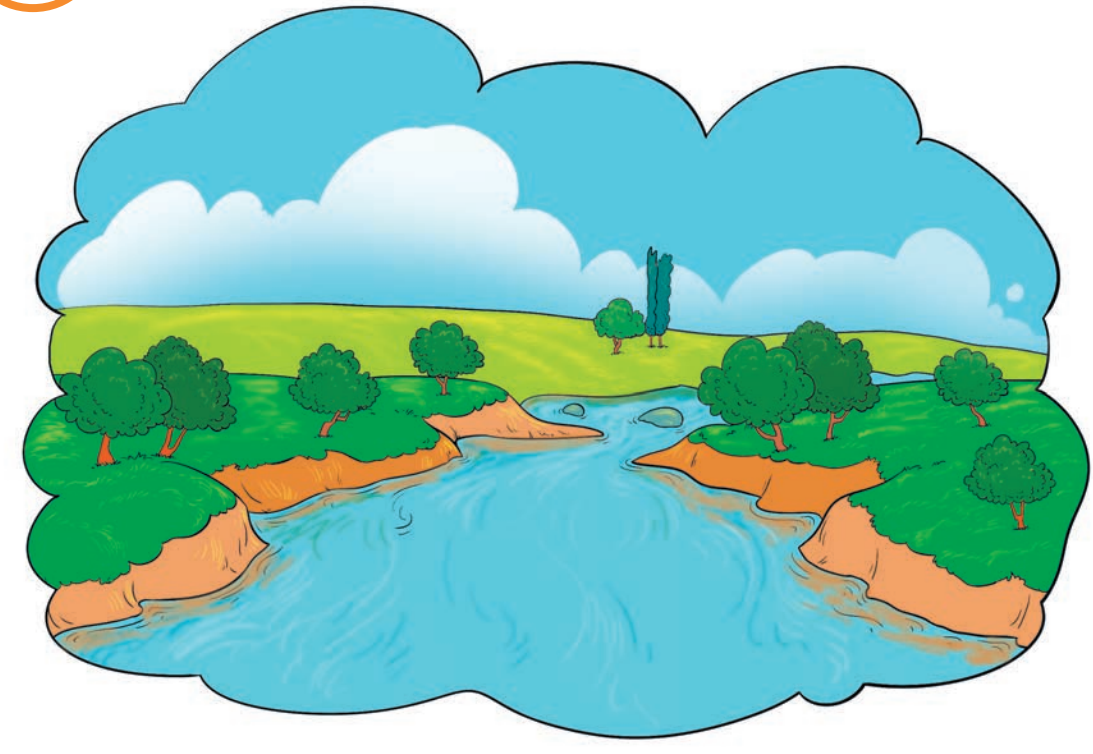
115. «Dostıma xat» temasında tekst jazıń. Onda ózińizdi qızıqtırǵan sorawlardı dostıńızǵa beriń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ÁMIWDÁRYA

Túsinip oqıń!

Bayaǵı sırıń belgili bizge,
«Asaw» dep talay ilindiń sózge,
Ne qıyın-qıstaw kórindi kózge,
Suwlarıń kózdiń jasınday bolıp.

Ótkendi oylap, aytayın nesin,
Dárt shegip talay, jıynaldı esim.
Atqardıń uday xalqımnıń isin,
Boylarıń toǵay, jasılǵa dónip.

Qay jerdi kórseń, ǵawlaǵan egis,
Egiste tabıs, adamda jeńis,
Mallarǵa óris, jelpilder kógis,
Sulıwdıń jipek shashınday bolıp.

Padaǵa tolı, Ámiwdiń boyı,
Mal menen jılqı, qır menen oyı,
Jıltıldap dóngen, **qarakól qoyı,**
Júziktiń jumır qasınday bolıp.

Jasay ber, Ámiwim, sánlenip jaǵań,
Ǵalıday kórkem jaylawıń, dalań,
Xoshirey kórkiń yosh berdi maǵan,
Jazıldı qosıq, ilhamım kelip!

Tilewbergen Jumamuratov.

Sózlik:

Asaw – qolǵa úyretilmegen (at), kúsh bermeytuǵın (dárya).
Qarakól qoyı – terileri qımbat bahalı qoy túri.
Ǵalıday – sulıw naǵıslı túrkmen gilemi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

116. Oylanıp kóriń.

- Shayır Ámiwdáryanı qalay táriyipleydi?
- Házirgi Ámiwdárya qanday kóriniste?
- Ne ushın onı «asaw dárya» dep ataǵan?
- Aralǵa ne ushın suw barmay qaldı?
- Biz tábiyatqa qalay járdem bere alamız?

Tapsırmanı orınlań!

117. Sóz oyını. Berilgen sózdegi háriplerden paydalanıp kim? ne? sorawlarına juwap beretuǵın 5 sóz jasań.

Á	M	I	W	D	Á	R	Y	A

Úlgi: *Ráwiya, ...*

118. Sóz oyını. Berilgen sózlerdi kesteden duris tabıń.

Á	M	I	W	D	Á	R	Y
J	N	S	A	R	A	L	A
A	U	K	P	P	A	N	J
Y	H	O	A	M	I	R	E

Ámiwdárya,
Jayhun,
~~**Oks,**~~
Pamir,
Aral,
Panj.

Eslep qalıń!

Mazmunı jaǵınan buyırıw, másláhát beriw, shaqırıw, ótiniw sıyaqlı mánilerdi bildiretuǵın gápler **buyrıq gápler** dep ataladı.

Mısalı: Shaxsánem, tawıqlarǵa dán sal! Hámmeńiz jaqsı oqıwǵa erisińler! Qapa bolma! Ele bári de jaqsı boladı!

119. Berilgen gáplerdi kóshirip jazıń. Buyrıq gáplerdi tásirli etip oqıń.

– Qáne, ash awzıńdı, ash! Hesh nárse qılmayman. Tek tislerińdi kóremen, – dedi tis shıpakeri.

– Bereket tabıń! Qolıńız jeńil eken. Kásibińizden kámal tabıń! – dedi anam.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

JOLBARÍS TÍRNAǴÍNDA

(gúrriń) 1-bólim

Túsinip oqıń!

Balıq awlaw da kútá qızıq nárse. Balıq awlaw degende qanday qıyınshılıqlar bolsa da túrine qaramaytuǵın edim.

Ámiwdárya burqıp, topıraqtı gúrep ılaylanıp aqsa da balıǵı mol dárya. Bunda ılaqanıń eń taynapır, awırlıǵı 5-6 batpan keletuǵınları, súwen, sazan, bekireniń de eń irileri bar. Marqa, aqshabaq taǵı basqa túrleri tolıp atır. Bulardı uslaw kimlerdi qızıqtırmaydı?!

Biraq usı balıqlardıń awlanatuǵın hár túrli máwsimi boladı. Iyul, avgust aylarındaǵı topan tasıwda súwen, úlken jayın, ılaqalar kóp awlanadı. Iri jayınlardı úlken ılaqa qarmaqlar hám shanıshqı menen uslamasań, awlardı jırtıp ketedi. Men bul máwsimdi qurı ótkergim kelmeytuǵın hár jılǵı ádetim.

Avgust aylarınıń bir kúnleri Ámiwdáryanıń iyrimli aylanbasına kershi hám qarmaq salıp otırman.

Arqam toǵaylıq, waqıt yarım aqshamnan ótti. Ay súttey jarıq. Arqadan tań samalı esip tur. Tikkeley qamıslardıń sıtırlısı Ámiwdáryanıń shılpıldaǵan dawısına qosılıp, awır bir hádiyseniń aldınan shertiletuǵın sazday bolıp turıptı. Kershim de, qarmaqlarım da hesh ót qaqpadı. Íq bettegi qurıp qoyǵan qarmaqlarımdı tekseriwge qamıslıqtıń arası menen júrdim. Qolımda shanıshqım da bar.

Hár qarmaqtıń arası júz qádemdey jer edi. Birinshi qarmaqtan ótip, ekinshi qarmaqqa barsam, bir ılaqa ilinip, shambırlap atır. Barıp jipten tartsam hesh kúsh bermeydi. Qolımdaǵı shanıshqım menen shanıshqanım, qaptallap tiyse kerek, zorǵa degende jańa tartıp alǵanımda oń jaǵımnan bir nárse ırıldap kele pát penen dáryanıń ırashına qaǵıp jiberdi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Entigip barıp tústim. Jolbarıs ekenin bile qoydım. Jáne ırıldap kelip, oń qolımnan tislep ıyıǵına qaǵıp saldı, sóytti de toǵay ishi menen júre berdi.

Meniń tek súlderim kiyatır. Aradan biraz waqıt ótkennen soń ózime kele basladım. Gá tar soqpaq penen, gá shatlıqtıń arası menen kiyatır. Ústi-basımnıń ırım-jırım bolǵanı bılay tursın, hámme jerimniń tikenge tırnalıwı, bet-awzımnıń shıjbayı shıǵıp qanawı janıma ótip baratır. Sál qozǵalayın desem, qolıma tislerin batırıńqıratıp ırıldap qoyadı. Usılay kiyatırıp, ólimnen basqanı oylaw múmkin bolmadı.

Jigildikli qalıń toǵaydan ótip, qopalı qamıslıqtıń arasınan júrip kiyatır. Bul máhálde tań da ata basladı. Átirapta sırt etken ses, qıyt etken dawıs joq.

Ámet Shamuratov.

(Dawamı bar)

Sorawlarǵa juwap beriń

120. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Ámiwdáryada balıqtıń qaysı túrleri bar?
- Bala dárya boyına ne maqsette kelip edi?
- Ol neden qattı qorqıp ketti?
- Qanday waqıya júz berdi?
- Balanıń ornında siz bolǵanda, ne isler edińiz?

Tapsırmanı orınlań!

121. Gúrrińdegi waqıyalardıń izbe-izligin sanlar arqalı durıs belgileń.

_____ Jolbarıstıń húјimine ushıradım.
_____ Balıq awlaw máwsiminiń baslanıwı.
_____ Dáryaǵa qarmaq salıp otırdım.
_____ Jolbarıs meni alıp ketti.

Eslep qalıń!

Úndew, quwanıw, tańlanıw, súysiniw hám t.b. mánide aytılatuǵın gápti **úndew gáp** deymiz.

Úndew gáptiń keynine **úndew belgisi (!)** qoyıladı.

Mısalı: *Anajanım! Bayramıńız qutlı bolsın! Pay, mına hawanıń adamǵa jaǵımlısın-ay!*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

122. Teksttiń ishinen tek úndew gáplerdi terip kóshirip jazıń. Olardıń mánilerin túsindiriń.

Bıyıl jaz júdá ıssı keldi. Átteń, waqtında suw bolmadı! Eginler ólip qaldı-aw! Biraq, miyweler tegis pisti. Diyqan bazarına erik, alma, qáreli, shiye alıp kelindi. Qawın-ǵarbızları biri-birinen shiyrin. Dámin aytıń, tańlayıńda tatıydı-aw!

Eslep qalıń!

Úndew gáplerdiń aqırında dawıs tolqını **kóterińki** aytıladı.
Mısalı: *Jasasın baxıtlı balalıq! Bul ne degen ájayıp!*

JOLBARÍS TÍRNAǴÍNDA

(gúrriń) 2-bólim

Túsinip oqıń!

(dawamı)

«Basqa tússe baspaqshı bolarsań» degendey ólimge de kóndim. Bul minutlarda meniń basıma neler kelip ketpedi. Anamnan tuwılıp, esimdi bilgennen usı jigirma jasıma kelgenimdegi dáwirdiń bári esime tústi. Dúnyada hárkimniń hártúrli ólimi bar. Birewler ullı sawashlarda eliniń, xalqınıń ar-namısı ushın óledi. Al, men bolsam, ǵırıstay kúshime tolısıp turǵan waqtımda adamlar aytıp júrgendey waqıya bolmay-aq bir haywannıń qısımında ájelim jetkeni me? Qoy, hádden asqan qorqaqlıqtıń keregi ne?! Anadan bir tuwılmaq, bir ólmek bar. Qolımnan kelgeninshe, kúshimniń barınsha qutılıwdıń jolında bolayın, – degen pikirdi tastıyıqladım.

Kún qızarıp kiyatır. Kózimdi ashıp, kózimniń jetken jerine qarap kiyatırman. Eger de bos kiyatırǵan qolım menen jolbarıstıń jutqınshaǵınan bekkem uslap buwsam, demigip ólmes pe eken degen de jospar bar. Joq, qalay degen menen jolbarıs ǵoy!

– Hásseniy! Janımnan taslamay júretuǵın polat qanjarımdı usı saparı taslap ketkenimdi qoya ber!

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Usılay júrip kiyatırǵanımda qalıń qamıslıqtıń arasınan soǵılǵan qossımaq jayǵa keldik. Onıń awzına barǵanda, jolbarıs quyrıǵın bılǵańlattı. Qolıma tisin batırıńqıratıp, maǵan abay etip ırıldańqırap qoydı. Sóytti de qolımdı jiberdi.

Men bul ırıldawına – «tınısh, qılt etpey tur» – degeni shıǵar dep túsindim. Ol aldıńǵı sol ayaǵı hám awzı menen qostıń puqtalap bekitilgen awzın asha basladı.

Esik ashılıwdan kópek iyttiń balasınday sarǵısh júnli jolbarıstıń balası aldına oynaqshıp shıqtı.

Meni qostıń tórine aparıp ılaqtırıp urdı. Balası maǵan kelip, iyiskelep, hár jerimnen tislep tartıp, oynay berdi. Jolbarıs balasın eki úsh jaladı da maǵan qarap bir ırıldap qoydı. Esik awzına kesesine túsip jata basladı. Al balası meniń etigimdi ǵayzap, kiyimimnen tartıp oynap júr.

Aradan on minuttay waqıt ótti. Jolbarıs qurıldap uyqıǵa kiristi.

«Al, Shápik mergen, hámeliń bolsa etetuǵın waqtıń keldi!» – dedim ishimnen ózime ózim. Qostıń oyaq-buyaǵına erkin qaray basladım. Qos sonday jaqsı, puqta dúzetilgen. Áytewir bir usta adam soqqanday.

Jolbarıstıń balası da sharshap uyqıǵa kiristi.

– Qáne, endi ne qılsam eken? Usı waqqıtta bir tásil oylap tappasam, qalǵanım. Ózimnen úmitti úziwim tiyis. Qamıslıqtan atlap óteyin desem, qamıs sıldırlap jolbarıstı oyatadı.

Áste-aqırın ornımnan turdım. Jolbarısqa qarap júrdim. Qorqpadım. Dúrsildegen júregimdi basıp, erkin hawadan tereń dem aldım. Keń tábiyat, jarqıraǵan kúnniń jaqtısı meni qushaǵına qısıp, bawırına basqanday, tatlı samal menen kóterip, hawalap ushqanday bolıp tur. Deneme biraz kúsh engendey boldı.

Jáne de tereńnen demimdi aldım da, – ya baxıt! – dep peshimdi jıydım. Jolbarıs tumsıǵın ishke alıp jatır. Quyrıq beti sırtta, jambaslap ele qurıldawı menen uyqılap atır. Men jolbarıstıń túbine barıp, artqı eki ayaǵınıń qasına oń ayaǵımdı qoyıp, jayshılıq penen atladım. Ekinshi umtılıp sırtqa shıqtım. Kóp eglenip turmastan, tırs etkizbey alǵa bastım. Anıq on qádemdey uzaqlaǵannan soń qanat baylap otırdım.

Arǵı bası 15 – 20 minut ishinde dáryaǵa kelip jettim. Kelgen jerim biyik tikjar, naǵız ağıslı jer eken. Hesh irkilip turmadım. Oylanıwǵa mursa joq. Sol keliw pátime dáryaǵa ózimdi attım.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Ózimniń talay ótip júrgen Ámiwdáryam ǵoy, há demey-aq qıyalap ıqlap, arjaǵına óttim. Mayǵa túsken tıshqanday bolıp jaǵaǵa shıǵıp kiyimlerimdi sıǵıp tursam, arjaqtaǵı meniń dáryaǵa taslaǵan jerimniń shańı aspanǵa shıǵıp atır. Abaylap qarasam baǵanaǵı jolbarısım. Onıń jer tırnalap aqırǵanı tap qulaǵımnıń qasında shıqqanday. Shala-sharpı kiyindim de, alǵa qaray jóneldim.

Ámet Shamuratov.

Sorawlar

123. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Balanıń oyınan neler ótti?
- Ol qanday sheshimge keldi?
- Jolbarıs onı qay jerge alıp bardı?
- Bala jolbarıs tırnaǵınan qalay qutıldı?

Tapsırmanı orınlań!

124. Gúrriń waqıyaların rollerge bólinip, saxnalastırıp kórsetiń.

Video tamashalaw waqtı

125. Video arqalı «Jolbarıs tırnaǵında» gúrrińiniń animaciyasın tamasha etiń.

Eslep qalıń!

Sózdiń tiykarǵı máni bildiretuǵın bólegin **túbir (túbir sóz)** deymiz. Mısalı: qala, rayon, awıl, ata, apa, paxta, salı, ay, gúl, dana, samal, toǵay.

Túbir sózdi basqa mánili bóleklerge bóliwge bolmaydı.

Mısalı: ***qala*** *yaki* ***ana*** *degen túbir sózler ekinshi bir mánili bóleklerge bólinbeydi.*

126. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi túbir hám qosımtaǵa ayırıń.

Meniń **inim balalar** baqshasına baradı. Baqsha **balaları** Ulbosın **apanı** jaqsı kóredi. Sebebi, ol hárbir **balaǵa** miyirman. Kóp **ertekler** biledi.

127. «Jolbarıs tırnaǵında» gúrrińinen 6 túbir sóz tawıp jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

III BAP

SAP DENEDE SAP AQÍL. SALAMATLÍQ GIREWI

DENSAWLÍQ – TEREŃ BAYLÍQ
(ertek)

Túsinip oqıń!

Burınları bir xan óziniń **baylıqların** qalay kóz-kóz eterin bilmey, aqırı bir jolın oylap tawıptı. Ol xalıqtı jıynap, arańızda eń bay adam bar ma? – dep soraptı.

Kópshilik kóp oylanıp turmastan:

– Álbette, taqsır, siz eń bay adamsız, – desipti. Sonda **adamlardıń** arasınan bir bağman shıǵıp:

– **Dúnyadaǵı** eń bay adam men bolaman, – depti. Bul gápke xannıń qattı ǵázebi kelipti:

– Sen nege **ózińdi** eń bay **adamman** dep **esaplaysań?** Sondaǵı bir qıytaq jeriń menen kishkene ǵana **bağıń** bar, – depti xan.

– Nege onday deysiz, patsham? Írasında da men bayman. Men hadal **miynetimniń** arqasında nan jep otırman. Al **miynetkesh** adam **háreketsheń** boladı. Sol háreket arqalı densawlıq ta bekkemlenip baradı. Áne, sonıń ushın da meniń densawlıǵım júdá **kúshli.** Ol – hárbir adamnıń tereń baylıǵı. Dúnyada hámme nárse tabıladı, biraq densawlıq tabılmaydı. Al siziń bolsa altın teńgelerińiz oǵada kóp. Biraq densawlıǵıńız tómen. Sebebi neshe jıldan beri tayın awqattı jep, bir jerden qozǵalmaysız. Háreket qılmadıńız. Házir qıymıldasańız awırasız. Al men bolsam tınımsız háreket etip bağ jarattım. Deni saw adam haqıyqıy bay bolıp esaplanadı.

Xan bul **gáplerden** soń biraz oylanıp, bul **sózlerdiń** túbindegi tereń mánini ańlap jetipti. **Bağman** ata menen birge ol da bağ jaratıwǵa bel baylaptı. Al bar baylıǵınıń teń jartısın bolsa óz elindegi jetim-jesirlerge bólip beripti. Óz qaramağındağı táwiplerge biytap adamlardıń úylerine barıp, olardıń densawlıqlarınan xabar alıwın buyırıptı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sol-sol eken bir bağman atanıń danalıq sózi menen zalım xanǵa insap kirip, xalıq arasında «Densawlıq – tereń baylıq» degen naqıl miyras bolıp, elege shekem aytılıp kiyatırǵan eken.

Sorawlarǵa juwap beriń

128. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Xan ne ushın eń bay adamdı izledi?
- Eń bay adam kim eken? Ne ushın?
- Xan qanday juwmaqqa keldi?
- Siz ózińizdi bay dep esaplaysız ba? Ne ushın?

Eslep qalıń!

Túbir sózge jalǵanatuǵın bólekshe – **qosımta** dep ataladı.Túbir sózge bir hám birneshe qosımtalar jalǵanadı. ***Mısalı:*** *taza+lıq, taza+lıq+tı, miynet+kesh, miynet+kesh+ler+diń.*

Tapsırmanı orınlań!

129. Súwretke qarap «Miynet – túbi ráhát» degen temada kishi kólemli ertek dúziń.

130. «Densawlıq – tereń baylıq» ertegindegi qara hárip penen jazılǵan sózlerdi túbir hám qosımtaǵa ajıratıp kóshirip jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

SPORT – MENIŃ JOLDASÍM

Túsinip oqıń!

Sportqa jol ashıp berdi dáwranım,
Alǵa talpınaman izde qalmadım.
Trenerim shınıqtırıp hár kúni,
Bulshıq etim tósligindey balǵanıń.

Sport hesh waqıtta tańlamas jastı,
Eger oǵan shıntlap berseń ıqlastı,
Densawlıǵım mıqlı jasap atırman,
Júrekke yosh enip, kewilim tastı.

Ayaqtı kósilip qarap jatpayman,
Sport sarayına kúnde qatnayman.
Trenerdiń alıp bárha keńesin,
Alıslarǵa shabatuǵın attayman.

Sportta da túrli-túrli usıl bar,
Hámmesi de el mápine qosılar.
Ǵárezsiz Watanım eger buyırsa,
Qaratawdı qoparǵanday kúshim bar.

Tasqınlaǵan qarıw-kúsh bar denemde,
Hámmesin jumsayman tuwılǵan elge,
Watannıń bayraǵın biyik kóterip,
Eldiń dańqın jayajaqpan álemge.

Sport – meniń ómirimshe joldasım,
Sezip júrmen ǵayratımnıń talmasın,
Balalar sportı – dáwir talabı,
Basqalar da onnan shette qalmasın.

X. Saparov.

Sorawlarǵa juwap beriń

131. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Siz qaysı sport túrine qızıǵasız?
- Qaysı sport dógeregine qatnaysız?
- Sport penen shuǵıllanıwdıń qanday paydası bar?
- Qaysı ataqlı sportshılardı bilesiz?

Eslep qalıń!

Qosımtalar mánilerine qaray **sóz jasawshı** hám **sóz túrlewshi** bolıp ekige bólinedi. **Mısalı:** *Bala-**ǵa** (sóz túrlewshi), bala-**lıq** (sóz jasawshı), toǵay-**dıń** (sóz túrlewshi), toǵay-**lıq** (sóz jasawshı), sport-ta (sóz túrlewshi), sport-**shı** (sóz jasawshı), boks-**ke** (sóz túrlewshi),boks-**shi** (sóz jasawshı).*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

132. Berilgen sózlerge sóz jasawshı hám sóz túrlewshi qosımtalardı qosıp kesteni toltırıń.

Túbir sóz	Sóz túrlewshi	Sóz jasawshı
Eskek	eskekke	eskekshi
futbol		
tennis		
juwır		
júziw		
qılısh		

JÁHÁN REKORDÍN ORNATQAN JANSULÍW

Túsinip oqıń!

Biz Qaraqalpaqstannıń alıs bir túpkirinde jaylasqan Taxtakópir rayonında tuwılıp ósip, elimizdiń atın pútkil dúnyaǵa tanıtıp, jáhán rekordın ornatqan Jansulıw Tatlımuratovanı maqtanısh etemiz. Ol dáslep rayondaǵı balalar sport mektebiniń gimnastika dógeregine qatnasadı. Ol jerde gimnastikanıń álwan túrli sırların úyrenedi.

2017-2018-jılları «Sport» telekanalında shólkemlestirilgen «Rekord. uz» joybarında eki jıl qatarına jeńimpaz boldı.

2018-2019-jıllar aralıǵında bolsa «ZorTV» telekanalındaǵı «Indigo» tańlawında birinshilikti qolǵa kirgizdi.

Jansulıw xalqımızǵa 2019-jılı bolǵan «CENTRAL ASIA'S GOT TALANT» joybarı arqalı tanılǵan edi. Sol waqıtta tóreshilerdiń biri oǵan:

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

– «Sizińsúyegińiz joq pa? Siz rezinadan ibarat emessiz be?» – dep hayran qalǵan edi. Usı joybarǵa qatnasıp atırǵan 11 jasar Jansulıwǵa tóreshiler «Eń iyiliwsheń qız» degen ataq berdi.

Ol gimnastika boyınsha jaqında ǵana Ginnes rekordın ornatıp, Qaraqalpaqstan Respublikasınıń atın jáhánge tanıttı. 14 jasar Jansulıw Tatlımuratova awzı menen arnawlı úskeneni tislep turıp, denesin uzaq waqıt dawamında (12 min. 1 sek.) uslap tura aldı. Bul pútkil qaraqalpaq xalqın úlken quwanıshqa bóledi.

Usı jılı Ózbekstan Respublikası Ǵárezsizliginiń 30 jıllıq bayramı qarsańında Jansulıwdıń miynetlerin esapqa alıp, elimiz basshısı óz qolları menen oǵan «Úmit ushqını» kókirek nishanın tapsırdı.

Házirgi waqıtta Jansulıw Tatlımuratova Nókis qalasındaǵı Olimpiya rezervleri kolledjiniń eskek esiw bóliminiń 8-klasında oqıp atır.

«Qız ósse, eldiń kórki» degenindey, búgingidey keskin rawajlanıw dáwirinde eldiń dańqın dúnyaǵa tanıta alǵan erligiń ózińe qutlı bolsın, Jansulıw! Sendey shaqqan, shımırı deneli qızlarımızdıń qatarı kóbeye bersin!

(«Jetkinshek» gazetasınan).

Jansulıw Tatlımuratovaǵa

Bolar bala bes jasınan belgili,
Bes jasta tanıldıń talantıń menen,
Mine,biziń Watan talantlar eli,
Tariyx burın bunday talant kórmegen.
Dúnya alǵısladı epshilligińdi,
Akrobatikada aldında keldiń,
Qaraqalpaq qızın jer júzi bildi,
El xalqıma abıray, dańq áperdiń.

Altıngúl Óteniyazova.

Sorawlarǵa juwap beriń

133. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- *Maqalada kim haqqında sóz boladı?*
- *Ol qanday jetiskenliklerge erisken?*
- *Maqalanı oqıǵannan soń oyıńızdan neler ótti?*

Video tamashalaw waqtı

134. Jansulıw Tatlımuratova haqqındaǵı videonı tamashalań hám onı talqılań.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Sóz jasawshı qosımtalar túbir sózge qosılıw arqalı **jańa mánili sóz** payda etedi. Mısalı: súwret-**shi** (súwretti salatuǵın adam), tárbiya-**shı** (balalardı tárbiyalaytuǵın adam), miynet**kesh**(jumıstı kóp isleytuǵın adam), pille-**kesh** (pille qurtın kútetuǵın adam), bas-**la** (isleniwi kerek háreket), ádep-**li** (minez-qulıq), baǵ-**man** (baǵqa tárbiya beretuǵın adam).

135. Kóp noqattıń ornına sóz jasawshı qosımtalardıń tiyislisin qoyıp kóshirip jazıń.

1. Teńiz...ler saparǵa atlandı. 2. Quyash... Ózbekstanda talant... jaslar kóp. 3. Jasasın paraxat...! 4. Dáslep oy..., keyin sóy... .

136. Kestedegi túbir sózlerge sóz jasawshı qosımtalardıń tiyislisin jalǵap, jańa mánili sóz jasań.

Túbir	qosımta	Túbir	qosımta
Zer	ǵısh	júz	xana
Óner	ger	ayt	shi
Salı	ment	temir	qısh
Sız	kesh	kitap	gish

DURÍS AWQATLANÍW – SALAMATLÍQ GIREWI

Túsinip oqıń!

ÁDEPNAMA

Awqattı baslamastan,
Qol juwıp alıw kerek.
Burınnan kiyatırǵan,
Gigiena – bul demek.

Otırsańız awqatqa,
Úydiń adamı menen.
Awzıńdı shorpıldatpa,
Ádep saqlaǵaysań sen.

Shaynap jutsań asıqpay,
Toyımlı hám sińimli.
Boyıńa hesh jolatpay,
Júrgeyseń sen minińdi.

Basqalarǵa tigilip,
Qarama sen bul waqta.
Tınısh ǵana otırıp,
Kewil bergil awqatqa.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Kerekli sóz bolmasa,
Sóylemegeniń aqıl.
Awqat iship bolǵansha,
Sabır etkeniń maqul.

Awqattan soń jáne sen,
Qol, awzıńdı shayasań.
Bulardı bárjay etseń,
Sen ádepli balasań.

Qazaqbay Ámetov.

Sorawlarǵa juwap beriń

137. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Salamatlıq neden baslanadı?
- Dasturqan basında ózimizdi qalay tutıwımız kerek?
- Gigiena degende neni túsinesiz?

Eslep qalıń!

Túbir sózge sóz jasawshı hám sóz túrlewshi qosımta da qatarlasıp jalǵana beredi. **Sóz jasawshı qosımta burın, sóz túrlewshi qosımta onnan soń jalǵanadı.**

Mısalı: paxta-kesh-ler-diń, pille-kesh-ler, óner-ment-ke, oyın-shıq-lar-dı, baǵ– man-lar, túy-in-shik-ler-ge, kitap-xana-shı-lar-dı.

138. Berilgen sózlerge shártli belgilerden paydalanıp, tallaw jasań.

– túbir sóz
– sóz jasawshı qosımta
– sóz túrlewshi qosımta

1. **Sportshılarımız** elimizdiń dúnyaǵa tanılıwına úles qospaqta. 2. Mektep **oqıwshıları** bos **waqıtlarında** túrli sport **dógereklerine** qatnaydı. 3. **Paytaxtımızda** ótkerilgen sport jarısında **jeńimpazlar** sıylıqlandı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

VITAMINLER
MIYWELER HAQQÍNDA ERTEK

Túsinip oqıń!

Kempir apamnıń úyindegi toqıma dasturqan tóselgen úlken dóńgelek stolda bárqulla sulıw miywe salatuǵın ıdıs turar edi. Ol sebetke uqsaydı, biraq uslaǵıshı júdá úlken. Eger onıń ishinde túrli miyweleri bolmaǵanda ol onshelli sulıw bolmas pa edi?! Onıń ishinde joq miyweniń ózi joq: qáreli, alma, almurt, solqımlı júzim, hátteki, miywege kirmese de, palız eginleri wákilinen bir jup geshir de bar edi.

Olardıń barlıǵı juwılǵan bolıp, óz náwbetin kútip turar edi. Olar bólmege kishkene aqlıqlardıń juwırıp keliwin, miywelerdiń eń shıraylısın tańlap alıwın, stol átirapında shoq kúlkileri menen shır aylanıp, jáne bir jaqlarǵa shıǵıp ketiwin kúter edi. Miywe hám palız eginleri ózleriniń kóp ótpey jelinetuǵının bilse de, bunnan quwanıshlı edi. Sebebi olar balalar jewi ushın ózlerine quyash nurların sińdirip, qurt-qumırsqalardan jasırınıp ósti.

Bólmede tınıshlıq. Terezedegi nağıslı perdeniń artınan quyash óz nurın tógip, stoldıń ortasındaǵı miywe ıdısı turǵan jerge túsiwge urınar edi. Óz doslarına ǵamxorlıq qılıwǵa ádetlengen saqıy Quyash miywelerden xabar almaqshı boldı. Biraq onıń nurları stolǵa shekem jete almadı. Sonda quyash «túsnen keyin jáne kelermen, sol waqıtta ıssıraq boladı hám basqa terezeden qarap doslarımdı kórermen» degen sheshimge keldi.

Al stol ústinde alma menen almurt arasında tartıs baslanıp ketken edi. Alma baqırıp:

– Ayttım-ǵo, men hámmeden sulıwman! Birinshi bolıp meni aladı!

Ol qasındaǵı basqa almalarǵa da itibar bermey maqtana berdi. Alma, shınında da, shıraylı edi: shetleri sarı hám qızǵılt reńli. Biraq házir onı hasla tanıp bolmas edi. Ol ashıwlanǵanınan qızarıp-bozarıp, mańlayı qońır túske enip ketipti. Sonda qasındaǵı Almurt onı keyip:

– Uyalmaysań ba, bul jerde sennen basqa da súykimli miyweler bar, geshir de sennen qalıspaydı – olar da shıraylı, vitaminli ekenligin

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

bileseń-ǵo. Solay eken, nege shawqım salıp, basqalardı ókpeletip atırsań? – dedi.

– Bul jerde men eń sulıwı, eń úlkeni, hámme miywelerdiń ağlasıman! – dep alma sózinen qaytpaptı.

– Haw, sen bir nárseni túsin, heshkim seniń menen básekilesip atırǵan joq, óziṅdi sulıwman dep júre ber, biraq basqalardıń tınıshın alma, artıqsha háreketlerden miywelerdiń tez buzılatuǵının bileseń ǵoy, – dedi Almurt.

– Ózim bilemen, nede bolsa, maǵan birinshi bolıp itibar beredi hám ... – dep atırıp, Alma qasındaǵı miywelerdiń tım-tırıs bolıp qalǵanın sezbey de qalıptı. Onı úy biykesiniń alǵanın kórip, Alma sıbırlap:

– Áne, kórdińiz be? Men hámmeńizden zorman, – dep maqtanıp, hátteki basqalarǵa tilin kórsetipti.

Miyweler tım-tırıs turar edi. Kempir apası bolsa almanıń ján-jaǵın jaqsılap kózden ótkerip:

– Bay-buw, eń úlken hám sulıw bolıwına qaramastan, ishi shirip ketipti-ǵo. Ele de bul alma aqlıqlarımnıń qolına túspegenin ayt, – dep shirigen almanı jem shelekke ılaqtırıp jiberipti.

Sorawlarǵa juwap beriń

139. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

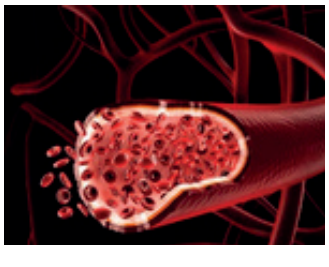
- Miyweler neniń ústinde tartıstı?
- Almanıń pikirine qosılasız ba? Ne ushın?
- Ertekten óziṅizge qanday juwmaq shıǵardıńız?

140. Berilgen súwretlerge dıqqat penen qarań. Adam organları menen miywelerdiń arasında qanday baylanıs bar ekenligin tabıń. Óz pikirińizdi kishi tekst kórinisinde jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Túbir sózge sóz jasawshı qosımta jalǵanıw arqalı dóregen jańa mánili sózdi **dórendi sóz** deymiz.

Mısalı: *xızmet-ker, usta-xana, payda-lı, bas-lıq, vitamin-li.*

141. Gáplerdi oqıp shıǵıń. Dórendi sózlerdi tabıń. Sóz jasawshı qosımtalardıń xızmetin túsindiriń.

1. Jaqsılıq jerde qalmaydı. 2. Aqıldı aqılsızdan úyren. 3. Oyshı oylaǵansha, táwekelshi isin pitkeredi. 4. Ónerli qol arımas, ónersiz qol jarımas. 5. Doslıq - ullı baxıt.

PAYDALÍ PALÍZ ÓNIMLERI HAQQÍNDA ERTEK

Túsinip oqıń!

Jazdıń ıssı kúnleriniń birinde Salamat awıldaǵı kempir apasınıń úyine qonaqqa barǵan edi. Jazda awılda júda zor – quyash, dárya, taza hawa. Tań sáhárden tap keshke deyin balalar menen biymálel oynaw múmkin! Biraq negedur Salamat kempir apası menen jiyi aytısıp qalatuǵın edi. Nege deysiz be? Sebebi kempir apası aqlıǵı ushın miywe hám palız ónimlerinen mazalı taǵamlardı tayarlasa, bala olardı jegisi kelmeytuǵın edi. Kempir apası aqlıǵın dasturqanǵa shaqırsa: «Men bunı jaqsı kórmeymen. Men bunı jemeymen. Mına qızıldı da jemeymen! Ana kókti de alıp tasla!» degen gáplerdi esiter edi. Álbette, apası bunnan qapa bolatuǵın edi, Salamat ta apasınıń kewline tiyiwdi qálemeytuǵın edi, biraq ol hesh nárseni ózgerte almas edi.

Bir kúni azanǵı shaydan aldın bala quyashqa sálem beriw ushın sırtqa shıǵıptı. Sol waqıtta Salamat kempir apasınıń atızında álleqanday dawıslardı esitipti. Átirapqa qarasa, heshkim joq. Qarıqqa áste jaqınlap kelse, tańlanǵanınan jaǵasın uslaptı. Palız ónimleri óz ara sóylesip atır eken. Olar tek sóylesip emes, al bir-biri menen tartısıp atırǵan eken.

– Men palız ónimleriniń eń aǵlasıman! – depti kartoshka. Basqalarǵa qaraǵanda bir kúnlik kúsh-quwat beremen!

– Yaq, men aǵlasıman! – dep qızıl geshir sóz baslaptı. – Mende qansha vitaminniń bar ekenligin bilesiz be? Ol kózge júdá paydalı. Geshirdi kóp

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

paydalanǵanlardıń kózi heshqashan ázzilemeydi, qartayǵanda da jaqsı kóretuǵın boladı.

Salamat geshirge qulaq salıp, basın iyzepti. He, sonıń ushın apamnıń kózi elege shekem jaqsı kóredi eken-dá! Ol, hátte, toqıma toqıǵanda da, tigis tikkende de kózáynek taqpaydı-ǵo. Bálkim, apam geshir jaqsı kóretuǵın shıǵar, – dep oyladı.

– Dostımjan, bizde de vitaminler mol, – dep tartısqa qosıldı asqabaq. – Basqa paydalı ónimler de bar. Men adamlarǵa suwıq kúnleri gúzgi kesellikler menen gúresiwge járdem beremen. Mende S vitamini de bar!

– Eger S vitamini kerek bolsa, sizler maǵan xabarlasıń, – dep kúlipti semiz ǵana mazalı qızıl bolgar burıshı. – Meniń barlıq jerim vitamin. Limon menen apelsinnen de kóp! Ayazǵa dawa, organizmge shıpaman!

– Men bolsa barlıq palız ónimleriniń eń paydalısıman! – dep jasıl japıraqların qıymıldatıp, jımıyıp qoydı gúlli (brokli) – kapusta. Mende joq nárseniń ózi joq! Pisirip jeseń de, shiykiley jeseń de bola beredi, vitaminler joǵalmaydı. Mazamdı aytpaysız ba?! Mennen sonday mazalı sorpa tayarlasa boladı.

– Qapa bolmańlar, doslarım, – dep juwan dawıs penen sóz basladı pıyaz. – «Mıń dártke dawa» degen naqıldı esitkensiz be? Bul men haqqında. Demek, men insandı kóplegen keselliklerden dawalawım múmkin. Ulıwma alǵanda, meni barlıq awqatqa saladı. Mensiz olardıń mazası shıqpaydı.

Sol waqıtta palızlar birewdiń baqlap turǵanın sezip qaldı da, tap hesh nárse bolmaǵanday birden tım-tırıs bolıp qalıptı.

– Ájayıp ǵoy! – dep Salamat áste sıbırlandı. Áne, usı waqıtta kempır apası onı azanǵı shayǵa shaqırıptı.

Bala qarnı ash bolǵanın bildi de, bet-qolın juwıwǵa asıqtı. Jol-jónekey ol kempir apasınıń qanday taǵam tayarlap atırǵanın yadına túsirmekshi boldı. Apasınıń qabaqlı góje haqqında aytqanın eslep, quwanıp ketipti. Endi ol hámiyshe kempir apası pisirgen sorpa, góje, kók shópten islengen salatların jeytuǵın boladı hám shaqqan, kúshli, densawlıǵı bekkem bolıp ósedi.

Sorawlarǵa juwap beriń

142. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Ertek ne haqqında eken?
- Palız eginleri ne ushın tartıstı?
- Qaysısı eń paydalısı eken?
- Siz qaysı palız eginlerin súyip jeysiz? Ne ushın?
- Ertekten ózińizge qanday juwmaq shıǵardıńız?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

143. Berilgen súwretlerge dıqqat penen qarań. Adam organları menen palız ónimleriniń arasında qanday baylanıs bar ekenligin tabıń.

Tapsırmanı orınlań!

144. Berilgen súwretten paydalanıp, óziniz unatqan palız eginlerinen mazalı hám paydalı salattıń tayarlanıw receptin jazıń. Tayarlaǵan salatıńızǵa at qoyıń. Onıń paydalı táreplerin ayrıqsha atap kórsetiń. Dórendi sózlerden de paydalanıń.

145. Berilgen sózlerge úlgige qarap sóz jasawshı qosımtalar jalǵap, dórendi sózler jasań.

Úlgi:	*Jaz,*	*jazǵısh,*		*jazlıq,*		*jazba.*	
Sút,	...,	...,	...	Óner,	...,	...,	...
Bas,	...,	...,	...	Kúsh,	...,	...,	...

ÁKEME JÁRDEM BERIŃ, AYAZ ATA!

(gúrriń)

Túsinip oqıń!

Áziza júdá miyirman hám aqıllı qız. Jańa ǵana 5-klass bolsa da, ol dosları menen hesh oynamaydı. Oynawdı qálemeydi emes, ol anasına kómekleskendi maqul kóredi. Sebebi úyinde tek anası kúni-túni jumıs islep, pul tabadı. Al ákesiniń ayaqları islemeydi, júre almaydı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Kishkene bolsa da, bunnan Ázizanıń jas júregi qıynaladı. Úyindegi barlıq awırmanlıq anasınıń moynına túsken. Áziza anasın qattı ayaydı. Sonlıqtan, ákesine bárqulla pármana bolıp, shay-awqatın ózi tayarlap beredi. Ol bir márte bolsa da, ákesiniń júrgenin kóriwdi árman etedi. Shıpakerler ákesiniń endi júre almaytuǵınlıǵın aytqan bolsa da, Áziza qanday da bir ájayıbattıń júz beriwine isenedi. Al ákesi bolsa júriwinen álleqashan úmitin úzgen.

Áziza hár jılı Jańa jıl qarsańında Ayaz ataǵa xat jollaydı. Ol hárbir jazǵan xatında ákesiniń táwir bolıp, ayaqqa turıwın soraydı. Keyin jazǵan xatın anasına berip, Ayaz ataǵa jiberiwin ótinish etedi. Áziza bul xattı Ayaz ata, álbette, oqıydı hám ákeme járdem beredi dep oylaydı. Anası bolsa, qızınıń ırayın jıqpayın dep, xatların Ayaz ataǵa bergenin aytadı.

Ótken jılı da Áziza Ayaz ataǵa xat jazıp, anasına berdi. Anası qızınıń xatların sanap kórdi, besew eken. Demek, qızı hárip tanıp, jazıwdı úyrengennen baslap, tek bir tilekti tilegen eken. Ol Ayaz atadan sawǵa, quwırshaq yamasa shokolad soramaǵan, tek ǵana ákesine shıpa soraǵan. Anası usı waqıtqa shekem bul xatlardı kúyewine kórsetpegen edi. Bul saparı ol qızınıń xatların kúyewine oqıp berdi. Xatlar bılay jazılǵan edi.

«Húrmetli Ayaz ata! Siz hámmege Jańa jılda sawǵa beretuǵın hám tileklerin orınlaytuǵın eń mehriban Atasız. Maǵan sawǵalar kerek emes, tek ǵana bir tilegimdi orınlasańız, men ushıp-ushıp quwanar edim. Sebebi ákem kóp jıllardan berli júre almaydı. Men sizge hár jılı xat jazaman. Biraq men sizden qapa boldım. Siz kelip, meniń tilegimdi orınlamay atırsız. Ótinish, siz úyime kelip, ákeme járdem beriń, men ákem menen shırshanı aylanıwdı júdá-júdá qáleymen, – dep sizdi asıǵıslıq penen kútiwshi qızıńız Áziza».

Bul xattaǵı sózlerden tásirlengen anasına qosılıp, ákesi de jıladı. Ákesi qızınıń bunshelli miyirmanlıǵın, jas júregi sonshelli qıynalatuǵınlıǵın hesh bilmeydi eken. Sol kúnnen baslap ákesinde ózine degen isenim, alǵa umtılıwǵa, háreket etiwge kúsh payda bola basladı. Ol hár kúni ayaqların shınıqtırıp, áste qozǵaltıp, jáne emleniwin baslaydı. Aldıńǵı kewlindegi «Men endi júre almayman» degen oylardı umıttı. Qalay bolmasın qızımnıń tileklerin orınlayman dep ózine-ózi sóz berdi.

Mine kóp kúttirgen Jańa jıl bayramı da kirip keldi. Áziza anası menen úyindegi shırshanı túrli oyınshıqlar menen bezep atır. Búgin Áziza anasınıń júzindegi ózgeshe quwanıshtı kórdi. Bir waqıtları sırtqı esik ashılıp, ishke birew kirgenin Áziza dárriw sezdi hám esikke qaray

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

juwırdı. Sebebi, ol Ayaz ata keldi dep oylaǵan edi-dá. Ol tileginiń orınlanǵanınan xabarsız edi. Qarasa, ne kóz benen qaramasın, ákesi sawǵalar menen úyine qádem atıp kirip kiyatır. Áziza dáslep óz kózlerine isenbedi. Juwırıp barıp ákesin qushaqladı hám oǵan áste ǵana: «Sizdi Ayaz ata táwir qıldı-ya?» – dedi kúlimsirep. Ákesi «awa» degendey bas shayqadı. Ázizanıń quwanıshınıń shegi joq. Óytkeni, onıń neshshe jıllıq ármanı orınlanǵan edi-dá! Dárhal qolına qaǵaz, ruchka alıp, Ayaz ataǵa minnetdarshılıq xat jaza basladı.

«Húrmetli mehriban Ayaz ata! Men sizden júdá-júdá minnetdarman. Men sizge isenetuǵın edim. Qashan bolmasın bári-bir tilegimniń orınlanıwın biler edim. Mine ákem siziń járdemińiz benen júrip ketti. Endi, ákem menen shırsha aylanıp, ház etip oynayman. Sizge raxmet, Ayaz ata! Qızıńız Áziza».

Áziza bul saparı xatın ákesine berdi. Ákesi xattı oqıp kórip, kózlerindegi jastı tıya almadı. Kewline úmit salǵan hám júrip ketiwine sebepshi bolǵan qızınan súysinip ketti. Ol bir nárseni ańlap jetti, insan jaqsı niyet etse, alǵa umtılsa álbette, niyetine jetedi.

(«Jetkinshek» gazetasınan).

Sorawlarǵa juwap beriń

146. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Áziza ne ushın dosları menen oynamaytuǵın edi?
- Ol xatında Ayaz atadan ne haqqında sorar edi?
- Xattı kim oqıdı?
- Ázizanıń xatı ákesine qalay tásir etti?
- Gúrrińdi oqıǵanıńızda ózińizdi qalay sezdińiz?
- Siz Ayaz atadan neni soraǵan bolar edińiz?

Tapsırmanı orınlań!

147. Ayaz ataǵa xat jazıń. Onda óz tileklerińizdi bildiriń. Xattı bir-birińizge oqıp beriń.

148. Berilgen sózlerge gáp qurań. Olar qanday sorawǵa juwap beredi?

Miyrimli, aqıllı, kewilli, quwanıshlı, tásirli.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TÁBIYATTÍ QORǴAYMÍZ

Túsinip oqıń!

Tábiyattı qorǵayman

Úlkemizde toǵay kóp,
Tábiyatqa sán berer,
Qırǵawıl hám qoyan kóp.
Hayran qalar hámmeler.

Qalıń toǵay ishinde,
Tábiyat nur jaynaydı,
Zawıqqa bólep bizlerdi,
Quslar tınbay sayraydı.

Aralap hárbir soqpaǵın,
Bajban aǵam tınbaydı,
Onıń aytqan qızıqların,
Doslarım uyıp tıńlaydı.

Baylıǵımız dep bahalı,
Gezer barlıq tuslardı,
Sındırtpas bir shaqanı,
Qorǵaydı ań quslardı.

Tábiyattı qorǵayman,
Qorǵaǵanday ózimdi,
Oǵan búgin arnayman,
Eń qádirli sózimdi.

Óytkeni ol meniń de,
Máńgilikke ómirim,
Onıń menen dáwirge,
Tutasıp tur tágdirim.

Xojan Úbbiniyazov.

Sózlik:

Bajban – toǵay xızmetkeri, toǵaydı qorǵaytuǵın adam.

Sorawlarǵa juwap beriń

149. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta ne haqqında aytıladı?
- Biz tábiyattı qalay qorǵay alamız?
- Onıń bizge qanday paydası bar?

Eslep qalıń!

Zattıń atın bildirip, **kim? ne?** degen sorawlarǵa juwap beretuǵın sózlerdi **atlıq** deymiz.

Adamǵa **kim?** adamnan basqa zatlarǵa **ne?** degen soraw beriledi. Mısalı: Berdimurat, Gúljamal, oqıwshı, shofyor sózleri **kim?** degen, qala, awıl, paxta, mal sózleri **ne?** degen sorawlarǵa juwap beredi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

150. Kóshirip jazıń. Atlıq sózlerdi tawıp oǵan tiyisli sorawların qoyıń.

Biziń klass ekinshi qabatta jaylasqan. Klasımızda taxta, shkaf, parta, stol hám otırǵıshlar bar. Ayna aldına gúller qoyılǵan. Shkafta qızıqlı ertek kitaplar bar. Sonlıqtan da oqıwshılar kóp erteklerdi biledi. Al muǵallimimiz sabaqlardı qızıqlı etip ótedi.

151. Súwret tiykarında tekst dúziń. Tekstke at qoyıń. Atlıq sózlerdiń astın sızıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TEREKTIŃ DE JANÍ BAR!

(«Dúwdendegi dápter» kitabınan úzindi)

Túsinip oqıń!

Miyrim-shápáátlik eń aldı menen til-zibanı joq janlı-jánliklerge, japıraqları jasıl dónip jawdırap, adamlarǵa óziniń sayasın tógip turǵan tereklerge hazar bermewden baslanadı. Eger úlken terektiń kishkene bir shaqasın sındırsańız abaylaysız ba? Shart etip yamasa shaq etip, hazarlanǵan jańǵırıq ses shıǵaradı. Ol ses shaqanıń sındırılǵan waqıttaǵı janınıń awırıp atırǵanın bildiredi degeni. Demek, terektiń de janı bar. Inanbasańız, usı gúrrińdi oqıǵanıńızdan keyin úlken terektiń kishkene bir shaqasın-aq ásten sındırıp kóriń – qanday ses qulaǵıńızǵa keler eken. Ol dawıs sizge qanday tásir etedi. Onı da zeyin qoyıp, ziyreklik penen tosıń. Eger júregińizde azǵantay bolsa da miyrim-shápáátlik sezim oyansa, jazıqsız shaqaǵa qıyanet etip, onıń janın awırtıp atırǵanıńızdı abaylaysız. Miyrimińiz kelip shaqaǵa hazar keltirgenińizge ókinesiz! Eger onday sezim bolmasa, sizge onday ses túwe, onıń shaq etken qattı jańǵırıǵı da kár etpeydi. Demek, siz janı awırǵannıń qanday bolatuǵının óz basıńızdan keshirmey, miyrim-shápáátliktiń qanday bolatuǵının bilmey, mehir degen sózdi, ulıwma ata-anańızdan esitpey ósken tárbiyasız jaman bala bolǵanıńız. Terektiń de janı bar!

Miyrim-shápáátli balalar ǵana, óz watanın – anasın qorǵay aladı. Óz watanına isenimli perzent boladı.

Gúlaysha Esemuratova.

Sorawlarǵa juwap beriń

152. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Miyrim-shápáátlik neden baslanadı?
- Terektiń de janı bar ekenine isenesiz be? Ne ushın?
- Qanday perzent óz watanın qorǵay aladı?
- Bunnan óziniźge qanday juwmaq shıǵarasız?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

153. «Terektiń de janí bar!» gúrrińi tiykarında tábiyattı qorǵaw boyınsha doslarıńızǵa 3 usınıs jazıń.

Úlgi: *1. Quslarǵa jábir etpeń!*

Eslep qalıń!

Atlıq sózlerge sóz jasawshı qosımtalardıń qosılıwı arqalı jańa mánili sózler jasaladı.

Mısalı: ***bas-shı, etik-shi, as-paz, kitap-xana, xızmet-ker, óner-ment*** h.t.b.

Tapsırmanı orınlań!

154. Kóshirip jazıń. Jumbaqlardıń sheshimin tabıń. Atlıq sózlerdiń astın sızıń.

1. Baltasız usta, aǵashsız kópir saladı (S...q).
2. Pisirseń awqat, pisirmeseń qus (M...k).
3. Sırtı tatlı et,
   Ishi qattı tas,
   Tastıń ishinde,
   Tağı dámli as (E...k).

155. Berilgen sózlerge *-paz, -ment, -xana, -ker, -ger* **sóz jasawshı qosımtalarınıń tiyislisin jalǵap, kóshirip jazıń.**

Ilim, óner, mal, bilim, zer, juwap, súwret, as.

Túsinip oqıń!

SAZAN BALÍQ

El baylıǵı – sarı sazan,
Tańlayıma tatır mazań,
Bilgim keldi jón-josaǵın,
Kólimizde nege azsań?

Juwap berdi sonda sazan:
– Sorawıń durıs, kólde azban,
Uwıldırıq shashar gezde,
Awlaǵanǵa keler ızam.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Ǵamxor bolsa maǵan hámme,
Kóbeyemen dárya, kólde,
Shıǵaraman kóldiń atın,
Mol baylıqpan tuwǵan elge.

Xalmurat Saparov.

Sorawlarǵa juwap beriń

156. Tema boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

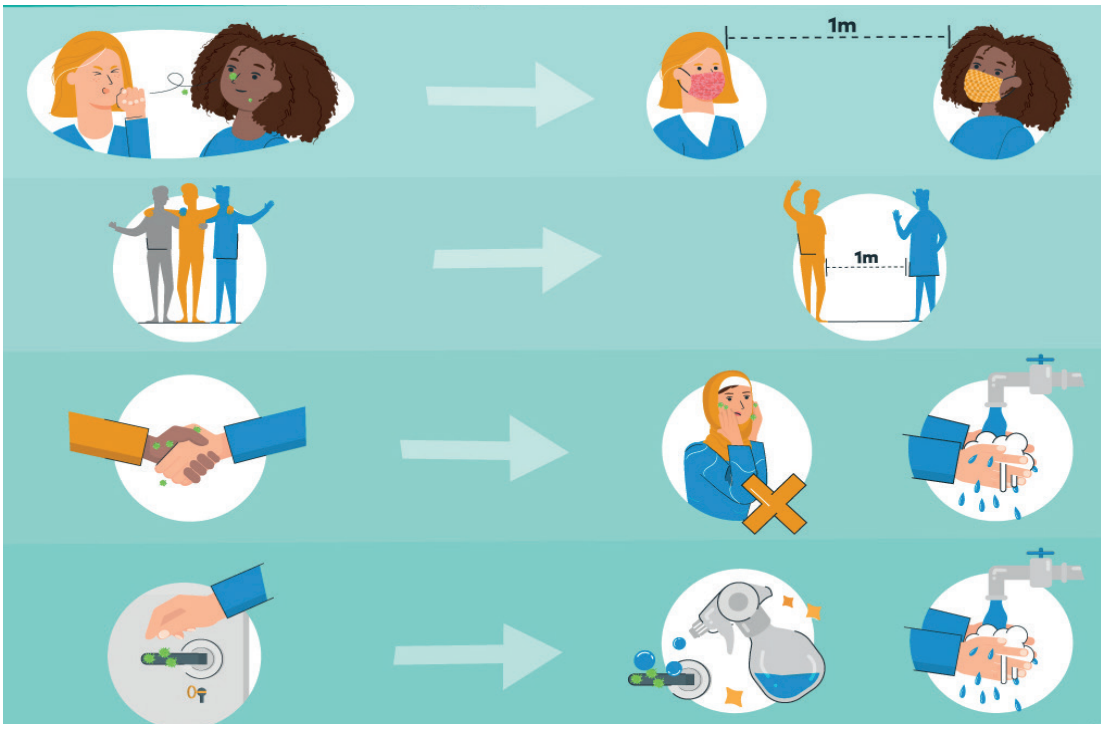
- Sazan balıq haqqında ne bilesiz?
- Ne ushın balıqtı uwıldırıq shashqanda awlawǵa bolmaydı?
- Balıqtıń densawlıqqa qanday paydası bar?
- Bunnan qanday juwmaq shıǵarasız?

Video tamashalaw waqtı

157. Multfilmdi tamashalań hám «Tábiyattı qásterleyik!» temasında kishi tekst dúziń.

VIRUS DEGENIMIZ NE?

158. Súwrettegi kórinislerge túsinik beriń. Virustan saqlanıw ushın olardıń qaysı birine ámel etiw yaki etpew kerekligi haqqında aytıp beriń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

- Gripp yamasa Covid–19 sıyaqlı viruslar haqqında nelerdi bilesiz?
- Virustan qorǵanıw ushın jáne qanday ilajlardı kóriw múmkin?
- Viruslar kóbirek qanday orınlarda boladı?
- Virus penen nawqaslanıwdıń aqıbetleri haqqında nelerdi bilesiz?

159. Berilgen sózlerdi dawıslap oqıń hám jazıń.

virus	vakcina	gripp	Covid
bakteriya	antivirus	karantin	pandemiya

Eslep qalıń!

Ilimniń hár qıylı tarawlarına tiyisli bolǵan sózler **terminler** dep ataladı. **Mısalı:** til bilimine tiyisli ***atlıq, noqat, útir*** *h.t.b.,* medicina ilimine tiyisli ***dári, vakcina, gradusnik*** *h.t.b.*

160. Súwretlerge qarań. Karantinde waqıttı mazmunlı ótkeriw ushın usınıslar jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ

1-bólim

Túsinip oqıń!

Saranıń qaharmanı – onıń óz anası. Sebebi ol eń jaqsı ana. Qalaberse, dúnyaǵa belgili alım. Ol koronavirusqa qarsı em izlep kúni-túni tınım bilmeydi.

Kúnlerden bir kúni Sara anasınan soradı:

– COVID-19 dıń kórinisi qanday?

– COVID-19 yamasa koronavirus júdá kishkene bolıp, kózge kórinbeydi, – dep juwap berdi anası. – Virusqa shatılǵan adamlar jótelgende, túshkirgende hám átiraptaǵı buyımlarǵa qol tiygizgende kesellik tarqalıp ketedi. Onı juqtırıp alǵanlarda dene ıssılıǵı kóterilip, jótel payda boladı.

– Virus kózge kórinbegeni ushın oǵan qarsı gúresiwge bolmay ma?

– Koronavirusqa qarsı gúresiw múmkin, – dedi anası. – Biypárwa bolmasań, ózińdi hám basqalardı saqlasań virus áste-aqırın artqa sheginedi, – dep ol qızın bawırına bastı da: – Sara, sen meniń qaharmanıma aylanıwıń kerek, – dedi.

Tún. Sara qıyal súrip jatıp, ózin heshbir qaharmanǵa uqsata almadı. Ol mektepke barıwdı, dosların kóriwdi qáler edi, biraq bul qáwipli edi. Sara koronavirustıń joq bolıwın, endi álemdi qorqıtpawın qáledi.

– Qaharmanlar super qábiletke iye boladı, – dedi ol óz-ózine. – Al mende qanday super qábilet bar?

Qızdıń bul gápinen soń, qarańǵılıq arasınan birew onıń atın aytıp shaqırǵanday boldı.

– Bul jerde kim bar? – biraz qorqıp ketken Sara áste sıbırladı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

– Sara, qaharman bolıwıń ushın saǵan ne kerek? – dep soradı námálim dawıs iyesi.

– Men dúnyadaǵı barlıq balalarǵa koronavirustan qorǵanıw ushın ne islew kerekligin aytıp beriwdi qáleymen. Bunı ámelge asırıw ushın maǵan usha alatuǵın, bálent dawısta sóyley alatuǵın kúshli járdemshi kerek!

Sonda ısqırawıq sesti esitildi. Ay nurları astında ájayıp maqluq payda boldı.

– Sen kimseń? – dep soradı tań qalǵan Sara.

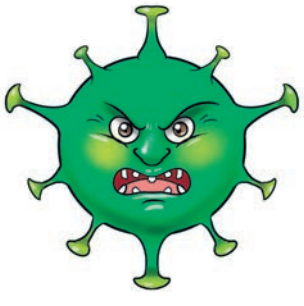
– Men Ario bolaman, – dep juwap berdi maqluq.

(Dawamı bar).

Sorawlarǵa juwap beriń

161. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Sizińshe, Saranıń anası qanday alım? Ol ne isleydi?
- Sara ne ushın qaharman bolıwdı qáleydi?
- Super qaharmanlar haqqında nelerdi bilesiz?
- Saraǵa qanday járdemshi kerek edi?
- Qalay oylaysız, gúrrińniń dawamı qanday boladı?

Eslep qalıń!

Atlıq sózler birlik hám kóplik túrinde aytıladı. Zattıń kópligin bildiriw ushın onıń birlik túrine **-lar, -ler** qosımtaları jalǵanadı. Bular **kóplik jalǵaw** dep ataladı. **Mısalı:** bala**-lar,** besik-**ler,** mektep-**ler,** kitap**-lar,** jambılsha-**lar,** terek-**ler.**

162. Kóp noqattıń ornına *-lar, -ler* qosımtalarınıń tiyislisin qoyıp jazıń. Salıstırıń. Qosımtalardıń qoyılıw sebebin túsindiriń.

shóje-shóje...
kitap-kitap...
qálem-qálem...
parta-parta...
dápter-dápter...
alma-alma...
júzim-júzim...
shımshıq-shımshıq...

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

163. «Sen meniń qaharmanímsań» tekstinen kóplik qosımtalı sózlerdi terip jazıń.

SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ

2-bólim

Audio tıńlaw waqtı

164. Gúrrińniń 2-bólimin tıńlań.

Tapsırmanı orınlań!

165. Gúrriń boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Siz Arionı qanday kóriniste kóz aldıńızǵa keltiresiz? Ol súwrettegi maqluqqa uqsayma?
- Ario Saraǵa «men mudamı seniń júregińde jasaǵanman» degende ne demekshi bolǵan?
- Qaysı mámlekette piramidalar bar?
- Sálim qay jerli bala?
- Ne ushın Sálim Saraǵa sherik boldı?
- Sara hám Sálim joqarıdan turıp balalarǵa nelerdi aytqan dep oylaysız?
- Keliń, olar aytqan usınıslardı orınlap kóreyik!

166. Sorawlardıń ornına tiyisli atlıq sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Meniń... (kim?) sheber tigiwshi. 2. ... (kimniń?) tikken kiyimleri sulıw hám sapalı boladı. 3. Úyde ... (kimge?) hámmemiz kómeklesemiz. 4. ... (kimdi?) hámme húrmet penen tilge aladı. 5. ... (kimnen) órnek alamız. 6. Sebebi ... (kimde?) eń jaqsı pazıyletler jámlengen.

Kerekli sózler: *Apamnıń, apam, apamdı, apama, apamnan, apamda.*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Atlıq sózlerge seplik jalǵawı jalǵanadı. Qaraqalpaq tilinde altı seplik bar.

Sepliklerdiń atları	Sorawları	Atlıq sózlerdiń sepleniwi		
Ataw	kim? ne?	ana	úy	qala
Iyelik	kimniń? neniń?	ananıń	úydiń	qalanıń
Barıs	kimge? nege? qayaqqa?	anaǵa	úyge	qalaǵa
Tabıs	kimdi? neni?	ananı	úydi	qalanı
Shıǵıs	kimnen? neden? qaydan?	anadan	úyden	qaladan
Orın	kimde? nede? qay jerde?	anada	úyde	qalada

167. Berilgen atlıq sózlerdi sepleń.

Shıpaker, sawǵa, áynek, gúl.

SEN MENIŃ QAHARMANÍMSAŃ

3-bólim

Túsinip oqıń!

Olar háp zamatta kishkene bir awılǵa jetip bardı. Awılda háwlisindegi gúllerge suw quyıp atırǵan qızdı kórdi.

– Sálem, Sasha, – dedi Ario.

– Sálem, qádirdan dostım, – dep juwap berdi qız.

– Tilekke qarsı, qol berip kórise almaymız, – dedi Ario, – seni aralıqtan turıp bawırıma basaman.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Ario solay dep qanatların misli birewdi qushaqlaǵanday háreketlendirdi. Soń bılay dedi:

– Jańa doslarıma seniń super qábiletiń haqqında aytıp berdim.

– Yaǵáy, mende super qábilet bar ma? – dep tańlandı Sasha.

– Álbette, aqırı sen jaqınlarıń nawqas bolǵanda, virustı basqalarǵa juqtırmaw ushın kóshege shıqpadıń. Men sen sıyaqlı balalardı super qaharman dep bilemen.

Soń Sasha ákesi nawqas bolǵanda barlıq shańaraq aǵzaları menen úyden shıqpay otırǵanı haqqında aytıp berdi. Onıń aytıwınsha, karantin waqtında kóp kitap oqıptı. Anasınan awqat pisiriw sırların úyrenipti. Jaqınlarına kóbirek ǵamxorlıq etipti.

Sashanıń gúrrińin esitken balalar onıń ırastan da super bala ekenine isendi. Keyin qaharmanlarımız Sasha menen xoshlasıp dúnya boylap sayaxat etiwdi dawam etti.

Olar úlken atawda jasaytuǵın Leyla, shıǵısta Kim isimli balalardıń úyinde miyman boldı. Ario olardı da super qaharman dep atadı. «Durıs tá, sebebi olar koronavirusqa qarsı mártlershe gúrese aldı», – dep sózin dáliller edi Ario.

Solay etip, balalar qalay waqıt ótkenin de sezbey qaldı. Alıs jiyekten quyashtıń dáslepki nurları kóringende Ario úyge qaytıw waqtı kelgenin aytti. Ario Sálimdi piramidalarǵa jaqın jerdegi úyine aparıp, soń Saranı da óz jataǵına shekem ákelip tasladı.

– Endi jatıp uyqıla, qaharman! – dedi Ario uyqısırap turǵan Saraǵa.

– Ario, sen, ırastan da meni qaharman dep esaplaysań ba?

– Álbette! – dep Saranıń sorawınan biraz tańlandı Ario. – Umıtpa, qaharman bolıw ushın multfilmlerdegi sıyaqlı super qábiletli bala bolıwıń

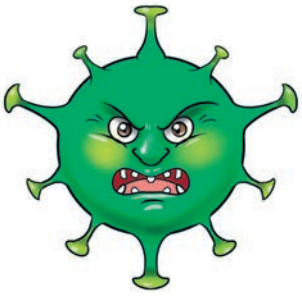
*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

shárt emes. Tek óziǹdi hám jaqınlarıǹdı kórinbes qáwiplerden saqla! Men isenemen, sen super qaharmansań!

Bul gáplerden keyin Sara kúlimsirep Arioǵa qaradı. Soń kewilli keypiyat penen uyqıǵa ketti.

Bul shıǵarma IASC MHPSS RG xalıqaralıq shólkemi joybarı sheńberinde dúnyanıń 104 mámleketinde jasaytuǵın balalar, ata-analar hám qánigelerdiń usınısları menen jazılǵan.

Sorawlarǵa juwap beriń

168. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Sasha karantin waqtında ne isledi?
- Ario ne ushın Sasha, Leyla hám Kimdi super qaharman dep biledi?
- Ario Saranı qaharman dep atadı. Siz buǵan qosılasız ba?
- Super qaharman bolıw ushın adamda qanday qásiyetler bolıwı kerek?
- Aytıń-shı, siz de ózińizdi super qaharman dep bilesiz be? Ne ushın?

Tapsırmanı orınlań!

169. Siz ózińizdi super qaharman dep bilseńiz, super qábiletlerińizdi birme-bir jazıp shıǵıń.

Úlgi: *1. Men heshqashan ótirik sóylemeymen. 2. ...*

170. «Sen meniń qaharmanımsań» gúrrininiń 3-bóliminde atlıq sózlerge qanday seplik qosımtaları jalǵanǵanın tabıń hám dápterińizge terip kóshirip jazıń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

IV BAP

KÁSIBIM – MAQTANÍSHÍM
ERINSHEKLIK – JAMAN ILLET

JALQAWDÍŃ ISI
(ráwiyat)

Túsinip oqıń!

Bir erinshek jalqaw balanı,
«Jazalaptı» ata-anası.
Oqısın dep gazeta, kitap,
Bólek jayǵa qamaptı qulplap.
Sebetke toltırıp zaǵara,
Ildiripti biyik pátikke.
Jalqaw qolǵa kitap ala ma?!
Esnep-esnep uyqılap ketipti.
Oyansa ash, dińke qalmaǵan,
Al nan bolsa biyik pátikte.
«Qalay etsem onı alaman?»
Degen oyǵa shúmip ketipti.
Qarasa, bári kitap, zat joq bólek,
Bası qattı: «ne islew kerek?»
Áytewir bir ilajın tawıp,
Ne qılsa da nandı jew kerek.
Bir pikirdi kewilge túydi:
Kitaplardı ortaǵa úydi.
Soń olardıń minip ústine,
Sebetti túrtkilep túsirdi.
Kórdińiz be, jalqawdıń isin,
Esi-dárti uyqı, tamaǵı.
Bilim menen jalqawlar bilsin,
Erteń onnan kóp nan tabadı.

Yaqıpbay Ájimov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Atlıq sózlerge tartım jalǵawları 3 bette birlik hám kóplik sanda jalǵanadı. ***Mısalı:*** *bilimim, bilimiń, bilimi, elimiz, elińiz, eli.*

Atlıq sózlerdiń tartımlanıw úlgisi:

Bet	Birlik san	Kóplik san	Birlik san	Kóplik san
I	atam	atamız	mektebim	mektebimiz
II	ataǵ	ataǵız	mektebiǵ	mektebiǵiz
III	atası	atası	mektebi	mektebi

Tapsırmanı orınlań!

171. Y.Ájimovtıń «Jalqawdıń isi» qosıǵınan tartım jalǵawlı atlıq sózlerdi terip jazıń.

KIM BOLSAM EKEN?

Túsinip oqıń!

MUǴALLIM

Muǵallim – ol artist, biraq ta,
Oǵan heshkim qol shappatlamas,
Skulptorǵa da keter usap,
Lekin onı bahalawshı az.

Muǵallim – ol vrach , biraq ta,
Elestirmes emlegenleri,
Megzeydi tap tom-tom kitapqa,
Mańlayınıń terlegenleri.

Muǵallim – ol miynetkesh adam,
Biniyat bolǵan quyashtan, nurdan,
Óytkeni ol hárbir baladan,
Dóretedi haqıyqıy insan.

Tolıbay Qabulov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

172. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta qaysı kásip iyesi haqqında sóz boladı?
- Muǵallimdi kimlerge uqsatqan?
- Siz muǵallimge qanday táriyip beresiz?
- Úlkeygende kim bolmaqshısız? Ne ushın?

Eslep qalıń!

Eki yamasa onnan da kóp adamlardıń óz ara sáwbetlesiwi **dialog** dep ataladı. Dialogta hárbir adamnıń sózi taza joldan baslap, aldına sızıqsha qoyıp jazıladı.

Tapsırmanı orınlań!

173. Berilgen qosıqtı rollerge bólinip oqıń. Dialogtıń jazılıwına itibar beriń.

TEZ JÁRDEM

– Allo! Allo! «Tez járdem»?
Tıńlaydı doktor Kómek.
– Sálem!
– Sálem!
– Azan menen qay jerden?
– Balalar baqshasınan,
Gezekshi turǵan Shámen.
– Ne xızmet bar, ayta ber.
– Doktorjan, tez kelegór,
Kelip járdem beregór,
Jalań shıǵıp bir bala,
Ayazlaptı sonshama.
Tula boyı qızıp tur,
As-suwınan bezip tur.
– Atı kim?
– Natasha.
– Familiyası?
– Quwırshaq.
– Baraman jetip házir-aq.

Kayum Táńriquliev.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

MUǴALLIMGE RAXMET

(povestten úzindi) 1-bólim

Túsinip oqıń!

Túni menen aǵam ekewimiz qawın qorıqta bolıp, tańnıń aldında úyge kelip jattıq. Qay waqıt bolǵanın bilmeymen. Shırt uyqıda jatır edim. Apam qoyarda qoymay julqılap atır.

– Túrgel, Turdımurat, túrgel!

Esheyinde búytip oyatpaytuǵın edi. Úydiń bir jaǵına ot tiyip ketken shıǵar dedim de, apalaqlap kózimdi ashtım. Apam baz-bayaǵı gúbirlenip atır.

– Túrgel, júktiń artına kir!

Kózimde shala uyqı bar edi. Hayranman, burın júktiń artında jatpaytuǵın edim.

– Júktiń artında ne bar? – dedim qarsılasıp.

– Kir, sorı qaynaǵan, muǵallim kiyatır! – dep ol sıbırlap, meni asıqtırdı. Usı máhálde muǵallimniń keshegi mushın siltep ketkeni esime tústi. Bul jóninde úydiń ishine hesh nárse aytpaǵan edim. Endi apamlar bilgen eken-aw dep oyladım: «Urmaytuǵın bolsa, nege kiyatır? Úyimizdi bilmeytuǵın adam biziń úydi qalay tawıp aladı? Keshe atımdı biykar aytqan ekenmen. Sorım qaynap tayaq jemesem bolar edi» ...

– Atımdı aytıp qoydım, – dedim men muǵallimnen qashıp qutıla almaytuǵınımdı bilip. Apam da, aǵam da meniń sózimdi tıńlamadı.

– Jat, jat! – dep ekewi teńnen buyırdı. Bir waqıtta aǵam meni qushaqlap aldı da, arshanıń ústine kese jatqarıp, ústime kórpelerdi

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

jıynadı. Kókiregim tap sonday qısıldı, erkin dem alıwım múmkin bolmay qaldı. Bir jaǵımnan kerege qıssa, ekinshi jaǵınan ústimnen júk basıp baratır. Dawısımnıń barınsha «Way-way, demiktim» – dep baqıraman. Biraq dawısım ózimnen alıslap kete almaydı. Gúbirlengenimdi aǵam sezgen qusaydı. Túrgelip, betimdi azǵantay ashıp qoydı. Bunnan keyin azlap erkin dem alayın dedim. Apam qolına urshıǵın ala sala alaqshınnıń qasına otıra qaldı. Aǵam qobdıydan atawız benen shókkishin alıp, sozanın sabaqlay sala, góne gewishin jamawǵa kiristi. Bárin de kórip jatırman. Durıs aqıl taptıq deskendey, ekewi bir-birine jımıyısıp, qarasıp qoyadı. Aradan kóp waqıt ótpey-aq, aqsaqal menen keshegi men kórgen jigittiń ózi kirip keldi. Sálemlesip qolınan alsa da, kelgen qonaqlarǵa aǵam orın bere qoymadı. Tek jılısıńqırap, esik betirekten olarǵa orın awıstırdı.

Tólepbergen Qayıpbergenov.

(Dawamı bar).

Sózlik:

Alaqshın – úy shetinde shaynek-kese salatuǵın tazalıq ushın arnawlı taxtaydan islengen nárse.

Sozan – ushı topır iymeklew úlken iyneniń túri, bizdiń ornınan ótkeriwge arnalǵàn iymek iyne.

Qobdıy – ustalardıń quralların salatuǵın kishkene qutı.

Sorawlarǵa juwap beriń

174. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Turdımurattı apası ne sebep uyqıdan oyattı?
- Sizińshe, Turdımurat ne ushın muǵallimnen qorqtı?
- Waqıyanıń izi ne menen juwmaqlanıwı múmkin?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Adam mánisinde qollanılatuǵın atlıq sózlerge betlik jalǵawı úsh bette, **birlik** hám **kóplik** túrinde jalǵanadı. ***Mısalı:*** **birlik túrinde:** Men oqıwshı**man.** Sen oqıwshı**sań.** Ol oqıwshı. **Kóplik túrinde:** Bizler balamız (bala**larmız**). Sizler bala**sız** (bala**larsız**). Olar bala**-lar.**

Atlıq sózlerdiń betleniw úlgisi:

Bet	Birlik san	Kóplik san	Birlik san	Kóplik san
I	muǵallimmen	muǵallimlermiz	oqıwshıman	oqıwshılarmız
II	muǵallimseń	muǵallimlersiz	oqıwshısań	oqıwshılarsız
III	muǵallim	muǵallimler	oqıwshı	oqıwshılar

Tapsırmanı orınlań!

175. Berilgen sózlerdi kestedegi úlgi tiykarında betleń.

Batır, aspaz, qaharman, shofyor, súwretshi.

MUǴALLIMGE RAXMET

(povestten úzindi) 2-bólim

Túsinip oqıń!

Kelgenler meni túk sezbeydi. Tek apama kórinetuǵın usayman. Bir ret men tárepke qaradı da, sestińdi shıǵarma degendey, óziniń ketik tisli awzın alaqanı menen bastı. Men onısız da tınısh jatırman.

– Balańız qayda? – dedi aqsaqal. Bunı ol aǵamnan sorasa da, apam dárriw juwap berdi.

– Qız apasınıkine qıdırıp ketip edi. Muǵallim bir nárselerdi jazatuǵınday bolıp qolına qálem, qaǵaz alıp otır.

– Qashan ketti? – dedi ol.

– Keshe.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

– Balańızdıń atı kim? – dep soradı muǵallim.

Usı waqıtta men buryńǵıdan da beter qısıldım. «Apam atımdı aytsa, onıń qıdırıp ketti, degenine muǵallim inanbaydı. Sabap ketse de, búytip jasırınbawım kerek eken. Aǵam menen apam teńnen ótirikshi boladı-aw» – dep qınaldım. Sóytip jatıp, sál qozǵaldım ba deymen, ústimdegi bir kórpe arshaǵa súyenip otırǵan aqsaqaldıń ústine jalp ete qaldı.

– Haw! – dedi apam hesh nárseni bilmegensip, sóytip ırǵıp túrgele sala jańaǵı kórpeni bas ushıma tamanıraq tasladı. Kórpe túsken waqıtta ayaǵım shamalı ashılıp ketti me, – dep qorqtım. Sebebi muǵallimniń eki kózi ayaq ush betimdi jep baratır. Oǵan bildirmew ushın ayaqlarımdı áste ǵana bawırıma tartıp edim, ústimdegi kórpe-tóseklerdiń barlıǵı qulap, tasırayıp kórindim. Bul bárinen de jaman boldı. Jata bererimdi de, túrgelip qonaqlar menen sálemlesiwdi de bilmedim. Apam menen aǵam astındaǵı erinlerin tislep alǵan shıǵar deymen. Bir-birine adırayısa qarastı. Apamnıń urshıǵı úzilip, aǵamnıń shókkishi mańlayına tiyip ketti.

– Turdımurat, demigip qalmadıń ba? – dedi muǵallim kúlip. Ol meniń atımdı umıtqan shıǵar dep edim. Umıtpaǵan eken. Uyalǵanımnan ne qılarımdı bilmey, moyın omırtqası úzilip ketken kisidey, ornımnan zorǵa turdım.

– Jigit te jasırına ma eken? Bul – qorqaq adamlardıń isi. Al, Turdımurat, sen keshe batır ediń ǵoy? – dedi de muǵallim qasıma kelip, basımdı sıypaladı.

– Jasıń neshede?

– On úshte, – dedim men sıbırlanıp.

– Oqıysań ba? – dep muǵallim bir nárselerdi jaza basladı.

Ne dep juwap qaytararımdı bilmey, dáslep aǵama, onnan soń apama qaradım. Olar «oqımayman de» degendey, birese kózlerin qısıp, birese basların shayqap-shayqap qoyadı.

Kempir-ǵarrıńa nege qaraysań? – degen awıl aqsaqalınıń sorawına ne derimdi bil-

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

mey uyalıńqırap tursam, muǵallim de meniń ishime kirip shıqqanday, bılay dedi:

– Bul márt jigit, oqıydı.

Jáne ne derimdi bilmey biraz turdım da, birden moynımdı kóterip turıp:

– Awa, oqıyman, muǵallim, – dedim.

Tólepbergen Qayıpbergenov.

Sorawlarǵa juwap beriń

176. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Balanı ata-anası ne ushın jasırdı?
- Turdımurat qanday sheshimge keldi?
- Mektepke birinshi kelgenińizde qanday qızıqlı waqıyalar boldı?

Eslep qalıń!

Adamǵa, zatlarǵa arnalıp qoyılǵan attı **menshikli atlıq** deymiz. Menshikli atlıqlar bas hárip penen jazıladı. **Mısalı:** *Qońırat, Qarataw, Aral teńizi, Ájiniyaz, «Jetkinshek» gazetası, «Qarlıǵash» jurnalı h.t.b.*

Tapsırmanı orınlań!

177. Berilgen kesteni toltırıń. Menshikli atlıqlardı bas hárip penen jazıwdı esten shıǵarmań.

Doslarıńızdıń atların atań.	
Qanday jer-suw atların bilesiz?	
Qanday gazeta-jurnal atların bilesiz?	
Qaysı shıǵarmalardı súyip oqıysız?	
Qaysı jazıwshı-shayırlardıń atların bilesiz?	

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

TIGIWSHILIK KÁSIBI

Túsinip oqıń!

Kiyim piship tigemen

Ashtı talant esigin,
Ǵárezsizlik zamanı,
Moldan bolıp nesiybem,
Boldım óner mamanı.

Ne bir úlgi bar mende,
Kiyim piship tigemen,
Kóziń qızar kórgende,
Naǵıs salıp bilemen.

Beshpent, komzol, shapanǵa,
Qolım tiyse gúl endi,
Zawıq berer adamǵa,
Jalt-jult etip nur endi.

Úyrenemen, oqıyman,
Keńeydi oy-órisim,
Shulıq, qolǵap toqıyman,
Sheberlikke eristim.

Xalmurat Saparov.

Sorawlarǵa juwap beriń

178. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta qaysı kásip iyesi haqqında aytıladı?
- Bul kásipti iyelew ushın qaysı pánlerdi jaqsı biliw kerek?
- Siz tigiwshige qanday kiyimlerdi tiktirdińiz?
- Er balalardıń tigiwshi bolǵanına qalay qaraysız? Ne ushın?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Eslep qalıń!

Zatlarǵa ulıwma qoyılǵan attı **ǵalabalıq atlıq** deymiz. Ǵalabalıq atlıqlar kishi hárip penen jazıladı. **Mısalı:** *adam, oqıwshı, kanal, parta, taw h.t.b*

Tapsırmanı orınlań!

179. X. Saparovtıń «Kiyim piship tigemen» qosıǵınan ǵalabalıq atlıqlardı terip jazıń.

QURÍLÍSSHÍLAR

180. Súwrette qaysı kásip iyelerin kórip tursız? Olar ne islep atır?

Túsinip oqıń!

Qurılısshı bolaman

Bizler geyde mektepte,
Toplanısıp bir jerge,
Oylasıqtı quramız,
Tolqınlanıp turamız.

Náwbetim meniń kelgende,
Maǵan da soraw bergende,
«Úlkeygende sen endi,
Kim bolmaqshısań?» – deydi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sol waqta men shadlanıp,
Turdım sózge sazlanıp,
Qaytardım, batıl juwap,
Jay salaman dep nıqlap.

Islesem salıp ǵayrat,
Kókke tiyer imarat,
Mine, meniń ármanlarım,
Orınlayman sózsiz bárin.

Zubayda Ishmanova.

Aylar hám jıllar ótip,
Úlkeysem men erjetip,
Aǵamnıń jolın tutıp,
Júremen záwlim jay qurıp.

Eslep qalıń!

Zattıń is-háreketin bildiretuǵın sózler **feyil** dep ataladı. Feyiller **ne qıldı? ne qıladı? ne qılıp atır? ne isledi? ne qılıp júr?** hám tağı basqa da sorawlarǵa juwap beredi.

Tapsırmanı orınlań!

181. Qurılıs tarawında jumıs isleytuǵın tómendegi kásip iyeleriniń atların súwretine qarap durıs tabıń hám olardıń wazıypasın anıqlań.

Aǵash ustası

gaz trubasın tartadı, kepserleydi.

Kepserlewshi

diywal hám edendi boyaydı.

Boyawshı

áynek-qapı saladı, jaydıń basın bastıradı.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

ÚY ALDÍNDAǴÍ QÍYTAQ JER

182. Qosıqtı rollerge bólinip, kórkemlep oqıń.

DIYQAN BALA MENEN QÍYQAŃ BALA

Qıyqań bala:

Aǵama **shataq salaman,**
Anama shataq salaman,
Ápermese bir zattı,
Tepsinip **jılap alaman.**
Pechenye, qanttı **shashaman,**
Is buyırsa bultıyıp,
Zıp berip úyden **qashaman.**
Barlıq zattı **búldiremen,**
Qıńırlıqqa **jeńdiremen,**
Áytewir men ata-anamdı,
Aytqanıma **kóndiremen.**

Diyqan bala:

Óytip bala **qıyqań bolma,**
Is qosjaqpas **sıypań bolma,**
Ata-anańdı kúydirip,
Oysız bolma, **biypám bolma.**
Jas basıńnan **hayyar bolma,**
Tayın asqa **tayar bolma,**
Ata-ana xızmetine,
Jumala, jan ayar bolma.
Men miynetke **erinbeymen,**
Jalqaw bolıp **kórinbeymen,**
Diyqan atamnıń qasında,
Nál egemen, álpeshleymen.
Bárha xızmet qılǵan jaqsı,
Qıyqań bala bolǵan jaman,
Diyqan bala bolǵan jaqsı.

Tólepbergen Mátmuratov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

183. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta ne haqqında sóz boladı?
- Sizińshe, avtor ne sebep eki balanı salıstırǵan?
- Turmıstа usınday balalardı kórdińiz be? Aytıp beriń.
- Qosıqtan ózińizge qanday juwmaq shıǵarasız?

Tapsırmanı orınlań!

184. T.Mátmuratovtıń «Diyqan bala menen qıyqań bala» qosıǵındaǵı qara hárip penen jazılǵan sózlerge soraw beriń hám awızsha gáp qurań.

Eslep qalıń!

Feyil sózler mánisine qaray **bolımlı feyiller** hám **bolımsız feyiller** bolıp bólinedi. **Mısalı:** *oqıdı, jazdı, kúldi* – ***bolımlı feyil,*** *oqımadı, jazbadı, kúlmedi* – ***bolımsız feyil.***

185. Diyqanshılıq kásibi hám diyqannıń isleytuǵın jumısları haqqında kishi tekst jazıń.

Tayanısh sózler: *egedi, suwǵaradı, miynet etedi, shınıǵadı, sharshamaydı, tınbaydı.*

NÁLSHE EKKEN QÍZ

Túsinip oqıń!

Shiye nálin qolǵa alıp,
Áliyma ketip baradı.
– Qayda, qızım, ne isleyseń? –
Dep anası soradı.

– Sabaq waqtı pitti, apa,
Endi miywe egemiz,
Mektep jerin baǵ etemiz,
Baǵdan miywe teremiz.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

– Mına náldi shetke egip,
Ózim kútip júremen,
Tez jetiler, miywe berer,
Gúllegenin kóremen.

– Gúli sulıw bileseń ǵoy,
Aq hám qızıl boladı,
Kórsem gúlin miynetimniń,
Kewlim oǵan toladı.

Dedi, ketti, shiye ekti,
Shiye ósti, úlkeydi,
Jas miynettiń jemisinen,
Miywelenip kórkeydi.

Nawrız Japaqov.

Sorawlarǵa juwap beriń

186. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Áliyma qayda ketpekshi boldı? Apası oǵan ne dedi?
- Siziń mektep bağında qanday miywe ağashları bar?
- Jasıl tereklerdiń densawlıǵımızǵa qanday paydası bar?
- Bunnan qanday juwmaq shıǵarasız?

Eslep qalıń!

Bolımlı feyiller is-hárekettiń bolǵanın, orınlanǵanın bildiredi. **Mısalı:** *aytti, otırdı, kórdi, isledi.*

Bolımsız feyiller is-hárekettiń bolmaǵanın, orınlanbaǵanın bildiredi. **Mısalı:** *aytpadı, otırmadı, kórmedi, islemedi.*

Bolımlı feyillerge **-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe** qosımtaların qosıw arqalı bolımsız feyil jasaladı. **Mısalı: sóyle –** *sóyleme,* **ayt –** *aytpa,* **otır –** *otırma,* **isle –** *isleme.*

Tapsırmanı orınlań!

187. Berilgen gáplerdegi bolımsız feyillerdi bolımlı feyillerge aylandırıp kóshirip jazıń. Ekewin salıstırıń.

Axmet 3-klasta oqımaydı. Ol azanda erte turmaydı. Sabaqtan bos waqıtlarında úy aldındaǵı qıytaq jerge qaramaydı. Ağasına járdem bermeydi. Axmet miywe ağashların ekkendi jaqsı kórmeydi.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

V BAP

JAS EKONOMIST. PUL HAQQÍNDA TÚSINIK

Túsinip oqıń!

Áyyemgi zamanda adamlar qáwim-qáwim bolıp jasaǵan. Hárbir qáwim ózi ushın kerekli azıq-awqat ónimlerin, kiyim-kensheklerdi hám ápiwayı jumıs quralların ózi islep shıǵarıp, paydalanǵan. Bunday xojalıq ekonomikanıń eń dáslepki kórinisi bolıp ol natural xojalıq dep atalǵan. Xojalıqtıń hárbir aǵzası áste-aqırın belgili bir ónim túrin islep shıǵarıwǵa iykemlesken.Waqıttıń ótiwi menen hárbir kásip iyesi óz ónimlerin basqalar menen almastıra baslaǵan. Bul pul aylanısınıń dáslepki kórinisi edi.

Házirgi zamanda naq yaǵnıy tıyın hám qaǵaz pullar, kredit yaǵnıy chek kórinisindegi pullar hám tólemli plastik kartadaǵı elektron pullar bar.

Pul tómendegi qásiyetlerge iye bolıwı kerek:

- Adamlar janında alıp júriwi ushın jeńil, qolaylı, ıqsham;
- Bekkem, shıdamlı, sapalı bolıwı;
- Qálbekilestiriwdiń qıyın bolıwı.

Pul adamzattıń eń úlken oylap tabılıwlarınıń biri boldı.

(Balalar enciklopediyasınan)

Sorawlarǵa juwap beriń

188. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Áyyemgi zamanda adamlar qalay jasaǵan?
- Puldıń qanday túrleri bar?
- Pul qanday qásiyetlerge iye bolıwı kerek?
- Siz puldıń qaysı túrinen paydalanasız?

Tapsırmanı orınlań!

189. Berilgen sorawlar tiykarında «Diyqan bazarında» temasında dialog dúziń. Aqshańızdı únemlep jumsawǵa úyreniń.

– Kelip qalıń, qáne mazalı alma, júzimlerden alıń!
– Assalawma áleykum, diyqan ata. Almańız qanshadan?
– ...
– Júzimińiz she?
– ...
– Bahasın túsińkirep beresiz be?...

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

190. Kóz aldıńızǵa keltiriń. Tosattan úyińizge miyman kelip qaldı. Apańız sizge aqsha berip, dúkannan dasturqan ushın kerekli zatlardı alıp keliwdi tapsırdı. Toparıńız benen oylasqan halda dúkannan alınǵan zatlardıń dizimin dúziń hám bahaların jazıń. Jámi qansha pul sarplaǵanıńızdı esaplań.

ISBILERMEN

Túsinip oqıń!

Jaqsı biler istiń kózin,
Alar eldiń alǵıs sózin,
Jurt aldında jarıq júziń,
Miynetkesh jan isbilermen!

Kórsetip óner, talantın,
Gúllenter Ana-Watanın,
Hárbir úydiń dasturqanın,
Toltırsam, der isbilermen.

Puldı orni menen jumsar,
Jańa jumıs ornın ashar,
Jańalıqqa qushaq ashar,
Kópke órnek isbilermen!

Súysinerseń kórip isin,
Tatar miynettiń jemisin,
Zamanǵa say oy-órisi,
Mártebeli isbilermen!

Dáwirimniń qaharmanı,
Mol bolǵay tabıs qırmanı,
Orınlanǵay bar ármanı,
Kerek jurtqa isbilermen!

Baxıtlı Sarıbaev.

Tapsırmanı orınlań!

191. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám 2 tobın yadlań.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

192. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Isbilermen degende kimdi túsinesiz?
- Olar ne menen shuǵıllanadı?
- Siz úlkeygende kim bolmaqshısız?

Tapsırmanı orınlań!

193. Oqıń. Naqıl-maqallardıń mánisin túsindirip beriń. Feyillerge sorawların qoyıń.

1. Juwırǵan almaydı, buyırǵan aladı. 2. At, tonıńnan ayırılsań da, adamgershilikten ayırılma. 3. Jaqsılıq jerde qalmas. 4. Búgingi isti erteńge qaldırma. 5. Islemegen tislemeydi.

AŃQAW MERGEN

(ertek)

Túsinip oqıń!

Burın, burın, burın waqta,
Otırǵanda xanlar taxtta,
Taxtakópir, Shımbay jaqta,
Bir mergen bolǵan eken.
Óz-ózinen qıyallanıp,
Berzenki mıltıq qolǵa alıp,
Kerek zatın arqalanıp,
Toǵay betke barǵan eken.
Qarıw-kúshi boyǵa tarap,
Kún uzaqqa etip talap,
Shópti-shardı tintip qarap,
Tınbay talap qılgán eken.
Shańqay tústiń shamasında,
Góne japtıń jaǵasında,
Aqbaslıqtıń arasında,
Bir sur qoyan jatqan eken.
Bunı mergen anıq kórdi,
Atayın dep kewil bóldi.
Bir-eki adım jaqın keldi,
Qıyal oylap turǵan eken:
Bunı házir alsam atıp,
Bir adamǵa bersem satıp,
Pulın alsam sıńǵırlatıp,
Bir quwansam degen eken.
Pullarına tawıq alsam,
Tawıqqa kóp dánler salsam,
Ǵurıq bastırıp izzet qılsam,
Shójeletsem degen eken.
Pul jıynasam tawıq satıp,
Sawda qılsam bir uqsatıp,
Qaltam tolı pulǵa batıp,

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Xodlı bolsam degen eken.
Jalǵız eshki alsam satıp,
Ol eshkini ılaqlatıp,
Jarmamızǵa qatıq qatıp,
Házlik etsem degen eken.
Eshki aydap bazar barıp,
Qımbatıraq nırq shıǵarıp,
Bir qulındı satıp alıp,
Jetelesem degen eken.
Seyis qılıp kókke baqsam,
Tekiymetten jabıw japsam,
At moynına tumar taqsam,
Júrmel etsem degen eken.

Bes jasında suwlıq salıp,
Kúnde-kúnde toyǵa barıp,
Qashıp júrsem ılaq alıp,
Qıyt-qıytlasam degen eken.
Dawısınan qoyan qashıp,
Neshe-neshe qırdan asıp,
Mergen qaldı basın qasıp,
Dım pántqumar qalǵan eken.
«Jeti oylap bir kespegen,
Óz paydasın bilmes» degen.
«Qurı qıyal-eles» degen,
Naqıl bolıp qalǵan eken.

Mırzaǵaliy Dáribaev.

Sózlik:

Berzenki mıltıq – mıltıqtıń bir túri.
Xodlı bolsam – isi júrisiw.
Qulın – biyeniń jańa tuwılǵan, altı ayǵa shıqpaǵan balası.
Tekiymet – naǵıslanıp islengen kishkene kiyiz.
Júrmel – mingen kisige júrisi jaylı at.

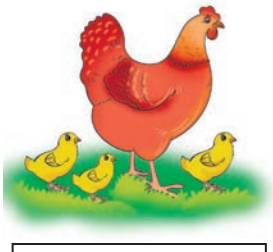
Sorawlarǵa juwap beriń

194. «Ańqaw mergen» ertegi boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Ertektegi bas qaharmannıń kásibi ne?
- Ol neler haqqında oyladı?
- Onı isbilermen dewge bola ma? Ne ushın?

Tapsırmanı orınlań!

195. Ańqaw mergenniń qıyalındaǵı bayıp ketiw izbe-izligin durıs tabıń. Olardı sanlar menen belgileń.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

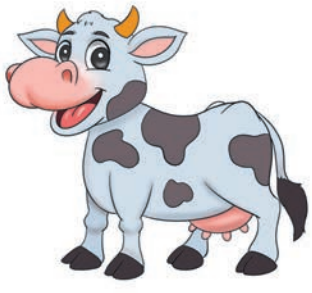
Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

196. «Eger men isbilermen bolsam...» degen temada kishi tekst dúziń. Isińizdi neden baslaǵan bolar edińiz?

(Máselen, shóje saqlaw, bir nárselerdi oylap tabıw h.t.b.)

JETI ǴÁZIYNE

Jeti ǵáziyne menen tanısıń!

sıyır

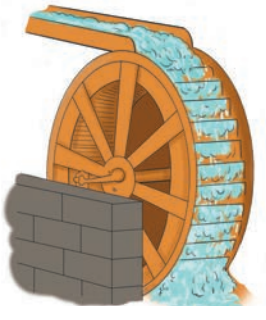
tawıq

pal hárresi

nawqan qurtı

juwaz

digirman (qaraz)

toǵay

Sorawlarǵa juwap beriń

197. Súwret boyınsha berilgen sorawlarǵa juwap beriń.

- Siz ǵáziyne degende neni túsinesiz?
- Súwrette berilgenlerdi ne ushın ǵáziyne dep ataw múmkin?
- Siziń pikirińizshe, sıyır ne ushın ǵáziyne dep atalǵan?
- Jeti sanı menen baylanıslı nelerdi bilesiz?

Tapsırmanı orınlań!

198. Tómendegi jeti ǵáziynege baylanıslı sózlerdi durıs tawıp, gáp qurań.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sózlerdi durıs baylanıstırıń	
Sıyır	shıpa boladı
Tawıq	sút hám ǵósh beredi
Pal hárresi	máyek beredi hám tósek boladı
Juwaz	un islenedi
Digirman	baspana hám otın boladı
Toǵay	kiyim ushın jipek beredi
Nawqan qurtı	ósimliklerden may alınadı

199. Berilgen sorawlar átirapında doslarıńız benen sáwbetlesiń.

- Házir jaylar nelerden qurıladı? Burın she?
- Qara úydi kórdiniz be?
- May qaysı ósimliklerden alınadı?
- Sıyırdan basqa qaysı haywanlar sút ushın baǵıladı?
- Qaysı qalalarda un zavodları bar? Esittińiz be?
- Úy quslarına neler kiredi? Bódeneniń máyegin jep kórdińiz be? Bódene úy qusı ma?
- Qaraqalpaqstanda toǵaylar bar ma? Házir qurılısta aǵashlardan paydalanamız ba?
- Paydalı jánliklerge qaysı jánlikler kiredi?
- Házir nawqan qurtı baǵıla ma? Qay jerde baǵıladı?

200. Súwrette berilgenlerdiń ǵáziyne ekenin túsindirip gáp qurań.

Mısalı: *Tawıq biziń tiykarǵı azıq-awqatımız. Onıń góshi de, máyegi de paydalı.*

201. Jeti ǵáziyne haqqında qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózliginde berilgen túsinikler menen oqıp tanısıń.

- **Digirman** – dándi tartıp un etiwge arnalǵan hám ústi aynalatuǵın, tiselgen eki dóńgelek tas. Digirman jel digirman, otırma digirman, qol digirman bolıp bólinedi.

Keter waqta qol haqısın sorasa,

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

*Úydiń múlki **digirmanın** soraptı. (K.Sultanov)*

- **Juwaz** – kóliktiń kúshi menen aylanatuǵın gúnjiden, kendirden may shıǵaratuǵın ásbap.

  Ortadaǵı tamnıń pátigine bekkemlengen baqannıń ushı juwazdıń keń shuqırında gúnjini ezip, mayın shıǵarıp tur. (B.Bekniyazova)

- **Sıyır** – qara maldıń urǵashısı. Sıyırdıń sútin bergen. (J.Aymurzaev)
- **Tawıq** – qoraz hám mákiyen bolıp ayırılatuǵın úy qusı.

  *Qaqalaǵan **tawıq** tuwmay qoymas. (Qq.x.n.)*

- **Toǵay** – jabayı ósken qalıń aǵashlıq, orman.

  El aralaǵan sınshı bolar,

  ***Toǵay** aralaǵan úyshi bolar. (Qq.x.n.)*

- **Nawqan qurt** – tuttıń japıraǵın jep, jipek shıǵaratuǵın qurt.

  ***Nawqan** tuttım xalqım **jipek** kiysin dep. (I.Yusupov)*

- **Jipek** – pilleden islenip shıǵarılatuǵın jip. Jipten toqılıp shıqqan hasıl gezleme, mata.
- **Pal hárre** – pal jıynaytuǵın hárre.

202. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám yadlap alıń.

PILLEKESH QÍZ QOSÍǴÍ

Nawqan tuttım, xalqım jipek kiysin dep,
Dos quwanıp, dushpanlarım kúysin dep,
Máńgilik baxıttıń jipek bayraǵın,
Tań samalı talwaslanıp súysin dep.

Shaqqan, shaqqan, shaqqan qız ,
Nawqan qurtın baqqan qız...

Qalıń tutqa kirdim erte oyanıp,
Japıraq terdim aq bilegim sıbanıp,
Tań búlbili tamıljıtıp sayrasa,
Men de oǵan nama qostım quwanıp.

Japıraq, japıraq tergen qız,
Miynet zawqın súrgen qız...

Ibrayım Yusupov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

203. Sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta qaysı kásip haqqında sóz boladı?
- Ne ushın náwqan qurtı jeti ǵáziyneniń birine kiredi?
- Siz jáne nelerdi ǵáziynege uqsata alasız?
- Jeti ǵáziyneniń qaysı biri sizde bar?
- Jeti ǵáziyneniń qaysı biri sizde bolıwın qáleysiz? Ne ushın?

Tapsırmanı orınlań!

204. I.Yusupovtıń «Pillekesh qız» qosıǵı tiykarında nawqan qurtın baǵıwdıń paydası haqqında kishi tekst jazıń.

QASQA SÍYÍR

(gúrriń)

Túsinip oqıń!

...Bir kúni apam bazardan júni qap-qara bolıp jıltıraǵan, uzın bel, mańlayında úlken qasqası bar, oǵada iri qashar sıyır satıp alıp keldi. Bul qara qashardıń kózleri úlken, múyizleri ótkir, bóksesi biyik, ayaqları, quyrıǵı da uzın, sulıw mal edi.

– Bul qashar sırt elden kelgen hasıl maldıń tuqımı, anası usı jurttıń malı, oǵan kóp ot-jem beriwimiz kerek. Fermanıń adamlarınan satıp aldım, buwaz eken, jazda tuwadı, sútli dep atır, – dedi apam quwanıp. Jem bersek úyge tez úyrenedi.

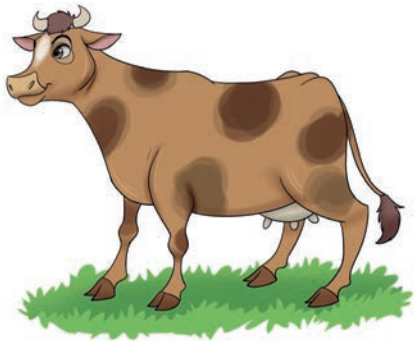
...Qawın pisik kúnleri apam qızıl sıyırdı sawıwǵa erte tańda malxanaǵa barsa, satıp alǵan qasqanıń janında ala buzaw túrgelip-jıǵılıp, anasın emip atır eken. Sol kúnnen baslap qasqa sıyırǵa qawın-ǵarbızdıń pállesin berip, shóp orıp salıp, gúnjara berip baǵa basladıq. Qasqa sıyır oǵırı sútli bolıp shıqtı, azanlı-kesh eki shelek sút beredi. Úlken qazanǵa sút pisirgende, qoyıw qaymaǵına bir qırma tabaq tolatuǵın edi.

...Avgust ayında bizińaǵama Partaw jerdegi qawın atızdı túnde qorıwdı tapsırıldı... Bul ushın qosımsha is haqı beriledi eken. Keshki awqattan keyin mıltıǵın iynine asıp, **Qutlıayaqtı** izine ertip, qonıwǵa ketetuǵın edi...

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Úyde iyttiń joqlığı sol kúnleri júdá bilinip qaldı. Bir túnde **Ultan jap** tıń ishi menen kelgen saǵal shiyden soǵılǵan tawıq qostı tesip kirip, iri qorazdı alıp ketipti. Japtıń jaǵasında kelip-qaytqan izlerdi kórgen aǵam «bul saǵal bir dámikti, endi taǵı keledi-aw» dep basın shayqap qoydı da, jantaq gúdini qorshap qoyǵan biyik sım tordı alıp, tawıq qosqa aylandırıp tutıp shıqtı.

...Aradan úsh-tórt kún ótkennen keyin, bul saǵaldıń sumlığı basına jetti...

...Sol kúni saǵal tawıq qosqa kire almay, sım tordı tırnap-tırnap asha almadı. Jaqında tuwılǵan buzawdıń iyisin sezip, qalıń jıńǵıl qoranı jarıp kirmekshi boldı. Sonda batıstaǵı irgeles qońsımızdıń **Barbos** degen «qasqır» iyti qattı úrip, jap betten saǵaldıń izinen iyis alıp kelip qaldı. Arqadaǵı jaqın qońsımız **Abılla** aǵanıń da iri tóbeti **Tórtkóz** de arsıldap, japtan sekirip ótip, járdemge shawıp keldi.

Qáwipten qutılmaqshı bolǵan saǵal tawıq qostıń túbindegi jiydege minip, biyik malqoranıń ishine sekirip túskende, buzawın qorǵap, tayın turǵan qasqa sıyırdıń ótkir múyizine ilindi.

Jan dawısı shıqqan saǵal múyizden jazdırıldı, qalıń qoranıń túbin jarıp, bası sırtqa shıqqanda, qasqa sıyır onı ekinshi márte dúgip, eki qatar qıspaqlap, bekkem soǵılǵan jıńǵıl qoraǵa jabıstırıp tasladı. Artına birden aylanıp, uzın ayaǵı menen sáddelep, qattı tewdi.

Bul waqıtta bizler qara úyde shırt uyqıda jatır edik. Iytler úrgennen-aq oyanǵan **Xojaniyaz** ájaǵam fonarın jaǵıp, sırtta shanshıwlı turǵan temir jabanı qolına tutıp, qoraǵa juwırıp bardı. Ol jan aybat penen qoranı jarıp, qasqa sıyırdıń hújiminen qutılıp, qanı jerge tamshılap, qashıp baratırǵan qızıl saǵaldı anıq kórip qaldı... Saǵal biziń júweri atızdıń ishi menen qashıp, torańǵıl toǵayǵa kirip, iytlerdiń quwǵanınan qutılıp ketti...

...Qasqa sıyır biraz waqıtqa deyin sup-sulıw ala buzawın emirenip jalap, keń tanawları parıldap, pısnap dem alıp, elewrep, saǵal ketken jaqqa qáweter menen qaradı da turdı...

Jumaniyaz Óteniyazov.

Sorawlarǵa juwap beriń

205. «Qasqa sıyır» gúrrińi boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Qasqa sıyırdıń kórinisi qanday edi?
- Saǵal qayaqqa hújim etti?
- Qasqa sıyır qanday erlik kórsetti?
- Shıǵarmanı oqıp, qanday juwmaq shıǵardıńız?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

206. Gúrrińdegi qara hárip penen jazılǵan sózlerdiń ne ushın bas hárip penen jazılǵanlıǵın túsindirip beriń.

207. Oqıń. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi túbir menen qosımtaǵa ayırıp jazıń. Olardıń xızmetin túsindirip beriń.

Qansha sharshap kelse de, Kúnbiyke qızıl **tarını** quwırdı. Digirmanǵa tartıp **un** qıldı. **Digirmanǵa** birge barǵan Allayar anasına qoldastı. Kúnbiyke sol **unnan** qamır iylep nan jawıp, sharshap keshte súre jıǵıldı *(B. Ernazarov).*

Sózlik:

Qoldastı – birgelikte tarttı.
Súre jıǵıldı – jattı, dem aldı.

208. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám yadlap alıń.

KEL, MIYMANÍM

Túsinip oqıń!

Kel, miymanım, kele ber,
Bólisemiz barımdı,
Balalarım da qásterler,
Saǵan arnaǵanımdı.

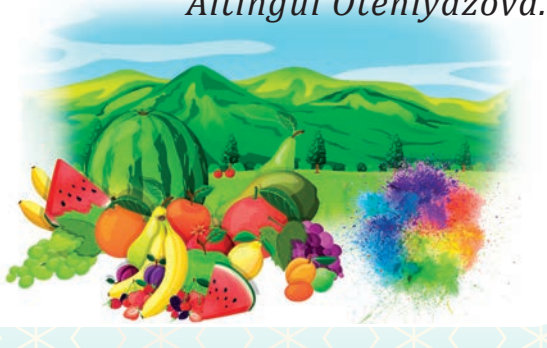
Qaynap turar qazanım,
Ol-nesiybeń shashılǵan,
Taǵamlarım mazalı,
Jeseń ishtey ashılǵan.

Toǵayımda kiyikler,
Tawlarımda baylıq bar,
Suwlarımda sekirip,
Oyın qurar balıqlar.

Ishkiń kelse sen eger,
Sıyırlarım sút berer,
Pal usınar hárreler,
Tawıǵım máyek berer.

Sol, xosh kelgen miymanlar,
Xosh bop qaytsın eline,
Bul baxıtlı sayranlar,
Yadta qalsın máńgige.

Altıngúl Óteniyazova.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

209. Qosıq boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Shayır qosıqtı kimge qarata jazǵan?
- Qosıqta nelerdi táriyipleydi?
- Siz sırt elli miymanlarǵa elimizdi qalay táriyiplegen bolar edińiz?

210. Berilgen sózlerge gáp qurań. Olardı feyil sózler menen baylanıstırıp jazıń.

Miyman, taǵam, toǵay, balıq, sút, pal, máyek.

TORAŃǴÍL TOǴAYLARÍ

Túsinip oqıń!

Nókistiń shıǵısında, batıs jaǵında,
Bulttay jasıl dónip tańǵı saǵımda,
Altınday sarǵayıp gúzdiń waǵında,
Sizler turar edińizler shuwıldap,
Torańǵıl toǵayları.

Aldın otın ushın kesip áketti,
Bazında bilqastan ot qoyıp ketti,
Aqırı, adamlar túbińe jetti,
Qulaǵımnan ketpes shuwıldılarıń
Torańǵıl toǵayları.

Íras, miywası joq, qıysıq terekseń,
Bıraq tábiyatqa máńgi kerekseń,
Biziń sheksiz dalalarǵa derekseń,
Túslerime enip júreseń endi.
Torańgıl toǵayları.

Keńesbay Karimov.

Sorawlarǵa juwap beriń

211. Qosıq boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Qosıqta ne haqqında aytıladı?
- Toǵaydı qalay kóz aldıńızǵa keltiresiz?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

- Tereklerdiń tábiyatqa qanday paydası bar?
- Olardı qalay qorǵay alamız?
- Bunnan ózińizge qanday juwmaq shıǵarasız?

Tapsırmanı orınlań!

212. Tábiyatta tereklerdiń sanın kóbeytiw ushın ne islew kerekligi haqqında 3 usınıs jazıń.

PAL HÁRRELERI

Túsinip oqıń!

Pal hárreleri aman qalıw ushın pal tayarlaydı. Bul olardıń jeke zárúrli awqatı. Eger uyada alpıs mıń pal hárresi bar bolsa, olardıń kópshiligi úy hárreleri tárepinen palǵa aylandırılǵan nektar jıynawǵa qamtıladı. Hárrelerdiń az bólegi azıq izlewshiler sıpatında isleydi. Olar nektar uyaların tabadı, keyin basqa onıń qay jerde bar ekenligin aytıw ushın úyine qaytıp baradı.

Awqat izlewshileri basqa hárrelerge nektardıń qay jerde ekenligin oyın arqalı kórsetip, maǵlıwmat beredi. Usı oyınǵa túsiw waqtında hárreler 8 sanı kórinisinde aylanıp háreketlenip, ishlerin arman-berman silkitedi. Eger awqat hárrelerge júdá jaqın jerde bolsa, olar ishlerin qısqa waqıt, al uzaq bolsa, uzaq waqıt silkitedi.

(Xalıqaralıq PIRLS testinen)

Sorawlarǵa juwap beriń

213. Tekst boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

1. Tómende tekst ishinen alınǵan sózler berilgen. Usı sózlerdiń qaysı seplikke tiyisli ekenligin tabıń.

1. Iyelik	A) hárrelerge
2.Barıs	B) nektardıń
3. Orın	S) jerde
4. Shıǵıs	D) úshten

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

2. Pal hárreleri aman qalıw ushın pal tayarlaydı. Berilgen gápten atlıqtı tabıń. (Durıs berilgen eki juwaptı tabıń)

A) tayarlaydı
S) ushın
B) pal hárreleri
D) pal

3. Berilgen pikirlerdiń tekst tiykarında durıs yáki nadurıs ekenligin anıqlań.

Q/t	Pikirler	Durıs (+)	Nadurıs (-)
1	Hárrelerdiń kópshilik bólegi azıq izlewshiler xızmetin atqaradı		
2	Awqat izlewshileri basqa hárrelerge nektardıń qay jerde ekenligin oyın arqalı kórsetip, maǵlıwmat beredi		
3	Oyınǵa 8 hárre qatnasadı, al qalǵanları qarap turadı		
4	Alpıs mıń hárreniń barlıǵı nektar jıynawǵa qamtıladı		
5	Eger awqat hárrelerge júdá jaqın bolsa, olar ishlerin qısqa waqıt silkitedi		

214. Tekst ishinen pal hárreleri haqqında sizge unaǵan 3 maǵlıwmattı terip jazıń. Gápten feyillerdiń astın sızıń.

JALPAQ TAWÍQ

Túsinip oqıń!

Anası jumısqa baratırıp, kishkene balası Sultanǵa zinharladı:

– Sultan, sabaqlarıńdı tayarlap bolıp buzawlarıńa ot sal, tawıǵıńa dán ber, tağı oynap ketpe, balam.

– Yaqshı, apa, isleymen, – dedi Sultan isenimli túrde.

Apası ketkennen keyin Sultan onıń hámme tapsırmaların orınladı: buzawlarǵa ot saldı, tawıqqa dán shashtı, hátte, úydegi

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

suw sheleklerdi de toltırıp qoydı. Soń tawıqlar uzaqqa ketip qalmaw ushın uzaǵıraqtan qaraǵıshlap júrdi. Óytpese bolmaytuǵın edi. Úyden sál alıs ketse, góne salmanıń ishinen saǵal kelip alıp ketedi. Burın sondaydan eki qorazdı jep ketken edi. Hákisine mektepte birge oqıytuǵın Rústem de balalardı ertip jetip keldi.

– Sultan, júr, qasharman oynaymız, – dedi ol kele qoltıǵına qolın ótkerip.

– Yaq, oynamayman. Apam tawıqlarǵa qarap júr dedi.

– Tawıqtı baǵıwdıń ne keregi bar, ózleri júre beredi-ǵo!

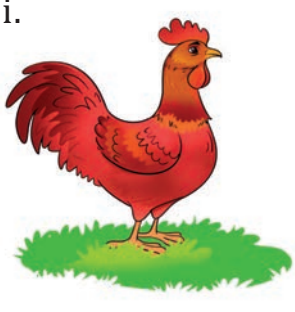
– Saǵal jep ketedi.

– Qayaqtıń saǵalı?! Bizlerdiń shawqımımızdan saǵal kele ala ma?

Sultannıń barǵısı da keldi, keteyin dese tawıqlarınan ayırılıp qalıwdan qorıqtı. Aqırı, oyındı qıymadı, balalarǵa erip ketti.

Azıraqtan keyin arba jol menen ótip baratırǵan «Lókkibay» dıń balonınıń «shúyk» etkeni esitildi. Olar mashina tárepke bir qaradı da qayttan oyın menen mashqul boldı.

– Áy, ballar, berman kelip ketiń, – dedi bir waqta qalpaqlı bir kisi olardıń qasına kelip. Balalar oynańqırap barıp irkildi.

– Mına tawıqtıń kimdiki ekenin tanıysız ba?

Hámmeden burın Sultan juwırıp bardı.

– Biziń tawıqqa usaydı da, biraq.

– Ne?

– Biziń úyde bunday jalpaq tawıq joq edi!

Mashina Sultannıń qızıl qorazın jap-jalpaq etip ezip ketken edi.

Muratbay Nızanov.

Sorawlarǵa juwap beriń

215. Berilgen tekst tiykarındaǵı sorawlarǵa juwap beriń.

- Anası Sultanǵa qanday tapsırmanı berdi?
- Sultan tapsırmanı qalay orınladı?
- Jalpaq tawıq kimdiki edi?
- Tawıq ne ushın jalpaq bolıp qalǵan?
- Bunnan qanday juwmaq shıǵarıwǵa boladı?

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Tapsırmanı orınlań!

216. «Jalpaq tawıq» tekstinen qaratpa sózlerdi tabıń. Olardıń irkilis belgilerine itibar beriń.

Mısalı: *Sultan, sabaqlarıńdı tayarla.*

217. Tekstte neshe adamnıń qatnasındağı dialoglar berilgenligin tabıń. Onda mánisine qaray qanday (xabar, soraw, úndew, buyrıq) gápler bar?

MIYRIMLI BALA

(gúrriń) 1-bólim

Túsinip oqıń!

Bir kúni anam qolıma **tarǵıl baspaqtı** berdi de: «Atızǵa aparıp, otlatıp kel,» – dedi.

Awıldıń balaları menen anamnıń buyrıǵın orınlawǵa kettim. Bul demalıs kúnimiz edi. Jerge kók shıǵıp qalǵan. **Úlken bala**larǵa eliklep, men de baspaǵımdı arqanlap qoyaman.

Biziń tóbemizden **kók aspan** qaraydı. Qaptalımız tereklik. Betimizdi sıypap, **salqın samal** esedi.

Esigimizdiń aldında eki túp tut aǵashı ósip tur. Bıyıl tutımız erte gúlledi. Miywesin házirdiń ózinde-aq jewge boladı dep aytıwdıń ózi jaqsı. Óytkeni geyde ıqlasım ketetuǵın edi. Biraq ele piskeni awzıma túspedi. Meniń bayqawımsha, dáslep miyweniń eń usha bası pisedi eken, anam bolsa tut aǵashınıń usha basındağı miywege ruqsat etpeydi, al qolımnıń jetken jerindegisi awzıma dám bermeydi.

Bir kúni baspaǵımdı otlatıp kelsem, usı tuttıń túbinde turǵan bir balanı kórdim.

Ol bir nársege qapalanǵanday pishinde tur. **Qara kózi** jańa jılaǵan balanıń kózindey móldiredi. Eki qolın artına qayırıp, **kishkene** bir

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

bankanı uslap tur. Meni kórip qorqqan adamday, únsiz turıp qaldı. Ol óziniń ne maqset penen júrgenin sezdirgisi keldi, biraq men onıń menen sóylespesten úyge kirip kettim. Aradan eki minut ótpey-aq tańı shıqtım. Men ol bala álleqashan qashıp ketken shıǵar dep oylaǵan edim. Bala qashpaptı, ol meniń menen tanısqısı kelgendey, awzın jıbırlatıp, maǵan bir nárseni aytıp turǵanday bolıp kórindi. Men apamnan:

– Mına balanıń jumısı bar ma? — dep soradım.

Apam balaǵa da, maǵan da itibar bermey:

— Qoyshı, bala bolǵan soń júrgen dá, — dedi de meniń qolıma bir shórekti uslatıp:

— Shıraǵım, suw úydiń túbine keldi. Atızǵa ashıp jiber, — dep ótindi. Apamnıń bul sózin esitkende, jańaǵı bala shıdap tura almay, ol maǵan qarap **salmaqlı dawıs** penen:

— Qáleseń, men saǵan járdem ete alaman. Birge barıwǵa bola ma? — dep soradı. Men onıń bul sózin aqlanıw ushın aytıp tur eken dep túsindim. Óytkeni ol múmkin biziń tutımızdıń miywesin urlawǵa kelgen shıǵar dep te gúdiklengenmen. Biraq balanıń jedel qıymılı hám pısıqlıǵına tań qalıp, usı **jaman oy**ımnan tez aynıdım da, júr dep oǵan buyırdım.

Ótegen Ayjanov.
(Dawamı bar).

Sorawlarǵa juwap beriń

218. Gúrriń boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Gúrrińde qaysı miywe aǵashı haqqında sóz boladı?
- Sizińshe, biytanıs bala ne ushın tut aǵashınıń qasına keldi?
- Ol tuttı ne qılmaqshı dep oylaysız?
- Anası gúrriń qaharmanına qanday jumıs tapsırdı?
- Biytanıs bala oǵan ne ushın járdem bermekshi boldı?
- Sizińshe, gúrriń qalay juwmaqlanadı?

Tapsırmanı orınlań!

219. Gúrrińdegi qara hárip penen jazılǵan sózlerdi terip jazıń hám olarǵa soraw qoyıń. Olar qaysı sóz shaqabınan ekenligin aytıp beriń.

Mısalı: *tarǵıl baspaq – qanday? ne? (kelbetlik, atlıq)*

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

MIYRIMLI BALA
(gúrriń) 2-bólim

Túsinip oqıń!

Bizler ekewlep atızǵa suw ashtıq. «Endi bul bala ketip qalar-aw» degen oy menen qolımdaǵı shóregimniń jartısın oǵan uslatıp: — «Raxmet», — dedim. Bala nandı aldı, biraq ketpedi, ol maǵan uzaq qarap turdı. Men jáne gúdiklene basladım.

Onıń qara kózi tağı jasqa tolǵanday bolıp kórinip tur. Bir nárse dáme etkendey, qolındaǵı bankasın suq barmağı menen shertip turdı. Men kózimniń astı menen qarap, onıń sóylewge tartınıp turǵanın bayqadım, óytkeni ol kútá jas edi. Shama menen 6-7 de bolsa kerek. Eń aqırında bala meniń aldıma jaqın kelip, jalınıshlı túr menen:

— Tutıńızdan alıwǵa múmkin be? — dep soradı. Bul sorawǵa men tań qalǵanım joq. Óytkeni biziń tuttan basqa awılda heshqanday miyweler ele pisken joq edi. Sonlıqtan «bul bala bir háwes etken-aw» dep oylap, ruqsat ettim. Bala úlken adamlarday, maǵan qarap basın iydi de waqtı xosh bolıp, tuttıń basına shıqtı. Ol gez kelgenin jula bermesten, aǵarıp piskenin tańlap aldı da, óziniń bankasına sala basladı. Ol jerge tústi. Miyweden bir túyirin de awzına shertip salmadı. Onıń bul isleri meni hayran qaldırǵanlıqtan:

— Jora, sen bunı úyińe aparıp jeyseń be? — dep soradım.

Bala toqtap meniń betime qaradı da, bılay dedi:

— Bunı ózim jew ushın alıp atır dep oylaysız ba? Yaq, jora, olay emes. Biziń anamız kóp waqıttan beri awırıp jatır edi. Keshe shıpaker kelip oǵan:

— Miywe jewiń kerek. Seniń qanıń azayǵan. Mazalı miywe qanıńdı kóbeytedi hám tez arada jazılıp keteseń, — dedi. Mine, men sol ushın da bul jerge kelip edim. Apamız jazılıp ketse, jora, biziń baxtımız ǵoy, — dedi.

Ol kewilli túrde kúlimsirep, ayaǵın shaqqan bastı da, bankasın bekkem uslap, jolına tústi. Onı tut aǵashı ekewimiz uzatıp saldıq.

Ótegen Ayjanov.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Sorawlarǵa juwap beriń

220. Gúrriń boyınsha sorawlarǵa juwap beriń.

- Bala ne ushın kelgen jumısın aytpadı?
- Tuttıń iyesinde qanday oylar payda boldı?
- Bala ne ushın tuttı ózi jemedi?
- Avtor ne ushın gúrrińge «Miyrimli bala» dep at qoyǵan?
- Bunnan siz ózińizge qanday juwmaq shıǵarasız?

Tapsırmanı orınlań!

221. Gúrriń boyınsha berilgen tómendegi maǵlıwmatlardıń durıs yaki nadurıs ekenligin tabıń.

Q/t	Maǵlıwmatlar	Durıs (+)	Nadurıs (-)
1	Bala júdá kishkene edi. Shama menen 6-7 jas átirapında.		
2	Awılda biziń tuttan basqa barlıq miyweler pisken edi.		
3	Tut, miywe qandı kóbeytedi.		
4	Tuttı shıpakerge beremen.		

222. Kóp noqattıń ornına gúrrińnen tiyisli sózlerdi tawıp qoyıp kóshirip jazıń.

1. Bala ... aldı, biraq ketpedi, ol ... uzaq qarap turdı. 2. Onıń ... kózi taǵı jasqa tolǵanday bolıp kórinip tur. 3. Bala ... adamlarday, maǵan qarap basın iydi de waqtı xosh bolıp, ... basına shıqtı. 4. Miyweden bir túyirin de ... shertip salmadı.

223. «Jeti ǵáziyneniń paydası» degen temada kishi tekst dúziń. Tekstte irkilis belgilerin durıs qoyıwdı esten shıǵarmań.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

O‘quv nashri

ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI

(Qoraqalpoq tilida)

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik

1-qism

Redaktor: *Gúlistan Pirnazarova*
Xudojnik: *Shohruh Raxmatullayev*
Kórkem redaktor: *Sarvar Farmonov*
Tex. redaktor: *Akmal Sulaymonov*
Operator hám dizayner: *Rustam Xudayberganov*
Korrektor: *Salima Kadirimbetova*

Bbasıwǵa ruqsat etilgen waqtı 12.04.2022-j.
Formatı 60x84 1/8. Ofset qaǵazı. «Cambria» garniturasında ofset baspa usılında basıldı. Shártli baspa tabaǵı 16,74. Esap baspa tabaǵı 9,56.
Nusqası nusqada. Buyırtpa №

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE

Все учебники Узбекистана на сайте UZEDU.ONLINE

Ijaraǵa berilgen sabaqlıq jaǵdayın kórsetetuǵın keste

№	Oqıwshınıń atı ákesiniń atı	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alınǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshı-sınıń qolı	Sabaqlıqtıń tapsırıl-ǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qolı
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Sabaqlıq ijaraǵa berilip, oqıw jılı aqırında qaytarıp alınǵanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegi bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıladı

Jańa	Sabaqlıqtıń birinshi ret paydalanıwǵa berilgendegi jaǵdayı.
Jaqsı	Muqabası pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralmaǵan. Barlıq betleri bar. Jırtılmaǵan, betleri almastırılmaǵan, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlandırarlı	Muqaba jelingen, bir qansha sızılıp, shetleri qayrılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jag'dayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlı qálpine keltirilgen. Alınǵan betleri qayta jelimlengen, ayırım betlerine sızılǵan.
Qanaatlandırarsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bólimnen ajıralǵan yamasa pútkilley joq. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslanǵan. Sabaqlıqtı qayta tiklew múmkin emes.

*Книга предоставлена исключительно в образовательных целях
UZEDU.ONLINE